

ODESA **ВІСНИК**
NATIONAL UNIVERSITY **ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО**
HERALD **УНІВЕРСИТЕТУ**
Volume 19. Issue 3 (24). 2014 **Том 19. Випуск 3 (24). 2014**
SERIES **СЕРІЯ**
JURISPRUDENCE **ПРАВОЗНАВСТВО**

ISSN 2304-1587

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Odesa I. I. Mechnikov National University

ODESA NATIONAL UNIVERSITY HERALD

Series: Jurisprudence

Scientific journal

Published four times a year

Series founded in July, 2006

Volume 19. Issue 3 (24). 2014

Odesa
«Astroprint»
2014

ISSN 2304–1587

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Правознавство

Науковий журнал

Виходить 4 рази на рік

Серія заснована у липні 2006 р.

Том 19. Випуск 3 (24). 2014

Одеса
«Астропринт»
2014

Засновник: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

І. М. Коваль, д-р політ. наук (*головний редактор*), **О. В. Запорожченко** (*заступник головного редактора*), **В. О. Іваниця** (*заступник головного редактора*), **В. М. Хмарський** (*заступник головного редактора*), **С. М. Андрієвський**, **Ю. Ф. Ваксман**, **Л. М. Голубенко**, **Л. М. Дунаєва**, **В. В. Заморов**, **В. В. Глебов**, **Є. В. Круглов**, **В. Г. Кушнір**, **В. В. Менчук**, **О. В. Сминтина**, **В. І. Труба**, **О. В. Тюрін**, **Є. А. Черкез**, **Є. М. Черноіваненко**

Редакційна колегія серії:

А. С. Васильєв, д-р юрид. наук (*науковий редактор*); **І. С. Канзафарова**, д-р юрид. наук (*заступник наукового редактора*); **О. І. Миколенко**, д-р юрид. наук (*відповідальний секретар*); **М. О. Баймуратов**, д-р юрид. наук; **О. В. Дзера**, д-р юрид. наук; **А. А. Музика**, д-р юрид. наук; **Є. Л. Стрельцов**, д-р юрид. наук; **В. Л. Яроцький**, д-р юрид. наук; **В. І. Труба**, канд. юрид. наук; **Є. Д. Стрельцова**, канд. юрид. наук; **Т. О. Гончар**, канд. юрид. наук; **З. В. Кузнєцова**, канд. юрид. наук

Editorial board of the journal:

I. M. Koval (*Editor-in-Chief*), **O. V. Zaporozhchenko** (*Deputy Editor-in-Chief*), **V. O. Ivanysia** (*Deputy Editor-in-Chief*), **E. L. Streltsov** (*Deputy Editor-in-Chief*), **S. M. Andrievsky**, **Yu. F. Vaksman**, **V. V. Glebov**, **L. M. Golubenko**, **L. M. Dunaeva**, **V. V. Zamorov**, **V. E. Kruglov**, **V. G. Kushnir**, **V. V. Menchuk**, **O. V. Smyntyna**, **V. I. Truba**, **O. V. Tyurin**, **E. A. Cherkez**, **E. M. Chernoiivanenko**

Editorial board of the series:

A. S. Vasiljev, Doctor of law sciences (*Scientific Editor*); **I. S. Kanzafarova**, Doctor of law sciences (*Deputy of Scientific Editor*); **O. I. Mikolenko**, Doctor of law sciences (*Executive Secretary*); **M. O. Baimuratov**, Doctor of law sciences, **O. V. Dzera**, Doctor of law sciences, **A. A. Muzyka**, Doctor of law sciences, **E. L. Streltsov**, Doctor of law sciences, **V. L. Jarotskij**, Doctor of law sciences, **V. I. Truba**, Candidate of law sciences, **E. D. Streltsova**, Candidate of law sciences, **T. O. Gonchar**, Candidate of law sciences, **Z. V. Kuznetsova**, Candidate of law sciences

З 2012 року (з 17-го тому)

«Вісник ОНУ. Серія: Правознавство»
має власну подвійну нумерацію

ЗМІСТ

Теорія держави і права

Гринь О. Д., Донченко О. І.

Питання сучасного стану правосвідомості: особливості формування та проблеми вдосконалення 7

Конституційне право, адміністративне право і процес

Стукаленко В. А.

Теоретичні аспекти пропорційної виборчої системи 17

Бондаренко К. В.

Набуття статусу фізичної особи-підприємця іноземним громадянином як форма реалізації конституційного права особи на здійснення підприємницької діяльності 27

Стукаленко О. В.

Загальні засади організації діяльності системи органів контролю в галузі будівництва 34

Цивільне право і цивільний процес

Труба В. І.

Аліментні правовідносини: види та правова природа 44

Косьмій М. М.

Рівні юридичного визначення авторських прав на об'єкти містобудівної та архітектурної діяльності 50

Мінченко Д. А.

Порядок визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні 56

Трудове право

Брильова О. В.

Основні функції організацій роботодавців, їх об'єднань 63

Дейнека В. М.

Поняття та види індивідуальних трудових спорів 73

Закерничний П. І.

Правове регулювання відносин у сфері зайнятості населення 80

Кримінальне право

Миколенко О. М.

Істотна шкода як критерій криміналізації діяння 88

Міжнародне право та зовнішньоекономічна діяльність

Андрейченко С. С.

Присвоєння державі протиправної поведінки повстанського руху
у випадку створення ним нового уряду 94

Андрусенко Е. Н.

Права человека в сети Интернет: отдельные проблемы
международно-правового регулирования 103

Рецензії

Миколенко А. И.

Рецензия на учебную лекцию «Введение в учебный курс
«Административное право Украины» / Т. А. Коломеец,
В. К. Колпаков. — К.: Изд-во «Ін Юре», 2014. — 240 с.» 110

Беляневич О. А.

Рецензія на монографію О. В. Богомол «Судові витрати
у господарському судочинстві України» 117

Інформація для авторів 119

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.114.5

О. Д. Гринь

кандидат юридичних наук
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

О. І. Донченко

кандидат юридичних наук
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПИТАННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ПРАВОСВІДОМОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню проблем правосвідомості в сучасному суспільстві, характеристиці чинників, що впливають на формування правосвідомості та аналізу державних заходів щодо удосконалення правосвідомості в сучасних умовах.

Ключові слова: правосвідомість, правова культура, правове виховання.

Постановка проблеми. Підвищення рівня правосвідомості громадян є вкрай необхідним та важливим чинником процесу інтеграції сучасного українського суспільства до європейського правового простору. Але головне, що існує прямий зв'язок наявного рівня духовності соціуму, правової освіченості із станом злочинності в ньому. Правосвідомість є вищим рівнем віддзеркалення соціально-економічних відносин людей, виражених у законах суспільства. Формування правосвідомості людини має актуальне значення для побудови незалежної Української держави — з власним державним устроєм, соціальними відносинами і правовою системою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правосвідомості присвячено багато уваги в дослідженнях сучасних українських вчених: В. Д. Бабкіна, М. І. Коцюби, В. А. Котюка, П. Ф. Мартиненко, А. Р. Мащок, Є. В. Назаренка, П. М. Рабіновича, В. М. Селіванова, С. А. Тихонової, В. Л. Васильєва. При цьому чітких уявлень стосовно шляхів її удосконалення на сучасному етапі розвитку суспільства на сьогоднішній день у літературі майже не існує.

Постановка завдання. Проаналізувати наукові погляди щодо правосвідомості, окреслити фактори формування правосвідомості, дати загальну

характеристику державним заходам щодо удосконалення правосвідомості в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Жодне явище не впливає на право, якщо попередньо не відбивається в правосвідомості [1, с. 294]. Право, як соціальне явище, викликає те чи інше ставлення до нього людей, яке може бути позитивним (людина розуміє необхідність і цінність права) або негативним (людина вважає право непотрібним). Люди в тій чи іншій формі висловлюють своє ставлення до всього, що охоплюється правовим регулюванням та що пов'язано з уявленнями про право: до законів та інших правових актів, до діяльності суду, до поведінки членів суспільства у сфері дії права. Людина якось ставиться до минулого права, до права, що існує зараз, і до права, яке вона хотіла б бачити в майбутньому. Це ставлення може бути раціональним, розумним і емоційним, на рівні почуттів, настроїв. Те чи інше ставлення до права і правових явищ у суспільстві може бути в одній людини і у групи людей, людської спільноти.

Правосвідомість — своєрідний фільтр, через який пропускаються всі фактори, що впливають на право, це неминучий супутник права, і обумовлено це тим, що право — регулятор відносин між людьми, наділених волею і свідомістю, і тому процес втілення права в життя — зазвичай усвідомлена воляова діяльність людей.

Правосвідомість — це сукупність правових поглядів, що виражають ставлення людей до чинного права, його мети, завдань, способів та методів регулювання, до оцінки правомірності його норми та уявлення про майбутню правову систему чи окремі її елементи. Можна сказати, що це сукупність уявлень і почуттів, які виражають ставлення людей до права і правових явищ у суспільному житті. Російський правознавець І. А. Ільїн бачив у правосвідомості не просто засіб, що забезпечує зовнішній контроль поведінки людей, але індивідуальний суб'єктивний стан індивідів, що формується на основі багаторічного духовного досвіду [2, с. 31].

Правосвідомість зазвичай не існує в «чистому» вигляді, вона взаємопов'язана з іншими формами усвідомлення реальності і дійсності. Так, досить часто правосвідомість переплітається з моральними переконаннями. Люди оцінюють право і правові явища з точки зору моральних якостей добра і зла, справедливості і несправедливості та ін. Ставлення до права часто визначається політичними поглядами, але це не дає можливості повністю зрозуміти сутність і роль права в житті суспільства.

Очевидно, що з розвитком міжнародних економічних відносин, загрози знищення людства внаслідок екологічних катастроф або воєн зростає значення права як найбільш ефективної регулятивної системи світового порядку. У зв'язку з цим на перший план виходить необхідність вдосконалення правосвідомості як умови нормального існування індивіда, групи або суспільства [3, с. 305].

Будучи однією з форм суспільної свідомості (поряд з політикою, мораллю, мистецтвом, наукою та ін.), правосвідомість підкоряється тим же закономірностям, що і суспільна свідомість в цілому, вона може відображати не тільки стан суспільних відносин, а й тенденції їх розвитку. Виперед-

жаюче відображення суспільних відносин залежить від ступеня пізнання об'єктивних закономірностей. Але оскільки суспільні відносини відрізняються динамізмом, розвиваються суперечливо, то їх випереджаюче відображення в правосвідомості не може бути адекватним. Особливо це характерно для епох революцій та зміни правлячого режиму.

Вплив правосвідомості на організацію суспільного життя досить великий. Цим пояснюється включення його в механізм правового регулювання як одного із засобів впливу на суспільні відносини. Специфічна риса правосвідомості як складової частини механізму правового регулювання полягає в тому, що її роль не обмежена стадією правового впливу. Правосвідомість включається в роботу і на стадії правотворчості, і на стадії реалізації права. В тій чи іншій мірі вона присутня в усіх елементах механізму правового регулювання — нормах права, правовідносинах, актах реалізації права.

Найбільш зриму роль відіграє правосвідомість на стадії реалізації права, в процесі втілення в життя юридичних прав і обов'язків. Завдяки їй в державі з'являються такі поняття як законність, правопорядок. Життя людини ясно демонструє, що свідомість, думка, образ, вольове зусилля дійсно керують поведінкою людей, ініціюють та регулюють їхні дії і вчинки у всіх сферах життєдіяльності, в тому числі правовій [4, с. 303].

В юридичній літературі почав вживатися термін «легітимність права», під яким розуміється визнання діючої системи права більшістю населення країни. Це визнання здійснюється через правосвідомість як на раціональному, так і на емоційному рівнях [5, с. 100]. Входить у вживання також термін «лояльність правосвідомості», під яким розуміється його якісна характеристика, властивість його окремих елементів забезпечувати правомірність поведінки учасників правового життя суспільства, активне використання і захист ними своїх суб'єктивних прав, усвідомлене виконання обов'язків, участь у соціальному контролі правової дійсності [6, с. 15].

Від рівня, якості, характеру, змісту правосвідомості значною мірою залежить те, якою буде поведінка людини в суспільстві — правомірною, соціально корисною або неправомірною, соціально шкідливою і небезпечною.

Взагалі, духовний розвиток людини має важливе значення для побудови самостійної незалежної держави з власними соціальними відносинами та правовою системою. Процес переходу до ринкових відносин, який розпочався в Україні після проголошення незалежності, триває й досі, є непослідовним і суперечливим. Визнання приватної власності та розвиток нових приватних форм господарювання обумовлюють певні деформації в економічній сфері українського суспільства, які породжують деформовану свідомість, бездуховність і свавілля в різних сферах його життя. Такі тенденції особливо небезпечні для державної розбудови, створення її економічної, політичної та духовної бази.

Ефективним засобом боротьби проти цих негативних явищ є формування в суспільстві позитивної масової та індивідуальної правової свідомості. Високі моральні принципи, естетичні смаки, політична культура індивіда формуються в нерозривному зв'язку із здобуванням необхідного обсягу

знань щодо правових норм, тому найбільш важливим і ефективним шляхом формування правової свідомості членів суспільства є засвоєння ними основ правознавства як у процесі навчання, так і в процесі їх професійної діяльності.

Складна соціально-політична й економічна ситуація породила могутні соціальні, соціально-психологічні, економічні, соціально-побутові чинники дестабілізації правової свідомості всіх верств населення України. У наш час в суспільстві та у свідомості українців відбуваються радикальні перетворення. Багато моральних цінностей, які мали значний вплив на формування правової свідомості декількох поколінь людей, сьогодні піддаються переосмисленню та переоцінці.

У масовій свідомості відбувається зміна уявлень про межі припустимого в соціальній поведінці, про правила й норми поведінки в суспільстві. Негативна динаміка масової правової свідомості в суспільстві обумовлена тим, що, з одного боку, старше покоління ще не в повному обсязі адаптувалося до нових умов економічного та політичного розвитку самостійної України, а з іншого боку, проявляється збільшення правової неграмотності та правового нігілізму в молоді, що відбувається на тлі методологічного й методичного відставання в галузі проблем правового виховання. І ця проблема полягає у відсутності цілісної ефективної системи правового виховання людей, що є однією з причин низького рівня правової свідомості суспільства. Про це свідчить кількісне зростання злочинності взагалі.

Гострота ситуації в галузі правової освіти пов'язана із соціальними, економічними, політичними кризовими процесами. Очевидно, що в сучасних умовах, коли здійснюється визначення та закріплення на законодавчому рівні принципу гуманізму, відбувається переорієнтація освіти на розвиток особистості, утверджується пріоритет загальнолюдських цінностей, особливого значення набуває проблема правового виховання, формування правової культури. Саме права освіта покликана забезпечити правову соціалізацію особи через систему правових знань і розвиток правового мислення, формування ставлення людей до правових норм як внутрішньої цінності. Процес формування правової культури передбачає свідоме сприйняття та засвоєння правових знань як особистісних цінностей і втілення їх у правову поведінку [7, с. 113].

Щоб підвищити рівень правосвідомості, необхідно, перш за все, сформувати у кожної людини розуміння того, яке значення має закон в житті всіх і кожного. Причому, закон слід розуміти не як формальну заборону, а як керівництво до дій, компас для прийняття правильного рішення в будь-якій ситуації (правильного з точки зору суспільства і з точки зору сучасного та майбутнього конкретного індивіда).

В подальшому необхідно переконати і прищепити звичку практично співвідносити свої дії з вимогами закону, виробивши правильне ставлення до нього як до важливої цінності. Іншими словами, важливо, щоб правові знання перетворились у тверді переконання, що правові норми необхідні, справедливі, і тому їх необхідно за будь-яких умов і в будь-яких ситуаціях дотримуватись.

До правового виховання слід підходити з врахуванням його соціальної сутності, як необхідної виховної частини громадянина. Не можна правове виховання зводити до завдання профілактики правопорушень. Правда, профілактичний елемент в структурі правового виховання міститься, і в багатьох випадках він має важливе значення для формування активної життєвої позиції кожного члена суспільства, уміння і здатності боротися з будь-якими негативними відхиленнями від соціальних норм. Але правове виховання не зводиться тільки до профілактики, а спрямоване, перш за все, на забезпечення своїми специфічними засобами досягнення спільних цілей політичного і морального виховання.

Формування правосвідомості відбувається під впливом всіх аспектів суспільної діяльності і суспільних відносин. Поряд з цим існують і специфічні методи цілеспрямованого правового виховання. Вони включають різні форми вивчення права, інформування та пояснення права всіма засобами масової інформації, впливу на особу застосуванням правової практики, яку вона спостерігає, особисту участь у правоохоронній діяльності.

Але слід пам'ятати, що забезпечення знань в необхідних межах закону — це не самоціль, а засіб, щоб досягти розуміння особою права і його принципів, вплинути на її готовність слідувати закону, сприяти її високій правовій активності у повсякденному житті, уміння співставляти свою поведінку з принципами та конкретними вимогами закону.

Дуже важливо в процесі правового виховання показати, що сам соціальний зміст законодавчого регулювання пов'язаний з втіленням у життя ідеї справедливості. Вона реалізується, наприклад, в рівному підході закону до всіх членів суспільства, врахуванні особистісних характеристик особи і ситуації, які дозволяють максимально диференціювати акт правозастосування, співвіднести рішення слідчого, прокурора, суду з конкретною особистістю винуватого, умовами його виховання та життєдіяльності, мотивацією вибору злочинного варіанту поведінки. На основі аналізу тексту закону, змісту правових принципів, інститутів і норм необхідно показувати, що право захищає справедливість.

В ході правового виховання потрібно враховувати не тільки вікові соціально-психологічні особливості, але й специфічне становище людини, невизначеність майбутнього, невлаштованість сьогодення, пов'язані з економічною кризою, яку зараз переживає країна. Але засвоєння правових вимог, які несуть у собі у концентрованому вигляді великий досвід нашого суспільства, суттєво полегшує регулювання своєї поведінки та формування громадянської позиції.

Завдання правового виховання полягає в тому, щоб виробити у людей переконання, що недоліки виховання, економічна безвихідь не виправдовують людину, яка обрала протиправний варіант діяльності, що за будь-яких умов правопорушник понесе особисту відповідальність перед суспільством і буде зобов'язаний спокутувати свою вину. Правове виховання всіх членів суспільства включає такі форми виховної діяльності: диспути, зустрічі з практичними працівниками правоохоронних органів, відвідування органів суду, прокуратури, міліції.

Цілком очевидно, що стан правосвідомості особистості в Україні потребує певних коректив моделі виховання учнів та студентів у навчальних закладах, удосконалення законодавства, що регулює питання правової та економічної захищеності населення та створення Державної програми формування правової культури громадян шляхом розвитку правової освіти і правового виховання населення.

В умовах різноманітних перетворень, що відбуваються в сучасній Україні, значення правового виховання громадян суттєво зростає. Складні трансформаційні процеси, які впливають на всі сторони життя суспільства, справляють і негативний вплив на цей процес. Економічна криза, наслідки якої призводять до зuboжіння основної маси населення, неефективна політика державної влади щодо її подолання, політична нестабільність, невиконання передвиборних обіцянок політичними діячами, засилля корупції у всіх ешелонах публічної влади тільки ускладнюють ситуацію у правовій сфері та прискорюють процес втрати як моральних, так і правових орієнтирів громадянами України. Це, у свою чергу, призводить до деформації правосвідомості, погіршення криміногенної ситуації в країні, невиконання правових приписів населенням, що виступає факторами соціальної нестабільності. Значення правового виховання у цих умовах не тільки не зменшується, а натомість, суттєво зростає. Звичайно, без ужиття комплексу заходів щодо вирішення різноманітних державних та суспільних проблем ефективність правового виховання буде невисокою, але саме ця робота покликана застерегти від деградації правової культури громадян, а також сприяти її підвищенню. У сучасній науковій літературі висвітлено багато досліджень щодо проблем правового виховання (В. І. Андрейцев, С. Є. Демський, В. П. Колісник, Л. О. Марченко, С. В. Матвеев, О. О. Орлова, Л. М. Павловська, О. В. Петришин, С. П. Погребняк, С. Г. Серьогіна, Ю. М. Сміщук, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика та ін.).

При дослідженні проблеми правового виховання необхідно виходити з того, що воно виступає як динамічний процес, який для досягнення ефективного результату повинен бути триваючим, поступовим та сталим, що особливо важливо у трансформаційний період розвитку соціуму, коли відбуваються зміни суспільних відносин, з'являються нові обставини, викликаючи соціальну напругу та нестабільність. Тому у цих умовах правове виховання повинно встигати за тими змінами, які відбуваються у суспільстві.

Аналіз законодавчої бази України щодо удосконалення правової свідомості громадян дозволяє виділити наступні нормативно-правові акти.

По-перше: Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), в якій зазначається, що формування правової культури — це один з елементів мети національного виховання [8]. Становлення демократичної держави, розвиток на основі духовності, моральності неможливі без високоосвіченого суспільства з розвинутою правовою культурою і глибокою правосвідомістю. Тому формування правової культури є одним з основних напрямків розвитку освіти [9, с. 13].

По-друге: Національна програма правової освіти населення, затверджена Президентом України 18 жовтня 2001 року. Метою цього документа

є підвищення загального рівня правової культури як окремих громадян, так і суспільства в цілому [10]. Також йдеться про вдосконалення системи правової освіти населення, набуття громадянами необхідного рівня правових знань, формування у них поваги до права, гуманістичних правових ідей, загальнолюдських та національних правових цінностей (у тому числі через подолання правового нігілізму). Реалізація цього документа має сприяти також поліпшенню якості юридичної, правової освіти населення (зі збереженням та розвитком вітчизняних традицій у цій сфері), а також підвищенню рівня правової інформованості населення.

Реалізація мети Програми передбачається шляхом: утвердження високих моральних засад у суспільному житті; визнання правової освіти населення одним із основних чинників формування високої правосвідомості і правової культури окремих громадян та всього суспільства; активної участі в організації і здійсненні заходів із правової освіти населення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, навчальних та культурних закладів, наукових установ, міжвідомчих координаційно-методичних рад з правової освіти населення, видавництва та видавничих організацій, засобів масової інформації та поєднання комплексу заходів у сфері правової освіти, що здійснюються цими органами, організаціями, закладами і установами; забезпечення відкритості правової інформації, доступу всіх верств населення до її джерел та ін.

На підставі вищезазначеної Програми Президента України з метою підвищення культурного рівня та правової свідомості населення, виховання поваги до закону, створення належних умов для формування громадянського суспільства обласні ради затверджують Програму правової освіти населення. Наприклад, обласна рада Одеської області затвердила таку Програму на 2014–2018 роки ще в листопаді 2013 року. На її підставі всі районні ради області затверджують Програму правової освіти населення відповідного району на зазначений термін.

Враховуючи вищенаведені положення Програми, можна зробити висновки, що основними завданнями правового виховання в сучасній Україні, є: а) підвищення загальної моральності громадян, б) формування достатнього рівня правової культури й правової свідомості громадян, в) зниження рівня девіантних вчинків. Усе це неможливе без науково обґрунтованої державної політики у сфері правового виховання, якої, на жаль, в Україні поки що бракує. Ось чому для підвищення рівня правової культури її громадян перш за все необхідно виробити чітку державну політику у цій галузі, яка передбачала б координацію зусиль усіх державних органів у цьому процесі. Важливо також повною мірою використовувати весь позитивний досвід, накопичений у нашій країні за минулі десятиліття. Причому застосовувати його треба творчо, оскільки деякі питання у сфері правового виховання необхідно вирішувати на концептуально новій основі, з огляду на завдання нинішнього етапу розвитку України як суверенної держави, що прагне стати демократичною і правовою. При цьому необхідно пам'ятати, що вирішення завдань з формування сучасної правової культури у громадян в умовах перехідного етапу суспільства залежить не

тільки від держави, а й від зусиль всієї громадськості, кожного громадянина країни.

Слід пам'ятати, що держава разом з усіма інститутами політичної та правової системи суспільства здатна підвищити правову культуру суспільства за рахунок цілеспрямованої та ефективної діяльності. Порушення законодавства, ігнорування правових і етичних норм самими органами влади, демонстрування політики подвійних стандартів призводить до правового нігілізму, зводить нанівець усі зусилля, спрямовані на підвищення правового виховання суспільства.

Висновки. Таким чином, правосвідомість — це певна система почуттів, поглядів, ідей, теорій та традицій, які виражають ставлення громадян до чинного законодавства, юридичної практики, прав, свобод і обов'язків, а також до бажаного права. Правосвідомість є обов'язковою умовою формування громадянського суспільства і правової держави. Та соціально-політична й економічна ситуація, в якій опинилася сьогодні Україна, породила могутні соціальні, соціально-психологічні, економічні, соціально-побутові чинники дестабілізації правової свідомості всіх верств населення України.

Українська держава повинна розробити державну політику щодо подолання деформації правосвідомості. Вважаємо першочерговими наступні заходи: 1) подолання економічного і політичного кризового стану в суспільстві; 2) забезпечення належної якості законів та підзаконних актів, що приймаються; 3) удосконалення системи правозастосовної і, насамперед, судової діяльності; 4) подолання недовіри населення до роботи правоохоронних органів; 5) забезпечення дієвості юридичної загальної освіти, здатної поліпшити професійну компетентність посадових осіб; 6) поліпшення інформаційно-правової культури громадян.

Але слід зауважити, що успіх у впровадженні механізму щодо реалізації такої політики залежить від постійної співпраці, підтримки та діалогу з ключових питань серед головних учасників цього процесу: центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, ЗМІ та інших суб'єктів права. Крім того, ми повинні враховувати особливості історичного досвіду як України, так і зарубіжних країн.

Список літератури

1. Комаров С. А., Малько А. В. Теория государства и права [Текст] / С. А. Комаров, А. В. Малько : учебно-методическое пособие, краткий учебник для вузов — М. : Норма-Инфра-М, 2001. — 771 с.
2. Ильин И. А. О сущности правосознания [Текст] / И. А. Ильин. — М. : Рарогъ, 1993. — 235 с.
3. Притченко Р. С. Правовое сознание и правовая культура [Текст] // Основы теории права и государства в вопросах и ответах : учебное пособие / Р. С. Притченко. — Х. : Одиссей, 2002. — 399 с.
4. Теория государства и права [Текст] : учебник / под ред. Р. К. Бабаева. — М. : Юристъ, 1999. — 604 с.
5. Крилле Г. Правовое чувство или легитимность правопорядка [Текст] / Г. Крилле // Государство и право. — 1987. — № 3. — С. 100–105.

6. Белканов Е. А. Структура и функции правосознания [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 09.00.11 «Социальная философия» / Е. А. Белканов. — Екатеринбург, 1996. — 24 с.
7. Савош Г. П., Сорокіна Л. М. Формування правової культури молоді та її вплив на соціальний розвиток суспільства [Текст] / Г. П. Савош, Л. М. Сорокіна // Грані : Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. — 2010. — № 6. — С. 111–113.
8. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 576 від 29 травня 1996 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%B> — Назва з екрана.
9. Леськова М., Леськов В. Розбудова державності: проблеми правової культури [Текст] / М. Леськова, В. Леськов // Рідна школа. — 1997. — № 10. — С. 13–16.
10. Про Національну програму правової освіти населення [Текст]: Указ Президента України від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 43. — С. 36–44.

О. Д. Гринь

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра общеправовых дисциплин и международного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

О. И. Донченко

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра общеправовых дисциплин и международного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ПРАВОСОЗНАНИЯ: ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Резюме

В статье сделан вывод о том, что правосознание связано с другими формами осознания реальности и действительности. Формирование правосознания зависит от социальной, политической и экономической ситуации в государстве. Состояние правосознания в Украине требует конкретных корректировок модели воспитания молодежи в учебных заведениях, совершенствования законодательства в социальной и экономической сферах, а главное — сотрудничества органов государственной власти, органов местного самоуправления и граждан Украины.

Ключевые слова: правосознание, правовая культура, правовое воспитание.

O. D. Grin

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of General Law Disciplines and International Law
Frantsuzskiy boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

O. I. Donchenko

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of General Law Disciplines and International Law
Frantsuzskiy boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**THE CURRENT STATE OF LEGAL CONSCIOUSNESS: FORMATION
CHARACTERISTICS AND IMPROVEMENT PROBLEMS**

Summary

The article concludes that legal consciousness associated with the others of realization of reality and validity. Formation of legal awareness depends on the social, political and economic situation in a state. In Ukraine the state of legal consciousness requires specific adjustments of youth's education model in educational institutions, improving of legislation in social and economic spheres, and the most important is cooperation of public authorities, local governments and citizens of Ukraine.

Key words: legal consciousness, legal culture, legal education.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 342.95

В. А. Стукаленко

кандидат юридичних наук, доцент
Одеський інститут фінансів Українського державного
університету фінансів та міжнародної торгівлі,
кафедра прикладної економіки
вул. 25-ї Чапаївської дивізії, 6, Одеса, 65070, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОПОРЦІЙНОЇ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ

У статті висвітлено актуальні питання, пов'язані з поняттям «пропорційна виборча система» та характеристикою її різновидів. Зазначено, що залежно від того, як визначається кількість голосів, необхідних для обрання кандидата, розрізняють: пропорційну виборчу систему із жорсткими списками; пропорційну виборчу систему з преференціями; пропорційну виборчу систему з напівжорсткими списками.

Проаналізовано проблеми, які здійснюють значний вплив на ефективність застосування пропорційної виборчої системи. Акцентується увага на позитивних та негативних рисах пропорційної системи із жорсткими списками, з преференціями, з напівжорсткими списками.

Ключові слова: виборці, партії, пропорційна виборча система із жорсткими списками; пропорційна виборча система з преференціями; пропорційна виборча система з напівжорсткими списками.

Постановка проблеми. Стан сучасної виборчої системи в Україні впливає на політичну ситуацію і, як наслідок, на стабільність державної влади. Аналіз проведених президентських і парламентських виборчих кампаній визначив необхідність правового реформування української виборчої системи. Причин тому декілька: суперечливість українського виборчого законодавства, що породжує недовіру до виборів; недосконалість сучасного українського виборчого законодавства; необхідність державного визнання соціальної цінності демократичного відтворення державної влади в рамках адекватної виборчої системи.

Тому наукове осмислення сутності різних виборчих систем, особливо пропорційної, вивчення її позитивних та негативних рис дозволить спочатку на теоретичному рівні визначитися із найбільш ефективною виборчою системою для нашої країни, а потім реалізувати це на практиці. Також ця проблема є особливо актуальною для України — у зв'язку із побудовою

демократичного суспільства. І хоча немає прямого зв'язку між типом виборчої системи і рівнем дотримання демократичних принципів виборів, усе ж виборча система здійснює опосередкований вплив на демократичні принципи виборів. У даний час питання вибору оптимальної виборчої системи постало дуже гостро.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема типології та характеристики пропорційних виборчих систем детально досліджена у політичній та юридичній науках. Її досліджували, зокрема, такі науковці, як А. Автономова, Л. Алехічева, Ю. Веденеєва, Ю. Дмитрієв, А. Зіновієв, А. Іванченко, В. Ізраєлян, А. Мішин, Т. Кіс, В. Копейчиков, Р. Панків, А. Постников, В. Погорілко, Ю. Шведа, М. Юрій та інші. Однак сьогодні багато науковців та політиків на основі аналізу виборчої практики України апелюють до необхідності зміни виборчої системи, не даючи, однак, чіткої та однозначної відповіді на питання, чому і яка саме модель виборчої системи потрібна нашій державі.

Постановка завдання. У даній статті пропонується дослідити зміст та різновиди пропорційної виборчої системи і на основі порівняльного аналізу основних переваг та недоліків пропорційної виборчої системи запропонувати оптимальний варіант виборчої системи для України, із врахуванням рівня дотримання демократичних принципів виборів в умовах цієї моделі.

Виклад основних досліджень. Залежно від порядку визначення результатів виборів, виборчі системи прийнято поділяти на три різновиди: мажоритарну, пропорційну та змішану.

В Україні застосовуються різні виборчі системи: на виборах Президента України та місцевих виборах — мажоритарна, на виборах народних депутатів України — змішана.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 № 4061, вибори депутатів здійснюються за змішаною (пропорційно-мажоритарною) системою: 1) 225 депутатів обираються за пропорційною системою у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій; 2) 225 депутатів обираються за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах [1].

Детальніше зупинимося на характеристиці пропорційної виборчої системи.

Сьогодні пропорційна система поширена більш як у 60 країнах світу і є найбільш поширеною системою виборів в країнах Латинської Америки, в Австрії, Бельгії, Греції, Іспанії, Ізраїлі, Італії, Люксембурзі, Нідерландах, Швеції, Швейцарії тощо.

Ідея пропорційної виборчої системи була обґрунтована Луї Сен-Жюстом ще 1793 р., але почала застосовуватися лише наприкінці XIX ст. (Сербія, 1888 р.; Бельгія, 1889 р. тощо) [2]. Пропорційна виборча система (лат. *proportionalis* — співрозмірний) — система, за якої мандати розподіляються між списками політичних партій (блоків) пропорційно до кількості отриманих голосів. Пропорційні виборчі системи (чи точніше, системи пропорційного представництва) виникли як антитеза до мажоритарних

систем, які мали на меті: забезпечити представництво у парламенті більш широкого політичного спектра, аніж це має місце у двопартійній системі, та гарантувати представництво суспільних меншин [3, с. 56].

Як показує досвід, основу принципу пропорційного представництва становлять не виборці, а політичні партії. Вибори тут спрямовані на досягнення якомога більшої відповідності між поданим за партію числом голосів та одержаним нею представництвом у парламенті. З огляду на це пропорційна виборча система вважається більш справедливою, ніж системи більшості [4].

Дана система характеризується створенням багатомандатних виборчих округів. У такому разі виборці голосують за партійний список кандидатів у депутати. При пропорційній системі депутатські мандати розподіляються між партіями пропорційно кількості голосів виборців, зібраних кожною з них у межах виборчого округу.

Є два шляхи створення виборчих округів при застосуванні пропорційної системи підрахунку голосів. Найбільш поширений спосіб, коли межі виборчих округів збігаються з межами адміністративно-територіальних одиниць. Рідше застосовують спосіб, коли територія всієї держави складає єдиний виборчий округ. Тобто при застосуванні цієї системи округи можуть бути багатомандатними або у формі єдиного багатомандатного округу.

Існує багато варіантів пропорційної системи голосування, наприклад: система із загальнонаціональним партійним списком; система з регіональними партійними списками; система з закритим списком; система з відкритим списком.

При пропорційній системі із загальнонаціональним партійним списком голосування відбувається у масштабі всієї країни в межах єдиного загальнонаціонального округу. Дана система голосування застосовується в Ізраїлі, Нідерландах [5].

При пропорційній системі з регіональними партійними списками голосування відбувається в округах. Дана система голосування застосовується у Скандинавських країнах, Австрії, Греції, Данії, Іспанії, а також при виборах половини депутатів нижньої палати парламенту Німеччини тощо. Однією із особливостей цієї системи є те, що виборці голосують за представників однієї партії чи блоку, але в кожному регіоні мандати розподіляються окремо, відповідно до набраних партіями у цьому регіоні голосів та відповідно до кількості мандатів, які припадають на цей регіон. За такої системи партії змушені включати до партійних списків якомога більше місцевих політиків, а отже — регіони будуть представлені в парламенті. Таким чином, дана виборча система сприяє поєднанню партійної структуризації суспільства з традиційною системою територіального представництва [6].

Ось чому в період децентралізації влади в Україні застосування пропорційної системи з регіональними партійними списками буде дуже доцільним з ряду причин. По-перше, більше місцевих політиків будуть представлені в парламенті, і вони будуть зацікавлені відстоювати інтереси своїх конкретних виборців, інтереси певних територій. По-друге, виникне більш

тісний зв'язок між виборцями, кандидатами, занесеними у партійний список, та певними партіями. По-третє, підвищується особиста зацікавленість кандидатів, занесених у партійний список, працювати на певний електорат та інше.

При пропорційній системі з закритим списком виборець голосує за партію і не може виразити свою перевагу окремим кандидатам, занесеним у партійний список. Кандидати у партійному списку розташовуються у порядку убутної важливості, і ті, що розташовані у кінці списку, мають менше шансів на перемогу.

При пропорційній системі з відкритим списком дозволяється голосувати за партію і виражати перевагу комусь з її кандидатів, тобто виборці можуть змінити розташування кандидатів у списку (преференційоване голосування). Робиться це різними способами: виборець ставить хрестик навпроти прізвищ кандидатів, яких він хотів би бачити (Бельгія); вписує прізвища кандидатів у бюлетень (Італія); розташовує кандидатів за ступенем значущості (Швейцарія, Люксембург тощо) [5].

Зупинимось на більш традиційній класифікації, за впливом виборця на розташування кандидатів у списку. Відповідно до цієї класифікації розрізняють такі види пропорційних систем: 1) із жорсткими списками; 2) з преференціями; 3) з напівжорсткими списками.

Система жорстких списків практикується в Іспанії, Португалії, Ізраїлі, Росії, Україні. При застосуванні жорстких списків виборець голосує за список партії, що він обирає, в цілому. У виборчому бюлетені вказуються тільки назви, емблеми партій, іноді певна кількість перших кандидатів у партійних списках.

Пропорційна система з жорсткими списками має свої переваги: при голосуванні обирається передусім політична платформа і програма майбутньої діяльності партії; дана система найпростіша за формою здійснення і найдешевша. Недоліком її є те, що партійний список може «витягнути» у депутати, сенатори і т. п. невідомих, некомпетентних, непопулярних політиків. Тобто при застосуванні жорстких списків виборець голосує за партію загалом і не може вплинути на розташування кандидатів.

Система преференції практикується у Бельгії, Нідерландах, Фінляндії та інших державах. При застосуванні преференції (в перекладі означає «перевага») виборець не лише голосує за список, а й віддає голоси кандидатам із списку у порядку їх привабливості для виборця. Таким чином, обирається той, хто отримав найбільше число преференцій, в разі рівності кількості преференцій у кількох кандидатів від партії перевагу віддають тому, хто займає вище місце у партійному списку. Перевагою системи преференції є розширення сфери волевиявлення саме виборців, бо голосують і списки, і персоналії. До недоліків можливо віднести те, що виборець орієнтується більше на окремих політичних осіб, а не на інтереси й завдання партії в цілому.

Система напівжорстких списків практикується в Швейцарії, Австрії, Італії. Вона передбачає можливість для виборця голосувати як за список загалом, так і можливість надавати перевагу певному кандидату.

Запровадження системи з напівжорсткими списками викликане необхідністю подолати вади системи жорстких списків і преференцій.

При реальному застосуванні пропорційних виборчих систем необхідно брати до уваги той факт, що, як правило, у виборах бере участь достатньо велика кількість партій. Тому часто вживаються спеціальні заходи для того, щоб обмежити цю кількість, не допускаючи надмірної політичної фрагментації складу парламенту; таке обмеження робиться за рахунок партій, які мають малу підтримку виборців [3, с. 64]. Тобто у більшості країн, де діє пропорційна виборча система, встановлюється виборчий (електоральний) бар'єр, тобто для того, щоб не допускати швидкого зростання малих непередставницьких партій та роздрібненості парламенту, для зручності роботи парламенту застосовують виборчий поріг (бар'єр) — мінімальна кількість голосів виборців, необхідна для того, щоб партія змогла брати участь у розподілі депутатських мандатів.

Хоча виборчий бар'єр порушує ідею пропорційності, але водночас сприяє структуризації партійно-політичних інтересів, сприяє ефективній роботі парламенту. Як правило, в різних країнах виборчий поріг (бар'єр) становить 2–5 %. Хоча ці пороги бувають різні, наприклад: у Нідерландах — 0,67 %; Ізраїлі — 1 %; Данії — 2 %; Аргентині, Греції, Румунії — 3 %; Австрії, Болгарії, Італії, Норвегії, Словенії, Швеції, Болгарії — 4 %; Німеччині, Естонії, Грузії, Угорщині, Молдові, Польщі, Чеській Республіці, Словаччині — 5 % [3, с. 66]; Ліхтенштейні, Єгипті — 8 %; Туреччині — 10 %. У деяких державах якщо на виборах утворюється партійний блок, законом передбачено підвищення електорального бар'єру. Наприклад, виборчий бар'єр в Угорщині — 5 %, якщо утворено блок з двох партій — 10 %, з трьох — 15 % [6].

Як відомо, ідеальної виборчої системи не існує. Доцільно акцентувати увагу на тому, що пропорційній виборчій системі притаманні як позитивні риси, так і негативні.

До основних позитивних рис пропорційної системи виборів можливо віднести такі: а) існує менше можливостей для фальсифікацій результатів волевиявлення громадян; б) враховуються інтереси різних суспільних груп (тобто забезпечується більш адекватне представництво політичних сил); в) сприяння розвитку партійної системи та партійної ідеології і, як наслідок, розвиток політичного плюралізму; г) пропорційне представництво сприяє формуванню багатопартійності, що складається із самостійних і стабільних партій з жорсткою структурою; г) забезпечується представництво меншостей (наприклад, етнічних, релігійних та т. п.) [4]; д) депутат має набагато більше можливостей, щоб виконати передвиборні обіцянки, маючи підтримку політичної партії, та інше; е) голоси виборців розподіляються пропорційно, мінімізується їх втрата. Навіть при використанні виборчого бар'єру рідко буває, щоб виявилось неврахованим більше однієї четвертої голосів, і ще рідше ця кількість наближається до однієї другої. Застосування пропорційної виборчої системи підвищує переконання виборців в тому, що їхні голоси не пропадають марно і мають вплив на результати виборів, нехай навіть цей вплив буде невеликим [5].

Для багатьох молодих демократичних держав, особливо тих, де спостерігається глибокий поділ суспільства, однією з найголовніших умов демократичної консолідації є залучення до роботи в парламенті усіх значних суспільних груп. Якщо і більшість, і меншість не будуть представлені в цих політичних системах, що зароджуються, то наслідки можуть бути катастрофічними [4].

В Україні юридичним підґрунтям представництва «меншості» є Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 № 4061. Так, відповідно до ч. 3 ст. 18 Закону України «Про вибори народних депутатів України», адміністративно-територіальні одиниці, на території яких компактно проживають окремі національні меншини та які межують між собою, повинні входити до одного виборчого округу. У разі якщо в суміжних адміністративно-територіальних одиницях кількість виборців, які належать до національної меншини, є більшою, ніж необхідно для формування одного виборчого округу, округи формуються таким чином, щоб в одному з них виборці, які належать до національної меншини, становили більшість від кількості виборців у виборчому окрузі [1].

Однак «твердження про те, що пропорційна система сприяє представництву «меншості», — зазначає Гі Ладейре, — є справедливим почасти: пропорційне представництво дає добре організованій групі тиску — чи то союзу, чи то релігії, етнічній групі або ідеологічній фракції — шанс здобути місця [4]. На думку Б. Кроуфорда і А. Лійпхарта, пропорційна виборча система сприяє появі «відчуття приналежності» у представників меншин і допомагає їм відчувати себе інтегрованими в суспільство.

Ф. Коен, на підставі кількісного аналізу 100 країн та 233 етнічних груп у період 1945–1989 рр., стверджує, що пропорційні інститути (федералізм, пропорційна виборча система, багатопартійність) породжує етнічні конфлікти низької інтенсивності, які, проте, виникають частіше, тоді як за мажоритарних інститутів результати протилежні.

К. де Сільва зазначає: «У будь-якому випадку існує стільки ж прикладів того, що пропорційна система допомагає зменшити вплив етнічних відмінностей, як і тих, що доводять неспроможність пропорційної системи з цим упоратися» [2, с. 248].

Але пропорційній виборчій системі притаманні і недоліки. До основних негативних рис можна віднести:

- потенційно збільшує вплив партійної еліти при формуванні виборчих списків, особливо якщо використовується система із закритим списком;
- досить складна система обрахунку голосів виборців;
- виборці голосують не за конкретних людей, а за партійний список, у якому можуть виявитися прізвища невідомих, некомпетентних, непопулярних політиків;
- виникає можливість купівлі місць у партійних списках;
- складно контролювати належне виконання передвиборчих обіцянок як всередині партії, фракцій, так і з боку громадськості;
- відірваність народних обранців від суспільства, тобто слабкий зв'язок депутатів з виборцями, оскільки депутата обирають не виборці конкретного виборчого округу, а виборчий корпус усієї країни;

– неадекватність репрезентації інтересів виборців у представницьких органах різного рівня. Так, М. Ставнійчук справедливо зазначає: «Навряд чи можна стверджувати, що парламент, обраний за існуючою в Україні виборчою системою, сутнісно відповідає принципам електорального та регіонального представництва. Серед 450 народних депутатів, обраних за результатами позачергових виборів 2007 року, в Києві проживало близько 61 % від загальної кількості, у той час як частка киян у населенні України становить лише близько 6 %» [7];

– оскільки до парламенту може потрапити багато політичних сил, то це може ускладнити процедуру формування парламентської більшості, що може призвести до створення нестабільного уряду;

– дана система виборів може породжувати велику кількість фракцій у парламенті, які змагаються між собою, і як наслідок — негативно впливає на стабільність роботи останнього;

– обмеження свободи дій депутата, його залежність від партійного керівництва, від партійної фракції у парламенті;

– відсутність персональної відповідальності депутата перед виборцями за свої дії.

У наукових колах активно обговорюється питання про вплив систем голосування на конфігурацію партійної системи країни і характер міжпартійних взаємовідносин. Західний політолог Р. Кац, проводячи дослідження у Великій Британії, Ірландії та Італії, дійшов до таких висновків: пропорційне представництво сприяє прояву з боку партій більш ідеологізованих і радикальних позицій з політичних питань, ніж в умовах відносно більшості; у двопартійних системах ідеологічні позиції партій поступово наближаються; партії, які конкурують в малих округах, будуть переважно орієнтуватися на персоналії лідера і патронаж, а партії, що конкурують у великих округах, будуть схильні до проблемної орієнтації [5].

Доцільно зазначити, що кожна партія за такої системи отримує реальну можливість мати своїх членів у парламенті, не вступаючи в коаліції з іншими партіями, і не змушена вдаватися до тактики компромісів [2, с. 244].

Враховуючи різні варіанти виборчих систем, найпростішим для застосування в Україні може бути запровадження пропорційної виборчої системи з регіональними списками. При цьому абсолютно може бути застосована звичайна пропорційна виборча система, при якій кожна партія висуває свій список загальнонаціональний, який складається із сукупності регіональних списків. Партія може на загальнонаціональному з'їзді висунути всі регіональні списки, і в округах мало би бути від 10 до 15 мандатів на кожний округ. У такому випадку вибори можуть проводитись в округах із застосуванням так званих напівжорстких преференцій.

При застосуванні будь-якої виборчої системи просто неможливо уникнути певних небажаних, навіть потенційно руйнівних ефектів, тому досконалої виборчої системи не існує як такої. Проте кожна виборча система може бути удосконалена. У кожній країні виборча система визначена відповідним виборчим законодавством, яке деталізує основні положення, зафіксовані в конституції. У законодавстві відображені положення про

порядок висунення кандидатів, вимоги до них, процедуру голосування й підрахунку голосів, джерела фінансування. На відміну від багатьох країн світу, структура виборчої системи в Україні не виписана в Конституції. У ній зазначені тільки загальні умови виборчого процесу. Зокрема, ст. 77 Конституції України визначає, що «порядок проведення виборів народних депутатів України встановлюється законом» [2, с. 244].

Висновки. Розвиток суспільства на сучасному етапі характеризується найбільшими перетвореннями нашої держави та її правової системи, і тому порядок організації і проведення виборів привертає пильну увагу з боку суспільства. Головна мета — забезпечення справжньої свободи волевиявлення виборців при проведенні виборів. У наш час пропорційне представництво не розглядається як форма, що забезпечує дзеркальне відображення всього різноманітного спектру політичних поглядів, смаків і переконань, які існують у суспільстві, а швидше є можливістю реалізації політичними партіями, через відповідні державні структури, своїх програмних цілей і установок. В Україні триває пошук і становлення такої виборчої системи, яка дозволяла б досягти компромісу між принципом представництва у парламенті різних політичних сил та стабільністю сформованого ними уряду та сприяла найбільш ефективному й повному врахуванню інтересів усіх виборців із різних верств населення.

Список літератури

1. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17.11.2011 № 4061-VI (редакція від 15.05.2014) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>. — Назва з екрану.
2. Шведа Ю. Р. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні / Ю. Р. Шведа. — Львів, 2010. — 462 с.
3. Ключковський Ю. Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство : монографія / Ю. Б. Ключковський. — К. : Час Друку, 2011. — 132 с.
4. Шведа Ю. Вибори та виборчі системи / Ю. Шведа. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zavantag.com/docs/11/index-2045099.html?page>. — Назва з екрану.
5. Юрій М. Ф. Типи виборчих систем / М. Ф. Юрій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/political_science/uriy_politologiya/part6/1403.htm. — Назва з екрану.
6. Вегеш М. М. Політологія: підручник / М. М. Вегеш. — К. : Знання, 2008. — 384 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2649.html>. — Назва з екрану.
7. Бучин М. Порівняльний аналіз основних виборчих систем: проблема вибору оптимальної моделі виборчої системи для України у плані дотримання демократичних принципів виборів / М. Бучин, І. Федорій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://studies.in.ua/pravo/porivnyal_analiz_v_sis.pdf. — Назва з екрану.

В. А. Стукаленко

Одесский институт финансов Украинского государственного университета финансов и международной торговли,
кафедра прикладной экономики
ул. 25-й Чапаевской дивизии, 6, Одесса, 65070, Украина

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОПОРЦИОНАЛЬНОЙ
ИЗБИРАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ**

Резюме

В статье освещены актуальные вопросы, связанные с понятием «пропорциональная избирательная система» и характеристикой ее разновидностей. При использовании пропорциональной избирательной системы увеличивается возможность реализации политическими партиями, через соответствующие государственные структуры, своих программных целей и установок.

Отмечено, что в зависимости от того, как определяется количество голосов, необходимых для избрания кандидата, различают: пропорциональную избирательную систему с жесткими списками; пропорциональную избирательную систему с предпочтениями; пропорциональную избирательную систему с полужесткими списками.

Проанализированы проблемы, которые оказывают влияние на эффективность применения пропорциональной избирательной системы. Акцентируется внимание на положительных и отрицательных чертах пропорциональной системы с жесткими списками; с предпочтениями; с полужесткими списками.

Учитывая различные варианты избирательных систем, предлагается в Украине введение пропорциональной избирательной системы с региональными списками.

Ключевые слова: избиратели, партии, пропорциональная избирательная система с жесткими списками; пропорциональная избирательная система с предпочтениями; пропорциональная избирательная система с полужесткими списками.

V. A. Stukalenko

Odessa Institute of Finance of the Ukrainian State
University of Finance and International trade,
The Department of applied Economics
25th Chapayev division str., 6, Odessa, 65070, Ukraine

THEORETICAL ASPECTS OF A PROPORTIONAL ELECTORAL SYSTEM

Summary

The article is devoted to topical issues related to the concept of «proportional electoral system and the characteristic of its species. When using the proportional electoral system increases the possibility of realization of the political parties, through the relevant government agencies, their program goals and attitudes.

It is noted that depending on how determined the number of votes required for election of a candidate, there are: the proportional electoral system from the hard lists; proportional electoral system preferences; the proportional electoral system with semi-rigid lists.

Analyzed problems that have a significant impact on the effectiveness of the proportional electoral system. The focus is on positive and negative traits of a proportional system with a rigid lists; preferences; with semi-rigid lists.

Available, taking into account different ways of electoral systems, which is the simplest to apply in Ukraine, can be the introduction of a proportional electoral system with the regional lists.

Key words: voters, parties, proportional electoral system from the hard lists; proportional electoral system preferences; the proportional electoral system with semi-rigid lists.

УДК 349.22:331.106.47

К. В. Бондаренко

аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

кафедра конституційного права та правосуддя

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65028, Україна

НАБУТТЯ СТАТУСУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ ІНОЗЕМНИМ ГРОМАДЯНИНОМ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ОСОБИ НА ЗДІЙСНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджено актуальні питання реалізації економічних прав іноземними громадянами, одним із шляхів якої є набуття статусу фізичної особи-підприємця в Україні. Проаналізовано практичні проблеми реалізації іноземними громадянами своїх економічних прав у сучасних умовах.

Ключові слова: фізична особа-підприємець, іноземний громадянин, підприємницька діяльність, інвестиції.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобальних змін в економіці України, появи нових господарських структур різних форм власності та розширення меж ринку в контексті економічних зв'язків важливе місце посідають питання раціонального та ефективного ведення малого підприємництва. У свою чергу становлення малого підприємництва в країні залежить, зокрема, від стану забезпечення доступу іноземних громадян до такої організаційно-правової форми бізнесу, як фізична особа-підприємець.

Аналіз основних досліджень та публікацій. У науковій літературі питання щодо набуття іноземними громадянами статусу фізичної особи-підприємця висвітлюється досить обмежено. В працях таких видатних вчених та практиків, як Л. І. Глов'юк [1], Б. О. Дудковського [2], А. О. Міхальської [3], увагу зосереджено на питанні нормативного регулювання процедури реєстрації іноземного громадянина у якості фізичної особи — підприємця. Проте у цих роботах набуття іноземними громадянами статусу фізичної особи — підприємця не розглядається з позиції реалізації ними свого конституційного права на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, та стану гарантування цього права в Україні.

Постановка завдання. У даній публікації пропонується на основі аналізу положень чинного законодавства дослідити окремі аспекти реалізації іноземними громадянами свого конституційного права на здійснення підприємницької діяльності в Україні, зокрема при реєстрації у якості фізичних осіб — підприємців.

Виклад основних положень. Реалізація будь-якого права громадянина неможлива без активної участі держави: конституційне право на підприємницьку діяльність реалізується способом, встановленим законом, з використанням належних засобів та дотриманням нормативних умов. Таким

чином, порядок реалізації права являє собою цілий процедурно-правовий механізм. Саме тому реалізація права на підприємницьку діяльність не зводиться лише до закріплення цього права за суб'єктом, а означає користування правом у регламентованому законодавством процедурно-правовому порядку [4, с. 100].

Важливим питанням при дослідженні умов реалізації конституційного права людини і громадянина на підприємництво є з'ясування кола суб'єктів даного права [5, с. 213]. Треба розрізняти такі правові категорії, як «суб'єкт підприємницької діяльності» та «суб'єкт права на підприємницьку діяльність», оскільки вони не є тотожними за своїм змістом. Якщо суб'єктом підприємницької діяльності особа стає лише з моменту її реєстрації у такому статусі, то правом на підприємницьку діяльність кожний суб'єкт потенційно наділяється з моменту народження, а інститут «реєстрації» є стадією реалізації даного права, яка і відбувається за наявності певних встановлених законом умов. Отже, основною та обов'язковою умовою реалізації права на підприємницьку діяльність треба вважати легалізацію підприємницької діяльності суб'єкта. Легалізацію діяльності підприємців відносять до адміністративних заходів, оскільки вона полягає у державній реєстрації, видачі ліцензій, отриманні патентів тощо, тобто у процедурах, які встановлені нормативно, є обов'язковими для підприємця та реалізуються через діяльність державних органів. У правовому аспекті «легалізацію суб'єктів підприємництва» слід розглядати як підтвердження державою законності участі суб'єктів у відносинах у сфері підприємництва [6, с. 88]. Нижче розглянемо специфіку «легалізації» підприємницької діяльності саме іноземних громадян.

Відповідно до ст. 26 Конституції України [7] іноземні громадяни і особи без громадянства, які знаходяться в Україні на законних підставах, користуються тими ж правами і свободами, а також несуть такі ж обов'язки, як і громадяни України, — за винятками, встановленими Конституцією, законами або міжнародними договорами України. При цьому винятку у вигляді заборони іноземному громадянину займатися підприємницькою діяльністю Конституція України не встановлює, а отже він може бути суб'єктом господарювання за однієї умови — законності перебування на території України.

Статтею 50 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) [8] передбачено право фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності, яке вона здійснює за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законом.

При цьому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» [9] не встановлено окремого (порівняно із громадянами України) порядку державної реєстрації іноземних громадян як фізичних осіб — підприємців.

Статтею 2 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [10] та статтею 129 Господарського кодексу України (далі — ГК України) [11] також встановлено, що іноземні громадяни та особи без громадянства при здійсненні господарської діяльності в Україні користу-

ються такими самими правами і мають такі самі обов'язки, як і громадяни України, якщо інше не передбачено цим Кодексом, іншими законами.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» іноземні громадяни та особи без громадянства можуть у встановленому порядку іммігрувати в Україну на постійне проживання або прибути для працевлаштування на визначений термін, а також тимчасово перебувати на її території.

Іноземні громадяни та особи без громадянства, які іммігрували на постійне проживання або прибули для тимчасового працевлаштування, отримують посвідки відповідно на постійне або тимчасове проживання. Порядок видачі дозволу на імміграцію, а також посвідки на постійне проживання визначається Законом України «Про імміграцію» [12]. Іноземні громадяни та особи без громадянства, які перебувають в Україні на інших законних підставах, вважаються такими, що тимчасово перебувають в Україні. Вони зобов'язані в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, зареєструвати свої паспортні документи в органах Державної прикордонної служби і виїхати з України після закінчення відповідного терміну перебування.

Відповідно до Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання» [13] законними підставами перебування на території України для іноземних громадян та осіб без громадянства є реєстрація на території України паспортного документа, або наявність посвідки на постійне або тимчасове проживання в Україні, або документів, що посвідчують отримання статусу біженця чи притулку в Україні.

Відповідно до Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України (далі — «Порядок») [14], іноземні громадяни можуть іммігрувати в Україну на постійне проживання або прибути для працевлаштування на визначений термін у порядку, встановленому законодавством України. Іноземні громадяни та особи без громадянства, які в'їхали для тимчасового перебування, можуть отримати посвідку на постійне проживання в установленому порядку. При цьому така посвідка видається тільки іммігрантам. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про імміграцію» іммігрант — іноземний громадянин чи особа без громадянства, який отримав дозвіл на імміграцію і прибув в Україну на постійне проживання, або, перебуваючи в Україні на законних підставах, отримав дозвіл на імміграцію і залишився в Україні на постійне проживання.

Однак формально згідно Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» реєстрація місця проживання чи місця перебування особи або її відсутність не можуть бути умовою реалізації права на здійснення підприємницької діяльності.

Згідно ст. 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання» місце проживання — це адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком понад шість місяців на рік; а реєстрація — це внесення відомостей до паспортного документа про місце проживання або місце перебування із зазначенням адреси житла осо-

би та внесення цих даних до реєстраційного обліку. Громадянин України, а також іноземний громадянин чи особа без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, зобов'язані протягом десяти днів після прибуття до нового місця проживання зареєструвати місце проживання.

Отже, незважаючи на скасування інституту прописки, законодавство зобов'язує іноземних громадян, які прибули в Україну на законних підставах, зареєструвати своє місце проживання. Крім того, реєстрація місця проживання є фактично єдиною можливістю підтвердити факт проживання іноземного громадянина за певною адресою з метою реєстрації в якості фізичної особи — підприємця.

Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання» для реєстрації місця проживання зобов'язує нерезидентів подавати посвідки про постійне або тимчасове проживання. В даному випадку слід звернутись до норм ч. 1 та 2 ст. Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», з яких випливає висновок про те, що для іноземних громадян, які тимчасово прибули на територію України з інших підстав (крім постійного проживання або тимчасового працевлаштування), оформляти посвідку про тимчасове або постійне проживання не обов'язково. При цьому Порядок дає можливість іноземним громадянам оформити посвідку на постійне проживання в порядку, встановленому законодавством. Проте такий «порядок, встановлений законодавством» передбачає видачу посвідок на постійне проживання тільки іммігрантам.

Крім цього, як зазначалося, Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» передбачає видачу посвідки на тимчасове або постійне проживання тільки з певних підстав, а саме: іммігрантам (видається посвідка про постійне місце проживання) та іноземним громадянам, які прибули на тимчасове проживання у зв'язку з працевлаштуванням (видається посвідка на тимчасове проживання). При цьому порядок видачі посвідки на тимчасове проживання, а також підстави (крім працевлаштування іноземного громадянина) для оформлення такої посвідки законодавством не встановлюються.

З наведеного можна дійти висновку про те, що незважаючи на скасування інституту прописки, закон зобов'язує іноземних громадян, які перебувають в Україні на законних підставах, реєструватись за місцем проживання протягом 10 днів.

При цьому оскільки відповідно до закону реєстрація іноземного громадянина в якості фізичної особи — підприємця на території України здійснюється за місцем проживання останнього, а підтвердити таке місце проживання можливо тільки шляхом реєстрації паспортного документа, зареєструватись підприємцем нерезидент може тільки після документально підтвердженого проживання за певною адресою протягом 6 місяців.

Незважаючи на те, що закон для реєстрації місця проживання передбачає подання посвідки на постійне або тимчасове проживання, законодавство України не передбачає оформлення, зокрема, посвідки на тимчасове проживання з підстав інших, ніж отримання дозволу на тимчасове працевлаштування.

Таким чином, лише із закінченням 6-місячного строку з дати реєстрації місця проживання на території України іноземний громадянин має право зареєструватись в якості фізичної особи — підприємця згідно закону. Звідси випливає, що фактично до цього часу джерела права України суттєво обмежують задеклароване найвищим з них — Конституцією України право кожного на законних підставах здійснювати підприємницьку діяльність, адже реальна можливість реалізувати особою своє конституційне право на здійснення підприємницької діяльності дозволяє мати легальне джерело доходів, які, у тому числі, могли б стати об'єктом оподаткування та поповнювати державний бюджет України, спонукаючи до створення іноземними громадянами юридичних осіб як альтернативних форм здійснення підприємницької діяльності.

Не дивлячись на те, що статтею 8 Конституції України встановлено, що закони та інші нормативно-правові акти мають прийматися на її основі та повинні відповідати їй, Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання» та інші вищеперелічені нормативні акти обмежують конституційне право іноземних громадян на здійснення підприємницької діяльності, що може у свою чергу стати приводом для численних звернень до органу конституційної юрисдикції — Конституційного Суду України. Така ситуація у свою чергу може негативно вплинути на інвестиційну привабливість держави, зважаючи на те, що підприємницька діяльність іноземних громадян в Україні є формою здійснення ними інвестицій.

Таким чином, встановлені перепони на шляху до реєстрації іноземними громадянами у якості фізичних осіб — підприємців є порушенням принципу національного режиму інвестиційної та господарської діяльності, встановленого у статті 7 Закону України «Про режим іноземного інвестування».

Виходячи із вищенаведеного вважаємо, що порядок реєстрації у якості фізичної особи — підприємця для іноземних громадян має бути реформований та максимально наближений до порядку, встановленого для громадян України, та дозволяти реєстрацію фізичної особи — підприємця одразу після реєстрації за місцем проживання.

Тому ми пропонуємо внести зміни до Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання» або Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців», скасувавши шестимісячний критерій для визначення місця проживання іноземного громадянина для цілей його реєстрації у якості фізичної особи — підприємця, тобто передбачити національний режим такої реєстрації для іноземних громадян.

Список літератури

1. Глов'юк Л. Реєстрація іноземців як суб'єктів підприємницької діяльності / Л. Глов'юк // Підприємництво, господарство і право. — 2013. — № 1. — С. 78–81.
2. Дудковський Б. Іноземні громадяни як суб'єкти підприємницької діяльності / Б. Дудковський // Право України. — 2014. — № 4 — С. 92–96.
3. Міхальська А. Гарантії прав іноземних громадян на підприємницьку діяльність / А. Міхальська // Вісник Запорізького юридичного інституту. — 2010. — № 3 (40). — С. 158–167.

4. Бігняк О. Поняття права на підприємницьку діяльність / О. Бігняк // Підприємництво, господарство і право. — 2006. — № 2. — С. 99–102.
5. Ковач А. Проблеми цивільного та підприємницького права в Україні / А. Ковач // Часопис Київського університету права. — 2012. — № 2. — С. 212–215.
6. Сагайдак Ю. Сутність, роль та організаційно-правові проблеми легалізації підприємництва в Україні / Ю. Сагайдак // Підприємництво, господарство і право. — 2006. — № 11. — С. 87–90.
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1996. — № 30. — Ст. 141.
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — №№ 40–44. — Ст. 356.
9. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 31–32. — Ст. 263.
10. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2012. — № 19–20. — Ст. 179.
11. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 18, № 19–20, № 21–22. — Ст. 144.
12. Про імміграцію: Закон України від 07.06.2001 № 2491-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2001. — № 41. — Ст. 197.
13. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання: Закон України від 11.12.2003 № 1382-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2004. — № 15. — Ст. 232.
14. Порядок продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2012 № 150 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/150-2012-%D0%BF>. — Назва з екрану.

К. В. Бондаренко

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра конституционного права и правосудия
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65028, Украина

ПРИБРЕТЕНИЕ СТАТУСА ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА- ПРЕДПРИНИМАТЕЛЯ ИНОСТРАННЫМ ГРАЖДАНИНОМ КАК ФОРМА РЕАЛИЗАЦИИ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА ЛИЦА НА ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Резюме

В статье исследованы актуальные вопросы реализации экономических прав иностранными гражданами, в частности, приобретение статуса физического лица — предпринимателя в Украине. Проанализированы практические проблемы реализации иностранными гражданами своих экономических прав в современных условиях.

Ключевые слова: физическое лицо-предприниматель, иностранный гражданин, предпринимательская деятельность, инвестиции.

K. V. Bondarenko

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Constitutional Law and Justice
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65028, Ukraine

**BECOMING AN INDIVIDUAL ENTEPRENEUR BY A FOREIGN
CITIZEN AS A FORM OF REALIZATION OF CONSTITUTIONAL
RIGHT OF A PERSON TO ENGAGE IN ENTREPRENEURIAL
ACTIVITY**

Summary

Actual issues of realization of the economic rights by foreign citizens, namely by acquiring the status of individual entrepreneur in Ukraine, are investigated in this article. Practical problems of realization by foreign citizens of their economic rights in the modern world are analyzed.

Key words: individual entrepreneur, foreign citizen, entrepreneurial activity, investments.

УДК 342.951: 69

О. В. Стукаленко

кандидат юридичних наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СИСТЕМИ ОРГАНІВ КОНТРОЛЮ В ГАЛУЗІ БУДІВНИЦТВА

Статтю присвячено дослідженню загальних засад діяльності системи органів, які здійснюють контроль в сфері будівельної діяльності. Проаналізовано існуючу систему органів контролю в зазначеній сфері. Акцентовується увага на саморегулювальних організаціях; на повноваженнях Державної архітектурно-будівельної інспекції України та перспективах їх розвитку. Визначені напрямки трансформаційних процесів державного архітектурно-будівельного контролю.

Ключові слова: будівельна сфера, органи контролю, Державна архітектурно-будівельна інспекція, органи місцевого самоврядування.

Постановка проблеми. Будівельна галузь є важливою складовою економіки України. І в часи поглиблення економічних кризових явищ у світі та в нашій країні загострюються конфлікти інтересів забудовників з інтересами громади, виникає потреба в створенні сприятливих умов для розвитку будівельної галузі, а це в свою чергу спонукає науковців до дослідження шляхів покращення ситуації в будівельній сфері, зокрема засобами адміністративно-правового регулювання.

Також у сучасних умовах виникла потреба у нових підходах до системи державного контролю, системи органів державного контролю та її законодавчого забезпечення. Існування такої системи пояснюється тим, що в перехідний період у суспільстві не поменшало недоліків у сфері державного управління, а управлінські рішення не стали ефективнішими.

Держава, використовуючи можливості органів влади і управління та завдячуючи ініціативам громадськості, іде по шляху вдосконалення будівельного законодавства з метою вираженого регулювання в будівництві. Практичні кроки, які здійснюються на шляху вирішення актуальних проблем щодо регулювання відносин в будівельній діяльності, заслуговують належного наукового аналізу та узагальнення.

Дослідження проблеми, пов'язаної із правовими засадами організації діяльності органів контролю в сфері будівельної діяльності актуально з декількох причин. По-перше, в контексті правових реформ. По-друге, в контексті охорони навколишнього середовища, безпечного життєвого простору та створення безпечних умов життя для населення. По-третє, в контексті ефективності правозастосування, безперервного вдосконалення законодавства задля забезпечення його відповідності реаліям сьогодення.

Необхідно враховувати, що сфера будівництва є однією з рушійних сил в економіці в цілому. На підтвердження цієї позиції можливо сказати, що саме з процесу будівництва починається будь-яка діяльність з матеріального виробництва. Сфера будівництва є споживачем великої кількості товарів та послуг інших супутніх галузей: виробництво будівельних матеріалів, металургія, машинобудування, житлово-комунальне господарство тощо. Статистично підраховано, що кожна вкладена в будівництво гривня в результаті дає можливість заробити 5 грн в інших галузях. Крім того, наприклад, завдяки будівництву створюється початковий фундамент для матеріального становища сім'ї — житло. З власного житла починається добробут кожної сім'ї. Тому від якості виконання всіх робіт в сфері будівництва залежить в подальшому дуже багато факторів: безпека, вартість, якість кінцевого продукту — нерухомості [1]. Саме через це особливої актуальності набирає питання щодо здійснення належного функціонування органів управління в сфері будівництва в сучасних умовах. Формування ефективних механізмів управління якістю будівельної діяльності (будівельних матеріалів, споруд, житла та ін.), розробка та впровадження відповідної системи контролю на всіх стадіях виробництва, створення дієвої системи органів контролю за використанням державних стандартів в сфері будівництва мають надзвичайно важливе значення для вирішення проблем в зазначеній сфері та формування будівельної політики держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичну базу дослідження складають наукові праці таких вітчизняних правознавців, як О. Ф. Андруйко, І. Л. Бородін, С. С. Вітвицький, І. П. Голосніченко, С. Т. Гончарук, Р. А. Калюжний, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, Є. В. Курінний, В. М. Марчук, О. І. Миколенко, Л. В. Ніколаєва, Г. М. Остапович та інші.

Цінними у науковому плані стали також праці вчених, що у різні часи досліджували питання правового регулювання будівельної діяльності, як то А. М. Абрамович, А. Б. Беломєсяцев, І. Д. Брауде, Г. Д. Денісова, Л. С. Джомарджидзе, Н. О. Доценко-Белоус, В. М. Коссака, Е. Б. Кубко, С. О. Кузнєцова, А. В. Матвійчук, І. М. Миронець, Б. Ф. Мовчановський, К. В. Пивоваров, В. О. Ромасько, Б. М. Семенко, А. П. Ткач, З. В. Щепановський, С. П. Юркевич та інші.

В більшості випадків науковці акцентували увагу на питанні контролю (нагляду) за діяльністю в сфері будівництва і через цю призму висвітлювали систему органів адміністративно-правового регулювання. Проблеми ж комплексного розвитку та функціонування органів контролю у сфері будівництва досліджені в недостатній мірі. Необхідно зазначити, що вітчизняні наукові дослідження, пов'язані із системою органів, які контролюють сферу будівництва, є дещо фрагментарними.

Постановка завдання. У даній статті пропонується дослідити систему органів контролю у сфері будівельної діяльності, ґрунтуючись на теоретичних дослідженнях й положеннях чинного законодавства.

Виклад основних досліджень. Управління будівництвом охоплює проведення єдиної технічної політики в галузі, планування і розробку організаційно-правових засад проектування і будівництва, їх матеріально-

технічне та фінансове забезпечення, нормування, роботу з кадрами, організацію техніки безпеки та охорону праці, проведення заходів щодо підвищення якості архітектурних і будівельних робіт, здійснення контролю за дотриманням будівельних правил, норм і стандартів, збереження традиційного характеру середовища населених пунктів та ін.

Важливою складовою механізму управління будівельної сфери є система органів контролю.

Правові та організаційні засади управління будівництвом закріплені цілим рядом актів, серед яких головними є закони України «Про регулювання містобудівної діяльності України» від 17.02.2011 № 3038-VI та «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1999 № 687-XIV та ін.

Аналізуючи чинне законодавство, можливо зазначити, що сучасна система органів адміністративно-правового регулювання контролю в Україні в сфері будівельної діяльності складається з органів загальної та спеціальної компетенції. До органів загальної компетенції можливо віднести Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України та інші уповноважені органи.

Спеціальними повноваженнями в сфері контролю за будівельною діяльністю наділене Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (далі — Мінрегіон України), Державна архітектурно-будівельна інспекція України та її територіальні органи.

Територіальні органи державного архітектурно-будівельного контролю безпосередньо здійснюють контроль за веденням будівництва об'єктів, виробництвом будівельних матеріалів та дотриманням ліцензійних умов суб'єктами будівельної галузі, незалежно від форми власності, відомчого підпорядкування та джерел фінансування, із залученням у разі необхідності інших органів державного нагляду.

Разом з тим в систему органів, що здійснюють державний контроль в галузі будівництва, входять й інші органи влади, уповноважені державою на здійснення контрольних функцій у межах їхньої компетенції, зокрема Державна екологічна інспекція [4], Державна санітарно-епідеміологічна служба [5], Державне агентство земельних ресурсів України [6], Державна інспекція сільського господарства [7] та ін. [8, с. 123].

Державний контроль у сфері будівництва в системі виконавчих органів державної влади здійснює Мінрегіон України. Регламентується діяльність Мінрегіону України Положенням «Про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України» від 30.04.2014 р. № 197. Цей орган є центральним органом виконавчої влади, який формує та забезпечує реалізацію державної політики, в тому числі і технічне регулювання будівельної галузі. Мінрегіон України здійснює контроль за виконанням нормативно-правових актів у сфері містобудування через Державну архітектурно-будівельну інспекцію (далі — Держархбудінспекція) та її територіальні органи, вказані органи є основними в системі органів державної влади, які здійснюють державний контроль у сфері будівництва [9].

Реалізацію державного архітектурно-будівельного контролю і нагляду покладено на Держархбудінспекцію України та її територіальні органи.

Держархбудінспекція є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Повноваження та статус цього органу визначені Положенням «Про Державну архітектурно-будівельну інспекцію України», затвердженим Указом Президента України від 08 квітня 2011 р. № 439/2011 [10]. Статус територіальних органів Держархбудінспекції визначено Постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення територіальних органів Державної архітектурно-будівельної інспекції» від 23 травня 2011 р. № 549 [11].

Держархбудінспекція та її територіальні органи здійснюють державний архітектурно-будівельний контроль, а також реєструють відповідальних інженерно-технічних працівників будівельних, ремонтно-будівельних, реставраційних, проектних організацій та організацій замовників, які здійснюють безпосередньо керівництво будівельними роботами, технічний і авторський нагляд.

Держархбудінспекція бере участь у прийнятті в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів, а також у розслідуванні причин аварій на будівництві. На даний орган також покладені функції з проведення перевірок дотримання вимог законодавства при проведенні будівництва та розгляду справ про правопорушення. Держархбудінспекція, окрім зазначених функцій, здійснює ліцензування будівельних видів діяльності та контроль за додержанням ліцензійних умов. У науковій літературі ліцензія визначається як документ державного зразка, виданий уповноваженим органом, що є поручителем його володаря, і засвідчує право на провадження зазначеного в ньому виду діяльності, виконання певних дій або використання прав [12, с. 57].

Закон України «Про ліцензування деяких видів господарської діяльності» [13] під ліцензією визначає документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов. Під ліцензуванням даний закон розуміє видачу, переоформлення та анулювання ліцензій, видачу дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування [13].

Держархбудінспекція, окрім зазначених видів діяльності, уповноважена також на здійснення дозвільної діяльності у зв'язку з тим, що використання окремих предметів, речовин, матеріалів, здійснення окремих видів діяльності, виробництв, робіт становить підвищену небезпеку, що потребує відповідного порядку отримання офіційних документів, здійснення контрольно-наглядової діяльності, складання відповідної статистики [14, с. 138].

В дозвільній сфері повноваження Держархбудінспекції зазнали змін у зв'язку зі вступом в силу Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності». Так, окрім видачі дозволів на виконання робіт з будівництва для об'єктів IV та V категорії складності передбачено можливість проведення робіт на об'єктах I–III категорії складності після реєстрації декларації про виконання підготовчих робіт та/або декларації про початок будівельних робіт. До новацій вищезгаданого закону належить також видача містобудівних паспортів для будівництва індивідуального (садибного) житлового будинку площею до 300 кв. м та видачу вихідних даних для будівництва інших об'єктів. Працівники Держархбудінспекції мають право безперешкодного доступу до об'єктів будівництва і підприємств, що виготовляють будівельні матеріали, вироби і конструкції, незалежно від форми власності. Держархбудінспекція у своїй діяльності взаємодіє з іншими органами виконавчої влади, що здійснюють контроль за додержанням природоохоронних, санітарно-гігієнічних, протипожежних, охорони праці та інших вимог, передбачених законодавством.

У 2014 році Держархбудінспекція отримала можливість використовувати держреєстри для перевірки достовірності даних суб'єктів будівельної діяльності. Кабінетом Міністрів України схвалено зміни до Порядку ліцензування господарської діяльності, пов'язаної із створенням об'єктів архітектури, якими удосконалено процедуру видачі таких ліцензій, якими унормовано можливість Держархбудінспекції України використовувати державні реєстри для виявлення недостовірних відомостей в документах, поданих суб'єктом будівельної діяльності для отримання ліцензії. Дані зміни були запроваджені через те, що перевірка не повною мірою могла забезпечити виконання вимог щодо спроможності виконання будівельних робіт на об'єктах будівництва, які за класом наслідків (відповідальності) в архітектурному й технічному плані є складними, тобто створюють загрозу надійності, міцності й безпеці будівельних об'єктів.

Нормотворча діяльність Державної архітектурно-будівельної інспекції проводиться на підставі та на виконання Конституції і законів України, актів Президента України і постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції і законів України, актів Кабінету Міністрів України, Програм діяльності Кабінету Міністрів України, інших нормативно-правових актів, а також з ініціативи Держархбудінспекції [15].

Держархбудінспекція в межах своїх повноважень на основі та на виконання нормативно-правових та розпорядчих актів видає накази, організовує та контролює їх виконання. У випадках, передбачених законодавством, рішення Держархбудінспекції, прийняті в межах її повноважень, є обов'язковими для виконання її територіальними органами.

На даний час Уряд вніс на розгляд Верховної Ради України законопроект, який передбачає децентралізацію повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства. Документом передбачена можливість створення органів архбудконтролю у складі органів місцевого самоврядування та райдержадміністрацій. З прийняттям цього закону повноваження з видачі дозвільних документів,

здійснення архбудконтролю та прийняття в експлуатацію об'єктів передаються на місцевий рівень. Також законопроект удосконалює процедури подання декларацій про початок виконання підготовчих і будівельних робіт шляхом встановлення вичерпного переліку підстав для їх повернення та скорочує термін видачі технічних умов з 15 до 10 робочих днів. Встановлюється вичерпний перелік документів, що подаються для прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів. Також на місця будуть передані повноваження з реєстрації всіх майнових прав [16].

До органів спеціальної компетенції також можливо віднести і саморегулівні організації, яким делегується певна частина повноважень державних органів з адміністративно-правового регулювання будівельної діяльності [17].

Саморегулівними організаціями у сфері будівельної діяльності є неприбуткові добровільні об'єднання фізичних та юридичних осіб, що провадять професійну діяльність в галузі будівництва, набувають статусу саморегулівних організацій з дня їх реєстрації центральним органом виконавчої влади з питань будівництва, містобудування та архітектури і внесення відомостей про них до державного реєстру саморегулівних організацій у сфері будівельної діяльності.

Саморегулівні організації у сфері будівельної діяльності можуть на підставі делегованих повноважень залучатися до ліцензування господарської діяльності членів саморегулівної організації. Саморегулівні організації можуть проводити ліцензійну експертизу за умови надання відповідних повноважень Держархбудінспекцією. Центральний орган виконавчої влади з питань будівництва, містобудування та архітектури визначає порядок реєстрації таких організацій і здійснює контроль за їх діяльністю [17].

В Україні розпочався процес створення різноманітних саморегулівних організацій в сфері будівельної діяльності, а це свідчить про зміну стратегії держави України в адміністративно-правовому регулюванні в цій сфері.

Прикладом саморегулівних організацій в Україні можуть бути Всеукраїнська громадська організація «Асоціація експертів будівельної галузі» [18], громадська організація «Гільдія інженерів технічного нагляду за будівництвом об'єктів архітектури» [19], Всеукраїнська громадська організація «Гільдія проєктувальників у будівництві» [20] та інші.

З метою вдосконалення існуючої системи адміністративно-правового регулювання будівельної діяльності необхідно закріпити статус саморегулівних організацій не лише в архітектурній сфері, а і в будівельній діяльності в цілому, доповнивши Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» відповідними положеннями.

Система державного контролю не вичерпується і не зводиться до системи органів контролю. Вона набагато ширша, оскільки включає і органи, й осіб, для яких контроль не є основною діяльністю (а таких органів набагато більше), а також різноманітні форми його здійснення. Отже, система державного контролю у сфері будівництва включає органи і посадових осіб, наділених державою контрольними повноваженнями щодо

органів державного управління, форми і методи контрольної діяльності, взаємозв'язки між ними.

На відміну від системи державного контролю система органів державного контролю є вужчим поняттям, оскільки включає лише державні органи, для яких контроль є основною діяльністю і здійснюється у відповідній сфері чи стосується певної функції, конкретних питань [8].

Централізація перешкоджає адекватно виконувати функції на місцевому рівні та порушує систему органів місцевого самоврядування. У зв'язку з цим великого значення набуває діяльність органів місцевого самоврядування.

Органи місцевого самоврядування здійснюють свою діяльність у сфері містобудування та архітектури відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [21]. Повноваження зазначених органів у цій сфері поділяються на власні і делеговані.

До власних повноважень органів місцевого самоврядування можливо віднести: організацію за рахунок власних коштів і на пайових засадах будівництва, реконструкції і ремонту об'єктів комунального господарства та соціально-культурного призначення, житлових будинків, доріг місцевого значення; виконання або делегування на конкурсній основі генеральній будівельній організації (підряднику) функцій замовника на будівництво об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури комунальної власності; залучення на договірних засадах підприємств і організацій незалежно від форми власності до участі в розвитку будівельної індустрії і промисловості будівельних матеріалів, об'єктів інженерного забезпечення; підготовку місцевих містобудівних програм, генеральних планів забудови населених пунктів, іншої містобудівної документації і ін.

До делегованих повноважень органів місцевого самоврядування, зокрема, відносяться: прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів; здійснення в установленому порядку державного контролю за дотриманням законодавства, містобудівної документації при плануванні та забудові територій; зупинення у відповідності з законом будівництва, яке ведеться з порушенням містобудівної документації і проектів окремих об'єктів або може завдати шкоди навколишньому природному середовищу.

Слід зазначити, що поступово, в процесі продовження економічних реформ, здійснюватиметься подальший перерозподіл функцій між органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями у сфері будівельної діяльності з метою їх децентралізації.

Висновки. Таким чином, ефективність здійснення державного контролю у сфері будівництва залежить від нормативно-правових актів, якими регулюється містобудівна галузь, та належної взаємодії між всіма елементами системи державного архітектурно-будівельного контролю.

Важливою складовою державного контролю у сфері будівництва є взаємодія органів державного контролю з громадськістю через громадські організації, асоціації будівельних організацій, засоби масової інформації.

Є очевидним, що систему контрольних органів необхідно приводити у відповідність до реалій.

Реформування будівельного комплексу України потребує координації багатьох органів влади та перенесення центру реалізації проблем на місцеві органи влади.

Список літератури

1. Матвійчик А. В. Контрольні провадження в сфері капітального будівництва / А. В. Матвійчик. [Електронний ресурс] — Режим доступу: [http://matviychuk.com.ua/files/+провадження%20\(4\).pdf](http://matviychuk.com.ua/files/+провадження%20(4).pdf). — Назва з екрану.
2. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>. — Назва з екрану.
3. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 № 687-XIV [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/687-14>. — Назва з екрану.
4. Про Положення про Державну екологічну інспекцію України: Указ Президента України від 13.04.2011 № 454/2011. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/454/2011>. — Назва з екрану.
5. Про Положення про Державну санітарно-епідеміологічну службу України : Указ Президента України від 06.04.2011 № 400/2011. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/400/2011>. — Назва з екрану.
6. Про Державне агентство земельних ресурсів України : Указ Президента України від 08.04.2011 № 445/2011. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/445/2011>. — Назва з екрану.
7. Положення про державну інспекцію сільського господарства в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі : Наказ Мінагрополітики України від 23.12.2011 № 770. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0034-12>. — Назва з екрану.
8. Латинін М. Теоретичні основи державного нагляду у сфері будівництва в Україні / М. Латинін, С. Юрченко. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putr/2012-2/doc/4/01.pdf>. — Назва з екрану.
9. Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.04.2014 № 197 [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/norm_akt/source-КМУ/типе-Постанова/197-30.04.2014.htm. — Назва з екрану.
10. Положення про Державну архітектурно-будівельну інспекцію України : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.07.2014 № 294. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP140294.html. — Назва з екрану.
11. Про утворення територіальних органів Державної архітектурно-будівельної інспекції : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2011 р. № 549 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/549-2011-п>. — Назва з екрану.
12. Тихомиров Ю. А. Курс адміністративного права и процесса / Ю. А. Тихомиров. — М. : Юринформцентр, 1998. — 798 с.
13. Про ліцензування деяких видів господарської діяльності : Закон України від 01.06.2000 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2000. — № 36. — Ст. 299.
14. Денисюк Д. С. Щодо визначення поняття дозвільної діяльності ДАІ МВС України / Д. С. Денисюк // Форум права. — 2009. — № 1. — С. 138–141. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09ddcdmu.pdf>. Назва з екрану.
15. Про внесення змін до наказів Держархбудінспекції України «Деякі питання забезпечення процесу ліцензування» від 24 травня 2011 р. № 14 та «Про затвердження Регламенту роботи Держархбудінспекції України та її територіальних органів з ліцензування господарської діяльності, пов'язаної із створенням об'єктів архітектури» від 07 липня 2011 р. № 47 : Наказ Державної архітектурно-будівельної інспекції України від 06 лютого 2012 р. № 14 // Вісник Держархбудінспекції. — 2012. — № 2. — С. 3–17.

16. Повноваження держархбудконтролю передадуть на місцевий рівень [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/news/rovnovazhennya-derzharhbudkontrolyu-peredadut-na-misceviy-riven>. — Назва з екрану.
17. Миронець І. М. Адміністративно-правове регулювання будівельної діяльності в Україні: автореф. канд. юрид. наук, спец.: 12.00.07 / І. М. Миронець. — К., 2012. — 24 с.
18. Про реєстрацію Всеукраїнської громадської організації «Асоціації експертів будівельної галузі» як саморегульованої організації у сфері архітектурної діяльності і внесення відомостей про неї до відповідного державного реєстру : Наказ Міністерства регіонального розвитку України від 06.08.2014 № 217. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/documents/group/law/?page=2>. — Назва з екрану.
19. Про реєстрацію Громадської організації «Гільдія інженерів технічного нагляду за будівництвом об'єктів архітектури» як саморегульованої організації у сфері архітектурної діяльності і внесення відомостей про неї до відповідного державного реєстру : Наказ Міністерства регіонального розвитку України від 06.08.2014 № 218. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/documents/group/law/?page=3>. — Назва з екрану.
20. Про реєстрацію Всеукраїнської громадської організації «Гільдія проєктувальників у будівництві» як саморегульованої організації у сфері архітектурної діяльності і внесення відомостей про неї до відповідного державного реєстру : Наказ Міністерства регіонального розвитку України від 30.07.2014 № 208. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/documents/group/law/?page=3>. — Назва з екрану.
21. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>. — Назва з екрану.

О. В. Стукаленко

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ОБЩИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СИСТЕМЫ ОРГАНОВ КОНТРОЛЯ В СФЕРЕ СТРОИТЕЛЬСТВА

Резюме

В статье освещены актуальные вопросы, связанные с функционированием системы органов контроля в сфере строительной деятельности. Проанализирована система органов контроля в данной сфере и показано влияние этих органов на функционирование механизмов государственного архитектурно-строительного контроля в Украине и формирование государственной регуляторной политики. Акцентируется внимание на участии негосударственных организаций в данном процессе и определены перспективы участия данных организаций в системе контроля.

Автор уделяет внимание вопросу полномочий Государственной архитектурно-строительной инспекции Украины в сфере строительной деятельности. Разграничиваются понятия «система государственного контроля» и «система органов контроля».

Сформулировано положение, что реформирование строительного комплекса Украины требует координации многих органов власти и переноса центра реализации проблем на местные органы власти.

Ключевые слова: строительная сфера, органы контроля, Государственная архитектурно-строительная инспекция, органы местного самоуправления.

O. V. Stukalenko

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**GENERAL PRINCIPLES OF ORGANIZATION OF THE SYSTEM
OF CONTROL BODIES IN THE FIELD OF CONSTRUCTION**

Summary

The article is devoted to topical issues related to the functioning of the system control bodies in the field of construction. Analyzed system control bodies in this area and shows the influence of these authorities on the functioning mechanisms of the state architectural and construction control in Ukraine and the formation of regulatory policy. Attracted attention to the participation of non-governmental organizations in this process and the prospects of participation of these organizations in the control system.

The author pays attention to the lighting of the powers of the State architectural and construction inspection of Ukraine in the sphere of construction activity. Delineates the concepts of «state control» and «system controls».

Provision that the reform of the building complex of Ukraine requires the coordination of many government and the transfer of implementation issues for local authorities.

Key words: construction industry, control authorities, State architectural and construction Inspectorate, local authorities.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

УДК 347.615

В. І. Труба

кандидат юридичних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра цивільно-правових дисциплін, завідувач
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

АЛІМЕНТНІ ПРАВОВІДНОСИНИ: ВИДИ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА

Стаття присвячена висвітленню питань класифікації аліментних правовідносин, визначенню правової природи таких відносин. Доводиться важливість для побудови системи аліментних правовідносин такого критерію їх поділу, як суб'єктний склад. Стверджується теза про поєднання публічних і приватних засад в сімейно-правовому механізмі аліментування, метою якого є забезпечення ефективного застосування законодавства, покращання якості сімейно-правових відносин.

Ключові слова: аліменти, аліментні правовідносини, утримання дітей, утримання подружжя.

Постановка проблеми. Правову природу аліментних правовідносин визначити досить складно. Характерним для них є поєднання приватного і публічного, диспозитивного та імперативного методів. Можливо тому, навколо питання про здійснення і захист прав та інтересів суб'єктів аліментних правовідносин точаться дискусії серед науковців.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Питанням аліментних правовідносин були присвячені дослідження О. Й. Пергамент, О. Г. Дрижчної, І. В. Жилінкової, Л. В. Афанасьєвої, Л. В. Сапейко, Г. М. Ахмач, публікації в коментарях та підручниках. Водночас багато питань, які відзначають особливість аліментних правовідносин, залишилось поза увагою науковців.

Постановка завдання. Метою цієї статті є визначення видів аліментних правовідносин за сімейним законодавством та правової природи таких відносин.

Виклад основних положень. За юридико-технічною будовою норми СК України схожі на ті, що містились у КпШС УРСР, тобто в Кодексі відсутній спеціальний розділ, що регламентує всі види аліментних зобов'язань та загальні питання аліментування будь-якого виду. Обов'язки членів

сім'ї з утримання один одного регламентуються в загальній системі прав і обов'язків між відповідними членами сім'ї. Положення про аліментні обов'язки батьків і дітей розміщені слідом за нормами, що регулюють особисті немайнові відносини між батьками і дітьми та їх відносини з приводу майна. За такою ж логікою розміщені норми про особисті немайнові і майнові права та обов'язки подружжя.

Сімейний кодекс України врегульовує обов'язки з утримання учасників сімейних відносин. При цьому передбачається, що такі обов'язки можуть виконуватись як добровільно, так і примусово. Взагалі сімейне право передбачає презумпцію добровільного виконання обов'язків з утримання членами сім'ї один одного. Частиною 1 статті 75 СК України передбачено, що дружина, чоловік повинні матеріально підтримувати один одного, при цьому згідно з ч. 1 ст. 99 СК України право на утримання може бути регламентоване у шлюбному договорі, незалежно від непрацездатності та потреби у матеріальній допомозі на умовах, визначених шлюбним договором. Частиною 1 ст. 180 СК України встановлено, що батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Належне виконання цих норм законодавства сприяє підтримці нормального існування сім'ї, а в кінцевому рахунку й суспільства.

Однак «аліментне зобов'язання не може виникнути саме по собі. Його поява можлива лише остільки, оскільки існує обов'язок надавати утримання і цей обов'язок або не виконується, або виконується неналежним чином, або всі чи хтось із учасників відповідних відносин побажали виникнення аліментного зобов'язання» [1, с. 23].

В науковій літературі немає єдності щодо співвідношення використуваних в законодавстві і літературі термінів «утримання», «аліменти», «аліментний обов'язок», «аліментне зобов'язання», що детально аналізувалося Л. В. Афанасьєвою [2, с. 37–39].

Зауважимо, що в окремих підручниках з сімейного права аліментні правовідносини між подружжям і колишнім подружжям переважно називають утриманням, а вже правовідносини між батьками і дітьми — утриманням і аліментними зобов'язаннями.

На нашу думку, «утримання» є більш широким поняттям, оскільки включає в себе взаємний обов'язок доглядати, забезпечувати членів сім'ї засобами до існування, який виконується як добровільно, так і примусово, чи вимушено у разі виникнення права на утримання у когось із учасників сімейних правовідносин, який не здатен утримувати себе через порушення або недостатність особистих здібностей. А «аліментні зобов'язання» («аліменти») співвідносяться з поняттям «утримання» як частина з цілим, оскільки відображають саме примусове чи вимушене виконання обов'язку з утримання. Схожу позицію висловлює й А. М. Нечаєва [3, с. 251].

Правовідносини з усиновлення науковці вирізняють залежно від різних критеріїв. Так, Я. В. Новохатська поділяє правовідносини батьків і дітей щодо утримання залежно від самої зобов'язаної особи на дві основні групи, кожна з яких має свої підгрупи. По-перше, це аліментні зобов'язання батьків щодо утримання дитини, до яких входять зобов'язання батьків щодо

утримання дитини до досягнення нею повноліття (ст. 180 СК); зобов'язання батьків щодо утримання повнолітніх дочки, сина, що продовжують навчання й у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги (ст. 199 СК); зобов'язання батьків щодо утримання непрацездатних повнолітніх дочки, сина, які потребують матеріальної допомоги (ст. 198 СК); зобов'язання батьків брати участь у додаткових витратах на неповнолітню дитину, що викликані особливими обставинами (ст. 185 СК). По-друге, це аліментні зобов'язання повнолітніх дітей щодо утримання батьків, які складаються з зобов'язання повнолітніх дітей щодо утримання непрацездатних батьків, що потребують матеріальної допомоги (ст. 202 СК); зобов'язання повнолітніх дітей брати участь у додаткових витратах на батьків, викликаних тяжкою хворобою чи інвалідністю, немічністю (статті 203, 206 СК) [4, с. 167].

На нашу думку, аліментні правовідносини можна диференціювати на види відповідно до кількох критеріїв.

По-перше, відповідно до суб'єктного складу аліментні правовідносини виникають між: подружжям; колишнім подружжям; батьками і неповнолітніми дітьми; батьками і повнолітніми дітьми; особою, яка була усиновлювачем, і усиновлення визнане недійсним або скасоване, і дитиною; іншими членами сім'ї та родичами і дітьми або непрацездатними повнолітніми особами, які потребують матеріальної допомоги.

По-друге, відповідно до волевиявлення: добровільні; примусові.

По-третє, за способом виконання: договірні; санкціоновані державою.

По-четверте, за способом стягнення: у частці від заробітку (доходу); у твердій грошовій сумі.

Можливо вирізнити й інші критерії, однак ці, на нашу думку, є найголовнішими. При цьому кожному з видів притаманна відповідна правова регламентація і процедура виникнення, дії та припинення, однак системоутворюючим видом аліментних правовідносин, на нашу думку, може бути тільки перший — за суб'єктним складом. Інші ж мають допоміжне значення.

Аліментним правовідносинам, як і будь-яким іншим сімейним правовідносинам, притаманний тісний зв'язок з нормами моралі, але тут, вважаємо, спостерігається найяскравіше збіг моральних і правових вимог. Що стосується останніх, то тут йдеться ще й про поєднання приватних і публічних засад.

Наявність приватноправових засад в сімейно-правовому механізмі аліментування проявляється в можливості застосовувати до нього загальні цивільні положення зобов'язального права. Аналіз положень Глави 15 СК України дає змогу віднести аліментні правовідносини до зобов'язальних. Стаття 181 СК України безпосередньо називає обов'язок утримувати дитину аліментними зобов'язаннями, а стаття 8 СК України прямо передбачає можливість застосування до регулювання сімейних відносин Цивільного кодексу України. А оскільки поняття «аліментне зобов'язання» у СК України не визначено, то цілком логічне застосування норм цивільного законодавства щодо визначення поняття аліментного зобов'язання та підстав його виникнення, а саме — ст. 509 і 11 ЦК України.

У механізмі правового регулювання відносин з надання утримання найвдалішою санкцією за неналежне виконання або невиконання цього обов'язку є стягнення неустойки (пені). Як передбачено ст. 196 СК України, при виникненні заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення. Але цей традиційний цивільно-правовий спосіб захисту за несвоєчасне виконання зобов'язання також не завжди є дієвим. І невиконання цього припису також викликає проблему реального стягнення коштів, крім цього існує загроза зменшення розміру неустойки судом з огляду на матеріальний та сімейний стан платника аліментів.

Держава, зацікавлена в захисті своїх громадян, які його потребують, детально регламентує аліментну сферу суспільних відносин, тому вони є публічними. І не зважаючи на ці зміни в правовому регулюванні сімейних правовідносин, які дали можливість укладати аліментні договори, такі правовідносини важко віднести до договірних в цивілістичному розумінні, оскільки СК України імперативно визначено коло учасників аліментних правовідносин, позбавлено або обмежено учасників таких договорів свободи договору, властивої учасникам цивільно-правових договорів, не визнається рівність учасників аліментних правовідносин.

Про публічний інтерес в аліментних правовідносинах свідчить також той факт, що держава уповноважує свої органи стати на захист тих, хто цього потребує. Наприклад, держава забезпечує контроль за цільовим витрачанням аліментів органом опіки та піклування (ст. 186 СК України), саме орган опіки та піклування як орган державної влади може надати дозвіл на укладення договору про припинення права на аліменти для дитини у разі передачі дитині права власності на нерухоме майно (ст. 190 СК України).

Очевидно, що на захист публічних інтересів, а не тільки на захист приватної особи, направлені адміністративно-правові та кримінально-правові санкції, покликані забезпечити право дитини на утримання, виховання. Публічний інтерес тут виражається в зменшенні кількості безпритульних дітей, запобіганні злочинності тощо. Однак не завжди застосування таких санкцій гарантує досягнення матеріальної мети — забезпечення дитини засобами до існування — житлом, одягом, харчуванням тощо. Так, громадські роботи та обмеження волі — санкції, передбачені ст. 164 КК України за злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацевдатних дітей, що перебувають на їх утриманні, не тільки не сприяють виконанню обов'язку з утримання дитини, а й взагалі виключають можливість примусового виконання аліментного обов'язку.

Заходи відповідальності, передбачені ст. 184 КУпАП України за ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей, у вигляді попередження або накладення

штрафу також не дають оптимізму щодо забезпечення належного утримання дітей.

Висновки. Підсумовуючи, слід зробити такі висновки.

Незважаючи на різноманітність видів аліментних правовідносин, стрижневе значення для визначення правового регулювання цих відносин, конкретних суб'єктивних прав і обов'язків їх суб'єктів має суб'єктний склад аліментних правовідносин.

Поєднання публічних і приватних засад в сімейно-правовому механізмі аліментування свідчить про важливість з точки зору реалізації однієї з основних засад сімейного права — державної охорони сім'ї, а взаємне проникнення публічних засад в приватну сферу і навпаки — приватних — в публічну, за нормального (ефективного) правозастосування впливає на якість сімейно-правових відносин.

Список літератури

1. Капитова О. В. Правовая природа механизма алиментирования в семейном праве Российской Федерации : монография / О. В. Капитова. — М. : ИД «Юриспруденция», 2010. — 136 с.
2. Афанасьева Л. В. Алiментні правовiдносини в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Л. В. Афанасьева. — Х., 2003. — 187 с.
3. Нечаева А. М. Семейное право. Курс лекций / А. М. Нечаева. — М.: Юристъ, 1998. — 336 с.
4. Сiмейне право України : підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова [та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. — К. : Юрінком Інтер, 2004. — 264 с.

В. И. Труба

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

АЛИМЕНТНЫЕ ПРАВООТНОШЕНИЯ: ВИДЫ И ПРАВОВАЯ ПРИРОДА

Резюме

Статья посвящена вопросам классификации алиментных правоотношений, определению правовой природы таких отношений. Доказывается важность для построения системы алиментных правоотношений, определения такого критерия их разделения, как субъектный состав. Утверждается тезис о сочетании публичных и частных начал в семейно-правовом механизме алиментирования, целью которого является обеспечение эффективного применения законодательства, улучшение качества семейно-правовых отношений.

Ключевые слова: алименты, алиментные правоотношения, содержание детей, содержание супругов.

V. I. Truba

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

TYPES AND LEGAL NATURE OF THE MAINTENANCE RELATIONS

Summary

The Article focuses on the classification of maintenance relations and the definition of their legal nature. The Author proves that such a criteria of the maintenance relations classification as the subject structure is very important for the creation of the system of maintenance relations. The thesis that public and private principles are combined in the family law mechanism of paying maintenance, the aim of which is to ensure the effective application of the legislation and to improve the quality of family legal relations, has been stated in the Article.

Key words: maintenance, maintenance relations, maintain the child, maintain the spouses.

УДК 347.77

М. М. Косьмій

кандидат юридичних наук, доцент
Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького,
кафедра містобудування
вул. Є. Коновальця, 35, Івано-Франківськ, 76018, Україна

РІВНІ ЮРИДИЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ МІСТОБУДІВНОЇ ТА АРХІТЕКТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджуються проблемні питання правового регулювання інтелектуальної власності та авторського права у містобудівній та архітектурній діяльності. За результатами дослідження, автор доходить висновку, що правове регулювання та захист авторських прав у сфері містобудівної та архітектурної діяльності забезпечується на базі комплексного підходу, який передбачає поєднання різних рівнів правових норм, зокрема: конституційно-правових норм, цивільно-правових норм, норм права інтелектуальної власності; норм інституту правового регулювання архітектурної діяльності. Лише за умови їх комплексного використання можна вести мову про ефективне забезпечення процесу реалізації та захисту авторських прав у цій сфері.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, авторське право, містобудівна діяльність, архітектурна діяльність, авторське право у містобудівній діяльності, авторське право в архітектурній діяльності.

Постановка проблеми. У будь-якій сфері суспільної діяльності, для якої властива інтелектуальна творчість та її зовнішнє вираження у вигляді певних результатів, важливе значення має правове регулювання та охорона авторства на об'єкти інтелектуальної творчої діяльності. Однією з таких сфер суспільної діяльності є архітектурна діяльність, яка підпадає під дію норм авторського права на об'єкти архітектурної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового регулювання містобудівної та архітектурної діяльності, включаючи і право інтелектуальної діяльності у цій сфері, частково виступали предметом наукових публікацій, які виконали Д. Белл [1], М. М. Габрель [2], М. М. Дьомін [4; 5], Т. М. Засланець [6], Є. Є. Ключниченко [7], В. В. Книш [8], М. М. Кушніренко [10], Є. М. Марков [3], В. І. Нудельман [11], А. П. Осітнянко [12], Б. С. Посацький [13], В. Рохчин [16] та ряд інших науковців.

Разом з тим питання інтелектуальної власності в цілому та проблематика авторських прав, зокрема, у сфері містобудівної та архітектурної діяльності потребує додаткового наукового дослідження.

Постановка завдання. Отже, метою даної наукової статті є проблемні питання правового регулювання інтелектуальної власності та авторського права у містобудівній та архітектурній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нормативно-правова регламентація та захист суб'єктивного авторського права на об'єкти архітектурної діяльності здійснюється на наступних рівнях правового регулювання:

1) загальноправовий (конституційно-правовий) рівень, що забезпечується за допомогою ст. 54 Конституції України;

2) галузевий рівень — забезпечується на рівні Книги IV ЦК України, тобто на рівні галузі цивільного права;

3) підгалузевий рівень — забезпечується на рівні Закону України «Про авторське право і суміжні права» (на рівні такої підгалузі цивільного права, як право інтелектуальної власності);

4) інституційний рівень — забезпечується на рівні інституту правового регулювання містобудівної та архітектурної діяльності.

Доцільним, на нашу думку, є правовий аналіз кожного з цих рівнів правового регулювання авторства у цій сфері.

Відповідно до ч. 1 ст. 54 Основного Закону України, громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Згідно ч. 2 ст. 54 Конституції України, кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом. За ч. 3 ст. 54 Конституції, держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством. Ч. 4 ст. 54 Основного закону гарантує, що культурна спадщина охороняється законом, а відповідно до ч. 5 ст. 54 Конституції України держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами [9].

Саме ж розуміння права інтелектуальної власності закріплене у ч. 1 ст. 418 ЦК України, згідно якої право інтелектуальної власності — це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності. Згідно ч. 2 ст. 418 ЦК України, право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та майнові права інтелектуальної власності [17].

Отже, в основі змісту права інтелектуальної власності лежать дві групи прав: 1) особисті немайнові права інтелектуальної власності; 2) майнові права інтелектуальної власності.

Перелік об'єктів права інтелектуальної власності вміщений у ст. 420 ЦК України, до яких також віднесено художні та літературні твори [17].

Хоча ст. 420 ЦК України буквально не відносить твори архітектури до об'єктів права інтелектуальної власності, проте у ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. визначено, що твір архітектури — це твір у галузі мистецтва спорудження будівель і ландшафтних утворень (креслення, ескізи, моделі, збудовані будівлі та споруди, парки, плани населених пунктів тощо) [14]. Більше того, ст. 14

та ст. 15 даного Закону встановлюють відповідно загальний перелік особистих немайнових та майнових прав автора.

Відповідно до ч. 1 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права», автору належать такі особисті немайнові права:

1) вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо;

2) забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімом;

3) вибирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі і його примірниках і під час будь-якого його публічного використання;

4) вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора [14].

Відповідно до ч. 1 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права», до майнових прав автора (чи іншої особи, яка має авторське право) належать: а) виключне право на використання твору; б) виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами [14].

Майнові права автора (чи іншої особи, яка має авторське право), на відміну від особистих немайнових прав, можуть бути передані (відчужені) іншій особі, після чого ця особа стає суб'єктом авторського права.

У ч. 4 ст. 15 даного Закону також зазначено, що виключні права авторів на використання творів архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва передбачають і право їх участі у реалізації проектів цих творів [3].

На інституційному рівні авторські права на об'єкти архітектурної діяльності визначені у Розділі VI (ст. ст. 29–31) Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1999 р.

Відповідно до ч. 1 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність», об'єктами авторського права в галузі архітектури є: 1) твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва; 2) плани, креслення, пластичні твори, ілюстрації, карти та ескізи, що стосуються архітектури.

Частина 2 ст. 29 даного Закону визначає суб'єктів авторського права в галузі архітектури. Зокрема, особа (особи), творчою працею якої (яких) створено об'єкти архітектури як об'єкти авторського права, вважається автором (співавторами) цих об'єктів.

Разом з тим співавторами не можуть бути особи, які подають автору об'єкта архітектури технічну, консультаційну чи організаційну допомогу, або такі, що здійснюють організацію проектування і будівництва (реконструкції, реставрації, капітального ремонту), контроль за виконанням зазначених робіт [15].

Зміст авторського права в галузі архітектури ((майнові та особисті немайнові права автора (співавторів) визначені у ст. ст. 30 та 31 Закону України «Про архітектурну діяльність». Відповідно до ст. 30 даного Закону, майнові права на об'єкт архітектури як об'єкт авторського права, ство-

рений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або в якій він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором. Майнові права на об'єкт архітектури як об'єкт авторського права, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта або замовникові (забудовникові) спільно, якщо інше не встановлено договором.

Автор проекту твору архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва має виключне право: 1) на участь у подальшій його реалізації, якщо інше не передбачено умовами договору із замовником (забудовником) або юридичною чи фізичною особою, де або в якій він працює; 2) на внесення змін до не завершеного будівництвом чи збудованого твору архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва у разі зміни його функціонального призначення чи реконструкції.

Використання проекту твору архітектури, містобудування чи садово-паркового мистецтва для реалізації допускається тільки одноразово, якщо інше не обумовлено договором, згідно з яким створено проект. Повторне використання такого проекту і розробленої на його основі робочої документації здійснюється виключно за згодою автора з виплатою йому або його правонаступникам авторської винагороди.

Автор об'єкта архітектури як об'єкта авторського права має право на одержання у встановленому законодавством порядку авторської винагороди за його створення і використання [15].

У відповідності зі ст. 31 Закону України «Про архітектурну діяльність», особистими немайновими правами інтелектуальної власності автора (спів-авторів) об'єкта архітектури як об'єкта авторського права є: 1) право фотографувати, здійснювати відеозйомку відповідного об'єкта архітектури як об'єкта авторського права, крім випадків, визначених законом; 2) право вимагати визнання свого авторства (співавторства); 3) шляхом зазначення належним чином свого імені на об'єкті архітектури як об'єкті авторського права, якщо це практично можливо.

Особисті немайнові права на об'єкт архітектури як об'єкт авторського права належать його автору (співавторам) незалежно від умов договору (контракту) між автором та замовником (забудовником) або юридичною чи фізичною особою, де або в якій він працює [15].

Висновки. Таким чином, правове регулювання та захист авторських прав у сфері містобудівної та архітектурної діяльності забезпечується на базі комплексного підходу, який передбачає поєднання різних рівнів правових норм, зокрема: 1) конституційно-правових норм; 2) цивільно-правових норм; 3) норм права інтелектуальної власності; 4) норм інституту правового регулювання архітектурної діяльності.

Лише за умови їх комплексного використання можна вести мову про ефективне забезпечення процесу реалізації та захисту авторських прав у цій сфері.

Список літератури

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. — М. : Academia, 1999. — 956 с.
2. Габрель М. М. Просторова організація містобудівних систем / М. М. Габрель. — К. : Видавничий дім А. С. С., 2004. — 400 с.
3. Градостроительные основы развития малых населенных мест / под ред. Е. М. Маркова. — М. : Стройиздат, 1989. — 416 с.
4. Демин Н. М. Управление развитием градостроительных систем / Н. М. Демин. — К. : Будівельник, 1991. — 185 с.
5. Демин Н. М. Проблемы и перспективы реконструкции районов массовой застройки 60–70 годов в Украине / Н. М. Демин, М. В. Бывалина // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. зб. — 2004. — Вип. 13. — С. 101–107.
6. Засланець Т. М. Сучасні тенденції житлового будівництва у містах України / Т. М. Засланець // Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель : зб. наук. праць. Спец. випуск: Соціальні напрямки розвитку архітектури та будівництва. — К. : Київ, ЗНДІЕП, 2005. — С. 16–20.
7. Ключниченко Є. Є. Соціально-економічні основи планування та забудови міст / Є. Є. Ключниченко. — К. : Укрархбудінформ, 1999. — 348 с.
8. Книш В. В. Авторське право на об'єкти архітектурної діяльності / В. В. Книш // Концептуальні напрями розвитку архітектури: матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 15 грудня 2010 року). — Івано-Франківськ : Вид-во Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2010. — С. 60–65.
9. Конституція України від 28.06.1996 р. зі змінами і доповненнями, внесеними Законом України № 2222-IV від 08.12.2004 р. — Х.: ПП «ІГВІНІ», 2009. — 64 с.
10. Кушніренко М. М. Методи передпроектного аналізу в містобудуванні / М. М. Кушніренко. — К. : ІЗМН, 1996. — 164 с.
11. Нудельман В. І. Планувальна організація території / В. І. Нудельман // Містобудування: Довідник проектувальника. — К. : Укрархбудінформ, 2001. — С. 9–12.
12. Осітнянко А. П. Планування розвитку міста / А. П. Осітнянко. — К. : КНУБА, 2001. — 460 с.
13. Посацький Б. С. Основи урбаністики / Б. С. Посацький. — Львів : Вид-во НУ Львівська політехніка, 1997. — Ч. 1. — 116 с.
14. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1994. — № 13. — Ст. 64.
15. Про архітектурну діяльність: Закон України від 20.05.1999 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1999. — № 31. — Ст. 246.
16. Рохчин В. Стратегический выбор города: научный подход / В. Рохчин, С. Жилкин. — СПб. : ИСЭП РАН, 1998. — 112 с.
17. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.

М. М. Косьмий

Івано-Франківський університет права
імені Короля Даниїла Галицького,
кафедра градостроїтельства
ул. Е. Коновальца, 35, Івано-Франківск, 76018, Україна

УРОВНИ ЮРИДИЧЕСКОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ АВТОРСКИХ ПРАВ НА ОБЪЕКТЫ ГРАДОСТРОИТЕЛЬНОЙ И АРХИТЕКТУРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Резюме

В статье исследуются проблемные вопросы правового регулирования интеллектуальной собственности и авторского права в градостроительной и архитектурной деятельности. По результатам исследования автор приходит к выводу о том, что правовое регулирование и защита авторских прав в сфере градостроительной и архитектурной деятельности обеспечивается на базе комплексного подхода, который предусматривает сочетание различных уровней правовых норм, в частности: конституционно-правовых норм, гражданско-правовых норм, норм права интеллектуальной собственности; норм института правового регулирования архитектурной деятельности. Только при условии их комплексного использования можно говорить об эффективном обеспечении процесса реализации и защиты авторских прав в этой сфере.

Ключевые слова: право интеллектуальной собственности, авторское право, градостроительная деятельность, архитектурная деятельность, авторское право в градостроительной деятельности, авторское право в архитектурной деятельности.

M. M. Kosmiy

Ivano-Frankivsk University of Law named in honor
of the King Danylo Galytskyi,
The Department of Urban Development
E. Konovalts st., 35, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine

DEGREE OF JURIDICAL CERTAINTY COPYRIGHT IN THE SUBJECT OF URBAN AND ARCHITECTURAL ACTIVITIES

Summary

The author explores the problematic issues of juridical regulation of intellectual property and copyright of the urban planning and architectural activity. According to the study, he concludes that the juridical regulation and protection of copyright in the field of urban planning and architectural activities is provided on the basis of a comprehensive approach that includes a combination of different levels of juridical norms, in particular: the constitutional law norms; the civil law norms; the law of intellectual property; standards institute juridical regulation of architectural activity. Only if they can be integrated use to talk about the effective implementation process and ensure copyright protection in this sphere.

Key words: intellectual property rights, copyright, urban development, architectural work, the copyright in town, copyright in an architectural work.

УДК 340.1

Д. А. Мінченко

юридична фірма «Юрлайн»,

юрист

вул. Успенська, 11/13, Одеса, 65014, Україна

аспірантка

Національний університет «Одеська юридична академія»

кафедра міжнародного права та міжнародних відносин

Фонтанська дорога 23, Одеса, 65009, Україна

ПОРЯДОК ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

В статті досліджено порядок визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів та арбітражів, а також рішень міжнародних судових установ, таких як Європейський суд з прав людини. Проаналізовано відмінності умов, підстав та процесуального порядку визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів та арбітражів залежно від виду такого рішення.

Ключові слова: судове рішення, іноземний суд, арбітраж, виконання рішення, Європейський суд.

Відповідно до ст. 14 ЦПК України судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, — і за її межами.

Однак у випадках, коли виникає необхідність виконати судове рішення, ухвалене судом однієї держави, на території іншої, можуть виникнути проблеми, пов'язані з визнанням законної сили такого рішення на території даної держави. Як вірно з цього приводу вказує Т. Я. Фортуна, дія судового рішення, винесеного судом однієї держави, обмежена територією цієї держави, оскільки судові рішення розглядається як частина правопорядку тієї держави, в межах юрисдикції якої воно було винесене [1, с. 41].

Водночас світові глобалізаційні процеси, тенденції до спрощення переміщення товарів та людей через кордони різних країн вимагають вдосконалення механізму здійснення судового захисту фізичних та юридичних осіб у випадках, коли ухвалення судового рішення та його виконання здійснюється у різних країнах. Вказане обумовлює актуальність даного дослідження.

Проблематиці визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні було присвячено низку наукових праць таких вчених, як В. А. Бигун, М. М. Богуславський, О. І. Євтушенко, Р. В. Зайцев, В. В. Комаров, М. О. Лев, Н. І. Маришева, Ю. Д. Притика, Т. Я. Фортуна, С. Я. Фурса, М. Й. Штефан та ін.

Метою даної наукової статті є дослідження різних видів рішень іноземних судів, відмежування їх від суміжних правових категорій та визначення порядку їх визнання та виконання в Україні.

Для того, щоб дослідити порядок визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні, необхідно чітко визначитися з тим, які рішення іноземних судів підлягають визнанню та виконанню в Україні.

О. І. Євтушенко пропонує наступну класифікацію рішень залежно від статусу органу, що їх постановив, і які надаватимуться з урахуванням юридичної сили таких рішень: 1) рішення, постановлені міжнародними судами, які створені на підставі багатосторонніх договорів, у тому числі й рішення Європейського суду з прав людини; 2) рішення, постановлені державними судами, з урахуванням їх «ієрархічної» структури судової влади: вищих судових органів держави; апеляційних інстанцій; районних судів; мирових суддів;

3) рішення арбітражних (третейських) судів іноземних країн [2, с. 194].

Не заперечуючи проти права на існування вищевказаної класифікації, все ж слід зауважити, що у ній об'єднано рішення принципово різних судових установ, а отже умови, підстави та порядок визнання та виконання в Україні кожного з вищевказаних видів судових рішень істотно відрізняються.

До першої групи віднесено рішення не іноземних судів, а міжнародних судових установ, які не включені до судової системи жодної держави та є наднаціональними утвореннями. Вони створюються на підставі міжнародно-правових договорів та поширюють свою юрисдикцію на ті держави, що підписали та ратифікували відповідний міжнародно-правовий договір. Коло питань, що вправі вирішувати дані судові органи, та юридична сила їх рішень також визначаються даними міжнародно-правовими договорами.

Характерним прикладом подібної міжнародної судової установи є Європейський суд з прав людини, утворений на підставі Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року. Окрім даної Конвенції та низки інших міжнародно-правових документів, прийнятих у розвиток її положень, порядок визнання та виконання на території України рішень Європейського суду з прав людини регулюється нормами законодавства України, зокрема положеннями Закону України від 23.02.2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, Україна, тим самим, визнала над собою юрисдикцію Європейського суду з прав людини та обов'язковість для себе його рішень. На відміну від рішень іноземних судів, які набувають обов'язкової сили та властивості реалізованості на території України лише в результаті певної процедури, тобто ухвалення українськими судами певного рішення (так званої «екзекватури»), рішення Європейського суду з прав людини в частині стягнення справедливої сатисфакції визнається обов'язковим до виконання на території України (якщо, звичайно, воно було ухвалене «проти України») одра-

зу після набуття ним статусу остаточного і не потребує жодної процедури підтвердження чинності в українських судових органах. Відповідно до п. 9 ч. 2 ст. 17 Закону України від 21.04.1999 року № 606-XIV «Про виконавче провадження» рішення Європейського суду з прав людини включені до переліку виконавчих документів, які підлягають примусовому виконанню державною виконавчою службою за цим законом на рівні з виконавчими документами, виданими українськими судами.

Так, протягом десяти днів від дня отримання повідомлення Європейського суду з прав людини про набуття рішенням статусу остаточного орган, відповідальний за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та координацію виконання його рішень (Орган представництва):

а) надсилає особі, за заявою якої Європейським судом з прав людини постановлено рішення (Стягувачеві) повідомлення з роз'ясненням його права подати до державної виконавчої служби заяву про виплату відшкодування, в якій мають бути зазначені реквізити банківського рахунка для перерахування коштів;

б) надсилає до державної виконавчої служби оригінальний текст і переклад резолютивної частини остаточного рішення Європейського суду з прав людини у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції, оригінальний текст і переклад резолютивної частини остаточного рішення Європейського суду з прав людини щодо справедливої сатисфакції у справі проти України, оригінальний текст і переклад рішення Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання у справі проти України, оригінальний текст і переклад рішення Європейського суду з прав людини про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України. Автентичність перекладу засвідчується Органом представництва.

Державна виконавча служба упродовж десяти днів з дня надходження вищевказаних документів відкриває виконавче провадження.

Виплата Стягувачеві відшкодування має бути здійснена у тримісячний строк з моменту набуття Рішенням статусу остаточного або у строк, передбачений у Рішенні.

З метою забезпечення відновлення порушених прав Стягувача, крім виплати відшкодування, вживаються додаткові заходи індивідуального характеру.

Додатковими заходами індивідуального характеру є: а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який Стягувач мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*); б) інші заходи, передбачені у Рішенні.

Відновлення попереднього юридичного стану, який Стягувач мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*), здійснюється шляхом перегляду судових рішень, якими було порушено права Стягувача, Верховним Судом України з підстави, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 355 ЦПК України.

Дещо інша ситуація склалася з порядком визнання та виконання на території України рішень судів інших держав. З аналізу положень ст. 390 ЦПК України можна зробити висновок, що під рішеннями іноземних су-

дів, що визнаються та виконуються в Україні, необхідно розуміти рішення судів іноземних держав, інших компетентних органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних чи господарських справ, іноземних чи міжнародних арбітражів.

Оскільки здійснення правосуддя є актом державного суверенітету, національний суд позбавляється юрисдикційних повноважень за межами своєї країни і не може здійснювати як б то не було судові процедури за кордоном [3, с. 6]. Водночас поглиблення міжнародного співробітництва з правових питань призвело до укладення великої кількості міждержавних угод щодо взаємного визнання та виконання судових рішень. Вказане є запорукою забезпечення ефективного захисту інтересів учасників зовнішньоекономічних відносин та укріплення міжнародного правопорядку. Тому питання визнання та виконання на території України рішень іноземних судів досить докладно регламентовано у нормах чинного законодавства України.

Відповідно до ст. 81 Закону України від 23.06.2005 року № 2709-IV «Про міжнародне приватне право» в Україні можуть бути визнані та виконані рішення іноземних судів у справах, що виникають з цивільних, трудових, сімейних та господарських правовідносин, вироки іноземних судів у кримінальних провадженнях у частині, що стосується відшкодування шкоди та заподіяних збитків, а також рішення іноземних арбітражів та інших органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних і господарських справ, що набрали законної сили.

Визнання рішення іноземного суду — поширення законної сили рішення іноземного суду на територію України в порядку, встановленому законом (п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України від 23.06.2005 року № 2709-IV «Про міжнародне приватне право»).

В. А. Бігун справедливо вказує, що визнання іноземного судового рішення є необхідною передумовою його примусового виконання, яке можливо лише внаслідок відповідного розпорядження компетентного суду тієї держави, у якій запрошується дозвіл на таке виконання. Інакше кажучи, визнання іноземного рішення може мати місце і без його виконання, тоді як виконання неможливо без його визнання [4, с. 1094]. Все залежить від виду рішення іноземного суду (рішення про визнання чи рішення про присудження).

Рішення про визнання — це таке рішення, яким підтверджується наявність (або відсутність) між сторонами певних правовідносин [5, с. 363]. Вказаним рішенням суд лише офіційно підтверджує належність позивачеві певного суб'єктивного права. При цьому відповідач не примушується таким рішенням до виконання свого обов'язку в натурі. Тому таке рішення не підлягає примусовому виконанню. Відповідно до п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.12.1999 року № 12 «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України» такими рішеннями є рішення про визнання прав, оголошення банкрутом, визнання недійсними певних актів, визнання, оспорення чи позбавлення батьків-

ства, розірвання шлюбу, встановлення фактів, що мають юридичне значення, усиновлення, визнання громадянина безвісно відсутнім чи оголошення померлим тощо.

Рішення про присудження — це таке рішення, яким офіційно підтверджуються права, обов'язки та законні інтереси сторін, і присуджується їх примусове виконання однією стороною на користь іншої [5, с. 363]. Реалізація приписів такого рішення можлива у добровільному порядку самим боржником, або примусово — органами державної виконавчої служби.

Отже залежно від виду рішення іноземного суду (підлягає воно примусовому виконанню чи ні) ЦПК України визначає процедуру його визнання та виконання на території України. Розгляд та вирішення судом питання про визнання та виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню, та визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, здійснюються за схожою процедурою. Принципова різниця полягає у наявності строку звернення до суду за вирішенням питання про визнання та виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню, а також необхідності суду встановити, в якій частині рішення іноземного суду ще не було виконане та чи виконувалося воно взагалі.

Певні особливості має порядок визнання та виконання рішень іноземних арбітражів. Воно здійснюється на підставі положень Конвенції про визнання й виконання іноземних арбітражних рішень, укладеної у м. Нью-Йорку в 1958 році (Нью-йоркська Конвенція).

Положення даної Конвенції застосовуються відносно визнання і звернення до виконання арбітражних рішень, винесених на території держави іншої, ніж та держава, де запитується визнання і виконання таких рішень, у спорах, сторонами в яких можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Вона застосовується також до арбітражних рішень, які не вважаються внутрішніми рішеннями в тій державі, де запитується їх визнання і виконання.

Термін «арбітражні рішення» включає не лише арбітражні рішення, винесені арбітрами, призначеними у кожній окремій справі, але також і арбітражні рішення, винесені постійними арбітражними органами, до яких сторони звернулися.

В даному випадку йдеться ні про що інше, як про рішення третейських судів, які знаходяться не на території України, а отже за усталеною світовою термінологією називаються арбітражами. Основними ознаками таких судів є недержавний характер утворення та договірна юрисдикція. Рішення даних судових установ набувають обов'язкової сили для сторін спору не через прояв судової влади певної держави, а внаслідок укладення сторонами арбітражної угоди (застереження в контракті), якою сторони визначили для себе порядок вирішення спору та зобов'язалися визнавати та виконувати рішення даного арбітражу.

У зв'язку з вищевказаним викликає заперечення віднесення порядку визнання та виконання іноземних арбітражних рішень до Розділу VIII

ЦПК України, присвяченого визнанню та виконанню рішень іноземних судів в Україні. В ЦПК України є окрема Глава 2 Розділу VII-1, присвячена правовому регулюванню провадження у справах про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів. Саме дана процедура найбільшою мірою відповідає сутності арбітражного (третейського) вирішення спору.

Оскільки рішення арбітражу ґрунтується не на силі закону певної держави, застосованого при вирішенні справи іноземним судом, та не є проявом її суверенної влади, а ґрунтується на чинності контракту, який містить арбітражне застереження, чи арбітражної угоди, укладеної між сторонами спору, то вирішення питання про звернення рішення такого арбітражу до виконання не повинно залежати від наявності певних міждержавних угод чи принципу взаємності.

Висновки наукового дослідження і перспективи подальших розробок у даному напрямку. Таким чином, під рішенням іноземних судів необхідно розуміти рішення судів іноземних держав; інших компетентних органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних чи господарських справ, законна сила яких ґрунтується на суверенітеті судової влади певної держави.

Від рішень іноземних судів необхідно відрізнити рішення міжнародних судових установ (наприклад, Європейського суду з прав людини), які не включені до судової системи жодної держави та є наднаціональними утвореннями. Вони створюються на підставі міжнародно-правових договорів та поширюють свою юрисдикцію на ті держави, що підписали та ратифікували відповідний міжнародно-правовий договір.

Не можна вважати обґрунтованим віднесення до рішень іноземних судів рішення іноземних арбітражів, оскільки їх обов'язкова сила пов'язана не з суверенною судовою владою певної держави, а з чинністю арбітражної угоди (арбітражного застереження в контракті), а тому визнання та виконання рішень іноземних арбітражів на території України не повинно пов'язуватись з наявністю міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або принципу взаємності.

У зв'язку з вищевказаним пропонується виключити положення про порядок визнання та виконання рішень іноземних арбітражів з Розділу VIII ЦПК України, присвяченого визнанню та виконанню рішень іноземних судів в Україні, та включити їх до Розділу VII-1 ЦПК України, присвяченого правовому регулюванню провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та видачі виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів.

Список літератури

1. Фортуна Т. Я. Поняття та правова природа визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні / Т. Я. Фортуна // Адвокат. — 2011. — № 7(130). — С. 41–44.
2. Фурса С. Я., Щербак С. В., Євтушенко О. І. Цивільний процес України: Проблеми і перспективи: Науково-практичний посібник. — К.: Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2006. — 448 с.

3. Морозова Ю. Г. Многосторонние и двусторонние конвенции о правовой помощи // Гражданин и предприниматель в российском и зарубежном суде: Правовая помощь. — М.: Юристъ, 2002. — С. 6.
4. Курс цивільного процесу: підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. — Х.: Право, 2011. — 1352 с.
5. Цивільний процес України: підручник / За заг. ред. д. ю. н., проф. Р. М. Мінченко. — Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. — 720 с.

Д. А. Минченко

Юридическая фирма «Юрлайн»

ул. Успенская, 11/13, Одесса, 65014, Украина

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

кафедра международного права и международных отношений

Фонтанская дорога, 23, Одесса, 65009, Украина

**ПОРЯДОК ПРИЗНАНИЯ И ИСПОЛНЕНИЯ РЕШЕНИЙ
ИНОСТРАННЫХ СУДОВ В УКРАИНЕ**

Резюме

В статье исследован порядок признания и исполнения в Украине решений иностранных судов и арбитражей, а также решений международных судебных учреждений, таких как Европейский суд по правам человека. Проанализированы отличия условий, оснований и процессуального порядка признания и исполнения в Украине решений иностранных судов и арбитражей в зависимости от вида такого решения.

Ключевые слова: судебное решение, иностранный суд, арбитраж, исполнение решения, Европейский суд.

D. A. Minchenko

Law Firm «Jurline»

Uspenska str., 11/13, Odesa, 65014, Ukraine

National University «Odesa Law Academy»

The Department of International Law and International Relations

Fontanska doroga street, 23, Odesa, 65009, Ukraine

**THE ORDER OF RECOGNITION AND ENFORCEMENT
OF THE JUDGEMENTS OF FOREIGN COURT IN UKRAINE**

Summary

The article researches the order of recognition and enforcement in Ukraine of the judgements of foreign courts and arbitrations, as well as the judgements of international judicial establishments, such as European Court on Human Rights. The differences of terms, grounds and procedural order of recognition and enforcement in Ukraine of the judgements of foreign courts and arbitrations depending on the type of such judgement are analysed.

Key words: court judgement, foreign court, arbitration, enforcement of judgement, European Court.

ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 349.2

О. В. Брильова

аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна.

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙ РОБОТОДАВЦІВ, ЇХ ОБ'ЄДНАНЬ

У статті визначаються основні функції організації роботодавців, їх об'єднань. Досліджується зміст представницької та захисної функцій організації роботодавців, їх об'єднань. Вносяться пропозиції щодо законодавчого закріплення функцій організацій роботодавців, їх об'єднань у проекті Трудового кодексу України.

Ключові слова: організації роботодавців, об'єднання організацій роботодавців, функції організації роботодавців, їх об'єднань.

Постановка проблеми. Організації роботодавців створюються на принципах добровільності та демократизму окремими роботодавцями внаслідок здійснення роботодавцями одного з найважливіших колективних трудових прав — права на свободу об'єднання, реалізації якого Міжнародна організація праці приділяє особливу увагу.

У преамбулі Статуту МОП проголошено у числі засобів, здатних покращити умови праці і забезпечити мир, визнання принципу свободи об'єднання, а Філадельфійською декларацією знову проголошено, що свобода слова і свобода об'єднання є необхідними умовами постійного прогресу. Декларацією МОП від 18 червня 1998 року свободу об'єднання визнано одним з основоположних принципів і прав у сфері праці.

У конвенціях і рекомендаціях МОП право на свободу об'єднання рівною мірою встановлюється як для працівників, так і для роботодавців. У цих актах містяться основні принципи реалізації права на свободу об'єднання. Узагальнюючи ті елементи правового статусу організацій роботодавців, які відображені у документах МОП, можна дійти висновку, що організації роботодавців утворюються з метою представництва та захисту інтересів роботодавців, участі у колективно-договірному регулюванні. Вони незалежні від держави і від організацій працівників, володіють правом на самоврядування, можуть об'єднуватися у федерації та конфедерації та набувати прав юридичної особи.

У національній юридичній практиці об'єднання роботодавців як сторона соціального партнерства були визнані з початку 90-х років ХХ ст.

Законодавчо оформленим їхній статус був тільки Законом України «Про організації роботодавців» від 24 травня 2001 року. Із набуттям чинності Закону України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22 червня 2012 року зазначений вище Закон втратив чинність. Новий Закон спрямований на підвищення ролі організацій роботодавців, їх об'єднань у формуванні та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулюванні трудових, соціальних, економічних відносин, участі у соціальному діалозі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правовий статус організацій роботодавців, їх об'єднань досліджується у роботах вітчизняних вчених: Н. Б. Болотіної [1], Г. І. Чанишевої [2, 8], М. В. Сорочишина [3]. Водночас проблематика основних функцій організацій роботодавців, їх об'єднань ще не була предметом спеціального дослідження у науці трудового права України.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення змісту основних функцій організацій роботодавців, їх об'єднань за чинним законодавством України і внесення пропозицій щодо їх закріплення у проекті Трудового кодексу України.

Виклад основних положень. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» (далі — закон) організації роботодавців, їх об'єднання створюються і діють з метою представництва та захисту прав та законних інтересів роботодавців у економічній, соціальній, трудовій та інших сферах, у тому числі в їх відносинах з іншими сторонами соціального діалогу.

Із змісту зазначеної статті випливає, що основними функціями організації роботодавців, їх об'єднань слід вважати представницьку і захисну функції. Зазначені основні функції доцільно доповнити наступними функціями: контролю за виконанням колективних угод; інформаційною, освітньою й консультативною.

Що стосується змісту двох основних функцій — представницької та захисної, то аналіз положень Закону України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» дозволяє дійти висновку про те, що такий поділ є досить умовним, оскільки при здійсненні передбачених Законом повноважень організації роботодавців, їх об'єднання фактично реалізують одночасно зазначені вище функції. Наприклад, відповідно до ст. 19 Закону, організації роботодавців, їх об'єднання відповідно до законодавства беруть участь у веденні переговорів з укладення колективних договорів і угод та у межах своїх повноважень укладають колективні договори і угоди, здійснюють контроль та забезпечують їх виконання. При цьому організації роботодавців, їх об'єднання одночасно здійснюють три функції: представницьку, захисну і контрольну.

Організації роботодавців, їх об'єднання беруть участь у соціальному діалозі, роботі органів соціального діалогу в порядку і на умовах, визначених законодавством, угодами на національному, галузевому і територіальному рівнях.

9 листопада 2010 року було підписано Генеральну угоду про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики

і трудових відносин в Україні на 2010–2012 роки [4]. Генеральну угоду укладено між Стороною власників в особі Кабінету Міністрів України та Спільного представницького органу сторони роботодавців на національному рівні, з однієї сторони, та Стороною профспілок в особі Спільного представницького органу всеукраїнських профспілок та профспілкових об'єднань для ведення колективних переговорів та соціального діалогу на національному рівні, з другої сторони. Перелік суб'єктів Сторони власників Генеральної угоди на 2010–2012 роки міститься у Додатку 1 до Угоди. Йдеться про Перелік всеукраїнських організацій та об'єднань роботодавців, які відповідно до Угоди про утворення Єдиного представницького органу сторони роботодавців для ведення колективних переговорів і укладення угод від 15 жовтня 2009 р. делегують відповідні повноваження Спільному представницькому органу сторони роботодавців на національному рівні, а також Перелік бізнес-асоціацій/організацій, які є партнерами та/або асоційованими членами відповідних об'єднань, що входять до складу Спільного представницького органу сторони роботодавців на національному рівні. У першому Переліку — Федерація роботодавців України, Всеукраїнська асоціація роботодавців, Всеукраїнське об'єднання організацій роботодавців «Конфедерація роботодавців України» та ін. У другому Переліку — Український союз промисловців і підприємців, Всеукраїнська громадська організація «Українська ліга молодих підприємців», Спілка підприємців малих, середніх і приватизованих підприємств України та ін.

Згідно із ст. 24 Закону організації роботодавців, їх об'єднання беруть участь у вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів), реалізуючи при цьому одночасно і представницьку, і захисну функції.

Представники організацій роботодавців, їх об'єднань включаються до складу та беруть участь у роботі примирних комісій, трудових арбітражів та інших органів, які розглядають колективні трудові спори (конфлікти).

За чинним законодавством організації роботодавців та їх об'єднання повинні представляти і захищати права та інтереси роботодавців у взаємовідносинах з профспілками, їх об'єднаннями, органами державної влади і органами місцевого самоврядування, іншими об'єднаннями громадян на усіх рівнях соціального діалогу (крім локального) — на національному, галузевому, територіальному.

Згідно із частиною першою ст. 9 Закону для ведення соціального діалогу на національному і територіальному рівнях з рівного числа представників сторін соціального діалогу відповідного рівня у порядку, визначеному статтями 11 та 17 цього Закону, утворюється Національна тристороння соціально-економічна рада та територіальні тристоронні соціально-економічні ради.

За ініціативою сторін можуть утворюватися галузеві (міжгалузеві) тристоронні або двосторонні соціально-економічні ради та інші тристоронні органи соціального діалогу (комітети, комісії тощо).

Тристоронні або двосторонні органи соціального діалогу утворюються за спільним рішенням сторін відповідного рівня за ініціативою будь-якої сторони соціального діалогу відповідного рівня.

Після прийняття сторонами рішення про утворення тристороннього або двостороннього органу соціального діалогу та його кількісний склад кожна сторона соціального діалогу самостійно призначає (делегує) для участі в його роботі своїх повноважних представників.

Профспілкова сторона та сторона роботодавців, суб'єкти яких підтвердили свою репрезентативність, самостійно визначають порядок обрання (делегування) представників профспілок та їх об'єднань і організацій роботодавців та їх об'єднань до органів соціального діалогу на зібранні повноважних представників організацій та їх об'єднань, що мають право участі в соціальному діалозі відповідного рівня.

Згідно із ст. 11 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» Національна тристороння соціально-економічна рада — постійно діючий орган, що утворюється Президентом України для ведення соціального діалогу.

Національна рада складається з рівної кількості повноважних представників сторін соціального діалогу національного рівня і об'єднує 60 членів, які здійснюють свої повноваження на громадських засадах: 20 членів профспілкової сторони, які делегуються репрезентативними об'єднаннями профспілок, які мають статус всеукраїнських; 20 членів сторони роботодавців, які делегуються репрезентативними об'єднаннями організацій роботодавців, які мають статус всеукраїнських; 20 членів органів виконавчої влади, які призначаються Кабінетом Міністрів України.

Організації роботодавців відповідно до Закону України «Про соціальний діалог в Україні» входять до складу галузевої (міжгалузевої) тристоронньої або двосторонньої соціально-економічної ради. Рішення про утворення галузевої (міжгалузевої) ради та кількість її членів приймається сторонами соціального діалогу.

Галузева (міжгалузева) рада об'єднує представників сторін соціального діалогу в рівній кількості. Персональний склад галузевої (міжгалузевої) ради визначає кожна сторона самостійно. Строк повноважень членів ради становить шість років.

Законом України «Про соціальний діалог в Україні» передбачено також можливість створення територіальної тристоронньої соціально-економічної ради. Рішення про утворення територіальної ради та кількість її членів приймається сторонами соціального діалогу відповідного рівня та затверджується розпорядженням відповідно Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Територіальна рада об'єднує представників сторін соціального діалогу в рівній кількості. Персональний склад територіальної ради визначає кожна сторона самостійно. Строк повноважень членів ради становить шість років.

Організації роботодавців, їх об'єднання мають право на паритетних засадах брати участь в управлінні фондами соціального страхування. Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23 вересня 1999 року [5] передбачена структура, функції Фонду соціального страхування від нещасних

випадків на виробництві та професійних захворювань. Фонд соціального страхування — некомерційна самоврядна організація, що діє на підставі статуту, який затверджується її правлінням. Управлятимуть Фондом правління і його виконавча дирекція. До складу правління включаються представники держави, застрахованих працівників і роботодавців — по 15 осіб від трьох представницьких сторін. Представників держави призначає Кабінет Міністрів, а представники працівників і роботодавців делегуються чи обираються об'єднаннями профспілок та роботодавців, які мають статус всеукраїнських.

Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 року [6] передбачено, що управління Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб та роботодавців (ст. 10). До складу правління Фонду входять по 15 представників від держави, застрахованих осіб та роботодавців. Представниками держави є представники від центральних органів виконавчої влади, які призначаються Кабінетом Міністрів України. Представники застрахованих осіб та роботодавців делегуються профспілками, їх об'єднаннями та об'єднаннями роботодавців. У ст. 1 Закону представниками роботодавців визнаються об'єднання та спілки роботодавців чи інші уповноважені роботодавцями органи (представники).

Законом України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» передбачені повноваження організацій роботодавців, їх об'єднань щодо представництва та захисту інтересів своїх членів під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Відповідно до частини 1 ст. 21 Закону організації роботодавців, їх об'єднання мають право представляти та захищати інтереси своїх членів під час здійснення відповідними контролюючими органами заходів із державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності.

За запрошенням роботодавця організації роботодавців, їх об'єднання визначають уповноваженого представника, який бере участь у процесі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності.

Уповноважений представник має право робити заяви та повідомлення щодо дій відповідних контролюючих органів, вчинених ними під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, обов'язкові для розгляду відповідними контролюючими органами.

Законом України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» врегульовані відносини організацій роботодавців, їх об'єднань з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, професійними спілками, іншими громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами, організаціями.

Організації роботодавців, їх об'єднання, спільні представницькі органи сторони роботодавців співпрацюють з Кабінетом Міністрів України, іншими центральними органами виконавчої влади, державними колегіальними органами, місцевими державними адміністраціями, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування.

За пропозицією Кабінету Міністрів України у засіданні Кабінету Міністрів України під час розгляду питань, що стосуються формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин, бере участь уповноважений представник спільного представницького органу сторони роботодавців національного рівня.

Організації роботодавців та їх об'єднання визнають профспілки, їх організації, об'єднання повноважними представниками працівників і захисниками їх трудових, соціально-економічних прав та інтересів, сприяють їх діяльності.

Організації роботодавців, їх об'єднання взаємодіють з профспілками, їх об'єднаннями на принципах соціального діалогу. Спори (конфлікти), які виникають між ними, вирішуються в порядку, передбаченому законом.

Організаціям роботодавців та їх об'єднанням забороняється втручатися у діяльність професійних спілок, їх об'єднань, перешкоджати у будь-якій формі та будь-якими засобами працівникам об'єднуватися у професійні спілки, їх об'єднання.

Організації роботодавців, їх об'єднання співпрацюють з організаціями, що представляють інтереси підприємців та інших суб'єктів господарювання, їх об'єднаннями. Організації роботодавців, їх об'єднання можуть брати на себе зобов'язання представляти та захищати права та законні інтереси підприємців та інших суб'єктів господарювання на всіх рівнях ведення соціального діалогу.

Взаємовідносини організацій роботодавців, їх об'єднань та організацій, що представляють інтереси підприємців та інших суб'єктів господарювання, їх об'єднань, можуть регулюватися окремими угодами.

Організації роботодавців, їх об'єднання беруть участь у соціальному діалозі, роботі органів соціального діалогу в порядку і на умовах, визначених законодавством, угодою на національному, галузевому і територіальному рівнях. При цьому представляти і захищати права та законні інтереси роботодавців вправі лише ті організації роботодавців, їх об'єднання, які відповідають критеріям репрезентативності, визначеним Законом України «Про соціальний діалог в Україні».

Законом України «Про соціальний діалог в Україні» передбачається визначення критеріїв репрезентативності на рівнях соціального діалогу. Відповідно до ст. 6 Закону на національному рівні для участі у колективних переговорах з укладення генеральної угоди, для делегування представників до Національної тристоронньої соціально-економічної ради, до органів управління фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування та інших тристоронніх органів соціального діалогу, участі у міжнародних заходах репрезентативними є об'єднання профспілок та об'єднання організацій роботодавців, які:

- легалізовані (зареєстровані) відповідно до закону;
- є всеукраїнськими об'єднаннями профспілок, що налічують не менш як сто п'ятдесят тисяч членів;

– є всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців, на підприємствах яких працюють не менш як двісті тисяч працівників;

– мають у своєму складі профспілки, їх організації та об'єднання організацій роботодавців у більшості адміністративно-територіальних одиниць України, визначених ч. 2 ст. 133 Конституції України, а також не менш як три всеукраїнські профспілки та не менш як три всеукраїнські об'єднання організацій роботодавців.

На галузевому рівні для участі у колективних переговорах з укладення галузевих (міжгалузевих) угод та для делегування представників до органів соціального діалогу на відповідному рівні репрезентативними є професійні спілки та їх об'єднання, організації роботодавців та їх об'єднання, які:

– легалізовані (zareєстровані) відповідно до закону;

– є всеукраїнськими профспілками, членами яких є не менш як три відсотки працівників, зайнятих у відповідній галузі;

– всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців, створеними за галузевою ознакою, на підприємствах членів яких працюють не менш як п'ять відсотків працівників, зайнятих у відповідному виді (видах) економічної діяльності.

На територіальному рівні для участі у колективних переговорах з укладення територіальних угод та для делегування представників до органів соціального діалогу репрезентативними є професійні спілки та їх об'єднання і організації роботодавців та їх об'єднання, які:

– легалізовані (zareєстровані) відповідно до закону;

– є обласними, місцевими профспілками, їх організаціями та об'єднаннями, створеними за територіальною ознакою, членами яких є не менш двох відсотків зайнятого населення у відповідній адміністративно-територіальній одиниці;

– є організаціями роботодавців, їх об'єднаннями, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, на підприємствах членів яких працюють не менш п'яти відсотків зайнятого населення у відповідній адміністративно-територіальній одиниці.

Організації роботодавців, їх об'єднання, що не відповідають критеріям репрезентативності, визначеним законом, за рішенням своїх виборних органів можуть надавати в установленому порядку повноваження з представництва своїх інтересів репрезентативним організаціям роботодавців або репрезентативним об'єднанням організацій роботодавців, що діють на відповідному рівні.

Оцінка відповідності критеріям репрезентативності профспілок та їх об'єднань, організацій роботодавців та їх об'єднань відповідно до ст. 7 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» проводиться:

– на національному та галузевому рівнях — Національною службою посередництва і примирення;

– на територіальному рівні — відповідними відділеннями Національної служби посередництва і примирення.

Підтвердження репрезентативності суб'єктів сторони профспілок та сторони роботодавців здійснюється відповідно Національною службою

посередництва і примирення та і відділеннями один раз на п'ять років. Профспілки, їх організації та об'єднання, організації роботодавців та їх об'єднання, у тому числі новоутворені, мають право звертатися до Національної служби посередництва і примирення та відповідних її відділень для оцінки відповідності критеріям репрезентативності за наявності для цього фактичних підстав, але не частіше одного разу на рік.

Наказом Національної служби посередництва і примирення 21 липня 2011 року був затверджений Порядок оцінки відповідності критеріям репрезентативності та підтвердження репрезентативності суб'єктів сторін профспілок та організацій роботодавців [7], яким визначено процедуру проведення оцінки відповідності критеріям репрезентативності та підтвердження репрезентативності профспілок, їх організацій та об'єднань, організацій роботодавців та їх об'єднань на національному, галузевому та територіальному рівнях.

У новому Трудовому кодексі України також необхідно закріпити правовий статус організацій роботодавців та їх об'єднань як суб'єктів трудових відносин. Відповідно до частини другої ст. 19 «Сторони та суб'єкти трудових відносин» Глави 3 «Суб'єкти трудових відносин» Книги першої «Загальні положення» організації роботодавців та їх об'єднання названі серед суб'єктів, які можуть брати участь у трудових відносинах.

До речі, у Трудовому кодексі Російської Федерації є окрема глава «Представництво інтересів працівників та роботодавців», яка містить дві статті — «Представництво інтересів роботодавців» та «Об'єднання роботодавців».

Висновки. У проекті ТК України відсутні спеціальні норми, що закріплюють статус організацій роботодавців, їх об'єднань. Передбачається, що Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» збереже свою чинність після набрання чинності новим Трудовим кодексом України. Про організації роботодавців та їх об'єднання йдеться тільки у Книзі 6 «Колективні трудові відносини» як суб'єктів сторони роботодавців на різних рівнях соціального діалогу (крім локального). Видається доцільним доповнити Главу 3 «Суб'єкти трудових відносин» Книги першої «Загальні положення» окремою статтею «Організації роботодавців, їх об'єднання як суб'єкти трудових відносин» наступного змісту:

«1. Організація роботодавців — неприбуткова громадська організація, яка об'єднує роботодавців.

2. Об'єднання організацій роботодавців — неприбуткова громадська організація, яка об'єднує організації роботодавців, їх об'єднання.

3. Організації роботодавців, їх об'єднання створюються і діють з метою представництва та захисту прав та законних інтересів роботодавців у економічній, соціальній, трудовій та інших сферах, у тому числі в їх відносинах з іншими сторонами соціального діалогу.

4. Правові, економічні та організаційні засади створення і діяльності організацій роботодавців, їх об'єднань, особливості правового регулювання та гарантії їх діяльності, а також основні засади їх взаємодії з органами

державної влади та органами місцевого самоврядування, професійними спілками та їх об'єднаннями, іншими громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами та організаціями визначаються законом».

Список літератури

1. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник / Н. Б. Болотіна. — 5-те вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2008. — С. 756–784.
2. Чанишева Г. І. Колективні відносини у сфері праці: теоретико-правовий аспект / Г. І. Чанишева. — О. : Юрид. літ-ра, 2001. — С. 126–147.
3. Сорочишин М. В. Правові аспекти соціального діалогу у сфері праці : монографія / М. В. Сорочишин. — Одеса : Юридична література, 2014. — 208 с.
4. Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2010–2012 роки // Урядовий кур'єр. від 24 листопада 2010 року.
5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 23 вересня 1999 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1999. — № 46–47. — Ст. 403.
6. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 2 березня 2000 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2000. — № 22. — Ст. 171.
7. Порядок оцінки відповідності критеріям репрезентативності та підтвердження репрезентативності суб'єктів сторін профспілок і організацій роботодавців: Затв. наказом Національної служби посередництва і примирення 21.07.2011 № 73 // Бюлетень Національної служби посередництва і примирення. — 2011. — № 7–8. — С. 28.
8. Чанишева Г. І. Правові засади створення і діяльності організацій роботодавців, їх об'єднань / Г. І. Чанишева // Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць. Спеціальний випуск. — Одеса : Фенікс, 2012. — С. 61–69.

О. В. Брилёва

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ОСНОВНЫЕ ФУНКЦИИ ОРГАНИЗАЦИЙ РАБОТОДАТЕЛЕЙ, ИХ ОБЪЕДИНЕНИЙ

Резюме

В статье определяются основные функции организаций работодателей, их объединений. Исследуется содержание представительской и защитной функции организаций работодателей, их объединений. Вносятся предложения относительно законодательного закрепления функций организаций работодателей, их объединений в проекте Трудового кодекса Украины.

Ключевые слова: организации работодателей, объединения организаций работодателей, функции организаций работодателей, их объединений.

O. V. Brylova

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**THE BASIC FUNCTIONS OF EMPLOYERS' ORGANIZATIONS AND
THEIR ASSOCIATIONS**

Summary

The paper defines the basic functions of employers' organizations and their associations. It investigates the content of representative and protective function of employers' organizations and their associations. Makes proposals concerning legislative consolidation of functions of employers' organizations and their associations in the draft of Labour Code of Ukraine.

Key words: employers' organization, association of employers' organizations, functions of employers' organizations and their associations.

УДК 349.22

В. М. Дейнека

здобувач

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кафедра трудового права та права соціального забезпечення
вул. Піонерська, 2, Одеса, 65909, Україна

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ

У статті визначаються поняття та види індивідуальних трудових спорів на підставі аналізу спеціальної літератури та норм чинного трудового законодавства. Вносяться пропозиції щодо удосконалення змісту відповідних норм проекту Трудового кодексу України.

Ключові слова: трудові спори, індивідуальні трудові спори, предмет індивідуального трудового спору.

Постановка проблеми. Розгляд і вирішення трудових спорів є одним із важливих способів захисту трудових прав, свобод та інтересів суб'єктів трудового права. Серед основних трудових прав працівників, передбачених ст. 2 Кодексу законів про працю України, — право на вирішення колективних трудових конфліктів (спорів) у встановленому законом порядку, а також право на звернення до суду для вирішення трудових спорів незалежно від характеру виконуваної роботи або займаної посади, крім випадків, передбачених законодавством. Реалізація зазначених прав забезпечується сукупністю норм, які містяться в КЗпП, Законі України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», інших нормативно-правових актах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розгляду індивідуальних трудових спорів досліджуються у роботах В. Д. Архіпова, М. Й. Бару, Н. Б. Болотіної, В. Я. Бурак, С. А. Голощапова, П. Ф. Єлісейкіна, О. М. Куренного, І. В. Лагутіної, В. В. Лазор, П. Д. Пилипенка, С. М. Прилипка, В. Г. Ротаня, В. І. Смолярчука, І. О. Снігірьової, А. І. Ставцевої, В. М. Скобелкіна, В. М. Толкунової, О. М. Ярошенка та ін.

У зв'язку з підготовкою до другого читання проекту Трудового кодексу України (далі — ТК України) потребує докладного аналізу низка важливих теоретичних питань щодо розгляду індивідуальних трудових спорів для наукового обґрунтування змісту відповідних норм законопроекту.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення поняття та видів індивідуальних трудових спорів і внесення пропозицій щодо удосконалення норм проекту ТК України у цій сфері.

Виклад основних положень. У сучасній юридичній літературі трудовим спором визнаються нерегульовані шляхом безпосередніх переговорів між працівником і роботодавцем розбіжності з приводу застосування норм трудового законодавства або встановлення чи зміни умов праці, із заявою про

розгляд яких працівник або роботодавець звернулися до компетентного органу з розгляду трудових спорів [1, с. 665].

На думку С. М. Прилипка і О. М. Ярошенка, трудові спори — це не врегульовані шляхом безпосередніх переговорів розбіжності між сторонами соціально-трудових відносин щодо застосування законодавства про працю, встановлення нових або зміни існуючих умов праці, що передані на розгляд уповноваженого юрисдикційного органу [2, с. 715].

Наведені точки зору відомих українських вчених не є безспірними. В обох випадках виникає питання щодо сторін трудових спорів. У першому визначенні поняття трудового спору його сторонами визнаються працівник і роботодавець, що є звуженням кола суб'єктів, між якими виникають розбіжності, оскільки при цьому не враховуються сторони колективних трудових спорів. У другому визначенні йдеться про сторони соціально-трудових відносин, з чим також не можна погодитися. Про розбіжності, що виникли між сторонами соціально-трудових відносин, йдеться у ст.1 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», у зв'язку з чим зазначене визначення трудових спорів, виходячи з букви закону, може бути застосоване лише для колективних трудових спорів.

У чинному КЗпП відсутні легальні визначення поняття та видів індивідуальних трудових спорів. Главою XV КЗпП закріплюється лише порядок розгляду зазначеної категорії трудових спорів. Хоча у нових трудових кодексах, прийнятих на пострадянському просторі, поняття індивідуальних і колективних трудових спорів визначаються. Так, відповідно до ст. 381 Трудового кодексу Російської Федерації індивідуальний трудовий спір — неврегульовані розбіжності між роботодавцем і працівником з питань застосування трудового законодавства та інших нормативних правових актів, які містять норми трудового права, колективного договору, угоди, локального нормативного акту, трудового договору (в тому числі про встановлення або зміну індивідуальних умов праці), про які заявлено в орган із розгляду індивідуальних трудових спорів.

Для визначення поняття індивідуальних трудових спорів необхідно розглянути питання про їх сторони, предмет та момент виникнення.

Серед радянських вчених вагомий внесок у розвиток вчення про індивідуальні трудові спори зробив С. А. Голощапов, який дотримувався широкої трактовки трудових спорів. Він вважав, що трудові спори — це не тільки спори, що виникають із трудових правовідносин, але й спори, що виникають із похідних від трудових правовідносин: із працевлаштування; із відшкодування матеріальної шкоди; правовідносин між профспілковими і господарськими органами з питань виробництва, праці та побуту, соціального страхування працівників та ін. [3, с. 13–15]. Отже, широка трактовка трудових спорів охоплювала трудові спори щодо регулювання трудових відносин та інших безпосередньо пов'язаних з ними відносин (похідних).

Широке розуміння трудового спору зустрічається й у сучасній літературі. Так, на думку В. А. Сафонова, трудовий спір — це розбіжності, що ви-

никають між суб'єктами трудового права щодо застосування законодавства про працю, договорів про працю або встановлення нових умов праці, які вирішуються в порядку, встановленому федеральним законом [4, с. 601].

На нашу думку, слід дотримуватися вузької трактовки трудових спорів як розбіжностей, що виникають між сторонами трудових правовідносин. Як слушно зазначав І. Я. Кисельов, трудовий спір — це неврегульовані розбіжності між сторонами трудових відносин [5, с. 273]. Отже, сторонами індивідуального трудового спору є працівник і роботодавець.

Для визначення поняття індивідуальних трудових спорів необхідно також звернутися до предмету спору. Трудові спори диференціюються не тільки за суб'єктом складом спору (індивідуальні та колективні), а також за його предметом (характером, змістом). Найбільший інтерес викликає розмежування трудових спорів на спори про права (застосування норм) і спори про інтереси (про встановлення умов праці).

Спори про права виникають у разі порушення трудових прав, забезпечених відповідними обов'язками сторін трудового договору. Спори про інтереси мають місце при зіткненні інтересів працівника і роботодавця. І якщо, вирішуючи спір про права, можна зобов'язати сторону, яка порушила трудові права іншої сторони, їх поновити, то вирішення спору про інтереси не може потягнути обов'язки ані працівника, ані роботодавця задовольнити (забезпечити) інтереси один одного. У такому випадку сторонами повинна бути розроблена і підписана угода. Чинним трудовим законодавством України докладно врегульовані тільки індивідуальні трудові спори про права.

Слід звернути увагу ще на одну обставину. Йдеться про безпосередні переговори між працівником і роботодавцем як спосіб вирішення розбіжностей, що виникли між ними. Порядок ведення переговорів, які передують виникненню індивідуального трудового спору, в нормах КЗпП не деталізується. В силу Рекомендації МОП № 130 про розгляд скарг на підприємстві з метою їх вирішення 1967 р. при виникненні будь-яких розбіжностей працівникові важливо здійснити спробу врегулювати їх за допомогою переговорів із роботодавцем.

Однак при цьому не враховується можливість реалізації працівником інших форм захисту порушених трудових прав. Для поновлення порушених трудових прав працівник може використати не тільки таку форму захисту, як безпосереднє звернення до роботодавця, а також й інші форми: звернення до профспілки, державних органів з наглядом за додержанням законодавства про працю, самозахист. У зв'язку з цим доцільно було б визнавати індивідуальним трудовим спором не тільки розбіжності, не врегульовані шляхом безпосередніх переговорів між працівником і роботодавцем, а й розбіжності, які не вдалося врегулювати шляхом застосування інших форм захисту, передбачених законодавством.

Індивідуальний трудовий спір виникає тільки тоді, коли за його розглядом і вирішенням особа звернулася до відповідного юрисдикційного органу (КТС або суд). До цього моменту трудовий спір вважається лише трудовою розбіжністю, яка має матеріально-правовий характер. Процесуальний ха-

ракти розбіжностей виникає при подачі заяви до КТС або позовної заяви до суду, тобто при виникненні індивідуального трудового спору.

Таким чином, на нашу думку, індивідуальними трудовими спорами слід визнавати неврегульовані шляхом безпосередніх переговорів, а також за допомогою інших форм захисту, розбіжності між працівником і роботодавцем щодо застосування трудового законодавства, договорів про працю або встановлення чи зміни умов праці, передані на розгляд відповідного юрисдикційного органу (комісії з трудових спорів, суду).

У науці трудового права трудові спори прийнято класифікувати за різними підставами. Основними є класифікації трудових спорів залежно від: 1) суб'єктів спору (кількості працівників, які беруть участь прямо або непрямо у трудовому спорі); 2) предмету спору.

Чинне законодавство України про вирішення трудових спорів ґрунтується на першій класифікації.

У науці трудового права індивідуальні трудові спори за предметом спору поділяються на спори про застосування чинного трудового законодавства (юридичні спори) і спори про встановлення або зміну умов праці (економічні спори). Як відзначають А. М. Лушніков і М. В. Лушнікова, предмет трудового спору пов'язаний або із застосуванням чинного трудового законодавства, локальних нормативних актів, або із встановленням нових умов праці, не врегульованих законодавством або іншим актом [6, с. 999].

Індивідуальні трудові спори про права (юридичні спори) виникають у зв'язку із застосуванням законів, інших нормативно-правових актів про працю, колективних угод, колективного договору, трудового договору. Такі трудові спори є результатом порушення трудових прав працівника, заподіяння працівником шкоди майну роботодавця, а також припущенням працівника, що роботодавець порушує його трудові права. Прикладами індивідуальних трудових спорів про права є спори про накладення дисциплінарного стягнення, про стягнення заробітної плати, про поновлення на роботі, про притягнення до матеріальної відповідальності та ін.

При розгляді даних трудових спорів здійснюється захист трудових прав працівника або констатується правомірність дій роботодавця. Розгляд індивідуальних трудових спорів про право здійснюється уповноваженим юрисдикційним органом (комісією з трудових спорів, судом) за заявою (позовом) особи, яка вважає, що її право порушено. Тому такі спори прийнято іменувати ще позовними.

Індивідуальні трудові спори про інтереси (економічні спори) виникають з приводу встановлення нових або зміни існуючих умов праці. Такі трудові спори своїм предметом мають не наявні, а майбутні трудові права і обов'язки сторін трудових правовідносин. У даному випадку не відбувається порушення трудових прав (як дійсного, так і такого, що припускається), а розбіжності виникають з приводу реалізації законних інтересів сторін, які можуть бути задоволені при встановленні нових або зміни існуючих умов праці.

При вирішенні таких спорів сторони набувають нових трудових прав або вивозом змінюють існуючі трудові права, тим самим реалізуючи свої інтереси.

Реалізація інтересів сторін індивідуального трудового спору найбільш є реальною при досягненні балансу їх інтересів.

Якщо попередні трудові спори були пов'язані з конкретним правом, встановленим в юридичній нормі, то цей вид індивідуальних трудових спорів пов'язаний, як правило, з вимогами сторін встановити кращі умови праці, ніж це передбачено законом або іншим нормативно-правовим актом. Юридичний трудовий спір виникає зазвичай у зв'язку зі скаргою працівника на порушення прав, закріплених у законодавстві або у договорах про працю. І. Я. Кисельов сформував такі критерії розрізнення з цього приводу: кінець економічного спору залежить від співвідношення сторін і може дати одній з них економічну вигоду, додаткові права і пільги; кінець юридичного спору — здійснення тлумачення і реалізація чинного права [7, с. 265].

Прикладами індивідуальних трудових спорів про інтереси є спори про встановлення у трудовому договорі конкретного розміру окладу за штатною посадою, про встановлення додаткової оплати праці працівникові, про встановлення певного кваліфікаційного рангу, категорії, про присвоєння кваліфікаційного розряду робітникові тощо. За логікою речей вирішення таких трудових спорів повинне здійснюватися шляхом досягнення угоди між їх сторонами. Втім у чинному КЗпП не визначено порядок розгляду таких спорів. Статтю 242 КЗпП, яка передбачала порядок вирішення спорів про встановлення умов праці або зміну встановлених умов праці шляхом прийняття рішення власником і профспілковим органом, було виключено Законом України «Про внесення змін і доповнень, що стосуються розгляду індивідуальних трудових спорів, до Кодексу законів про працю Української РСР та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів» від 18 лютого 1992 р.

Поняття індивідуальних трудових спорів визначається у проекті Трудового кодексу України (далі — проект ТК України), до якого включено Книгу дев'яту «Індивідуальні трудові спори», що складається з трьох глав: Глава 1 «Загальні положення»; Глава 2 «Примирні процедури з розгляду індивідуальних трудових спорів»; Глава 3 «Розгляд індивідуальних трудових спорів у судах» (ст.ст. 417–436).

У частині першій ст. 417 проекту ТК України індивідуальний трудовий спір визначається як трудовий спір між працівником і роботодавцем, що виникає при здійсненні трудових відносин, а в окремих випадках до їх початку або після їх припинення. Далі в частині другій зазначеної статті йдеться про предмет індивідуального трудового спору, яким можуть бути питання укладення, зміни, припинення трудового договору, встановлення або зміни умов праці, оплати праці, виконання вимог трудового законодавства, угод, колективного чи трудового договору, інших вимог працівника або роботодавця щодо порушення їх прав.

Таке визначення поняття індивідуального трудового спору викликає заперечення, оскільки не відповідає наведеним вище положенням теорії трудових спорів.

Не можна також погодитися із визначенням у ч. 2 ст. 417 проекту ТК України предмету індивідуального трудового спору.

Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 417 проекту ТК України, до індивідуальних трудових спорів віднесено обидві категорії спорів. Однак чітко предмет індивідуального трудового права у даній статті не визначений. Не можна також погодитися із виокремленням у частині першій ст. 417 спорів щодо укладення, виконання, зміни, розірвання трудового договору, оскільки зазначені спори за предметом також є спорами про застосування чинного трудового законодавства. Отже, предметом індивідуального трудового спору можуть бути питання застосування трудового законодавства, договорів про працю або встановлення чи зміни умов праці.

Висновки. Таким чином, видається доцільним визначити поняття індивідуальних трудових спорів у частині першій ст. 417 проекту ТК України як нерегульовані шляхом безпосередніх переговорів, а також за допомогою інших форм захисту розбіжності між працівником і роботодавцем щодо застосування трудового законодавства, договорів про працю або встановлення чи зміни умов праці, передані на розгляд уповноваженого юрисдикційного органу.

У частині другій ст. 417 ТК України предмет індивідуального трудового спору пропонується визначити як питання застосування трудового законодавства, договорів про працю або встановлення чи зміни умов праці.

У ст. 3 «Основні засади правового регулювання трудових відносин» проекту ТК України пункт 14, в якому йдеться про гарантування права на розв'язання індивідуальних і колективних трудових спорів, у тому числі забезпечення права працівників на страйк, викласти у наступній редакції: «14) забезпечення права на вирішення індивідуальних і колективних трудових спорів, а також права на страйк у порядку, встановленому цим Кодексом та іншими нормативно-правовими актами».

Перелік основних прав працівника, передбачених ст. 21 ТК України, доповнити правом на вирішення індивідуальних і колективних трудових спорів, в тому числі правом на страйк, у порядку, встановленому цим Кодексом та іншими нормативно-правовими актами.

Статтею 44 Конституції України закріплено право працюючих на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Доцільно було б при підготовці змін до Конституції України врахувати зарубіжний законодавчий досвід пострадянських країн і закріпити серед конституційних прав людини і громадянина право на індивідуальні та колективні трудові спори з використанням установлених законом способів їх вирішення, включаючи право на страйк.

Список літератури

1. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник / Н. Б. Болотіна. — К. : Знання, 2008. — 860 с.
2. Прилипко С. М. Трудове право України : підручник / С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко. — 4-те вид., переробл. і доп. — Х. : ФІНН, 2011. — 800 с.
3. Голощапов С. А. Трудовые споры в СССР / С. А. Голощапов, В. Н. Толкунова. — М. : Изд. ВЮЗИ, 1974. — 143 с.

4. Трудовое право России : учебник для бакалавров / под общ. ред. Е. Б. Хохлова, В. А. Сафонова. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт Т ; ИД Юрайт, 2012. — 673 с.
5. Киселев И. Я. Трудовое право России и зарубежных стран. Международные нормы труда : учебник / И. Я. Киселев. — Изд. 2-е, испр. и доп. — М. : Эксмо, 2006. — 608 с.
6. Лушников А. М. Курс трудового права : учебник / А. М. Лушников, М. В. Лушникова. В 2 томах. Т. 2. Коллективное трудовое право. Индивидуальное трудовое право. Процессуальное трудовое право. — М. : Статут, 2009. — 1151 с.
7. Киселев И. Я. Сравнительное и международное трудовое право: учебник для вузов / И. Я. Киселев. — М. : Дело, 1999. — 728 с.

В. М. Дейнека

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
кафедра трудового права и права социального обеспечения
ул. Пионерская, 2, Одесса, 65909, Украина

ПОНЯТИЕ И ВИДЫ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ТРУДОВЫХ СПОРОВ

Резюме

В статье определяются понятие и виды индивидуальных трудовых споров на основе анализа специальной литературы и норм действующего трудового законодательства. Вносятся предложения по усовершенствованию положений проекта Трудового кодекса Украины.

Ключевые слова: трудовые споры, индивидуальные трудовые споры, предмет индивидуального трудового спора.

V. N. Dejneka

National University «Odessa Law Academy»,
The Department of Labor Law and Social Security Law
Pionerska str., 2, Odessa, 65009, Ukraine

DEFINITION AND TYPES OF INDIVIDUAL LABOUR DISPUTES

Summary

Notion and types of individual labor disputes based on the analysis of specific literature and existing labor laws are defined in the article. Proposals are introduced on improvement of the content of the relevant norms of the draft Labour Code of Ukraine.

Key words: labor disputes, individual labour disputes, the subject of individual labor dispute.

УДК 349.22

П. І. Закерничний

здобувач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ
НАСЕЛЕННЯ**

У статті аналізується система нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері зайнятості населення. Визначаються особливості її розвитку у сучасних соціально-економічних умовах.

Ключові слова: зайнятість населення, законодавство про зайнятість населення, норми трудового права.

Постановка проблеми. Законодавство України про зайнятість населення являє собою систему нормативно-правових актів, які визначають правові, економічні, організаційні основи відносин, що виникають у зв'язку із забезпеченням права на зайнятість і реалізацією права на працю. Прийняття Закону України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року [1] надало поштовх для динамічного розвитку національного законодавства у цій сфері як самостійного інституту законодавства про працю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правові аспекти забезпечення зайнятості населення досліджуються у роботах А. Ю. Бабаскіна, В. В. Безусого, Н. Б. Болотіної, Т. Г. Маркіної, С. М. Прилипка, М. М. Феськова, Г. І. Чанишевої, Р. І. Шабанова, Ю. М. Щотової, О. М. Ярошенка та ін.

Постановка завдання. Метою даної статті є характеристика сучасної системи нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері зайнятості населення, визначення особливостей її розвитку у сучасних соціально-економічних умовах.

Виклад основних положень. Найважливіше значення для інституту зайнятості має ст. 46 Конституції України [2], що встановлює право громадян на соціальний захист у разі безробіття з незалежних від них обставин. Дана конституційна норма, а також Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, інші міжнародні акти, ратифіковані Україною, закріплюють основоположні принципи взаємовідносин суб'єктів, які діють у сфері забезпечення зайнятості.

У разі, коли міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України про зайнятість населення, застосовуються правила міжнародного договору (частина друга ст. 2 Закону України «Про зайнятість населення»).

Частиною національного законодавства є ратифіковані конвенції та рекомендації МОП з питань зайнятості та безробіття: Конвенція МОП № 122

про політику в галузі зайнятості 1964 р. (ратифікована УРСР 29 травня 1968 р.) [3], Конвенція МОП № 2 про безробіття 1919 р. (ратифікована Законом України від 4 лютого 1994 р.) [4].

Водночас МОП прийнято низку інших важливих конвенцій у сфері зайнятості та безробіття, які залишаються не ратифікованими Україною: Конвенція МОП № 3 про зайнятість жінок до і після пологів 1919 р., Конвенція МОП № 168 про сприяння зайнятості та захисту від безробіття 1988 р., Конвенція МОП № 181 про приватні агенції зайнятості 1997 р. (зазначена Конвенція є результатом перегляду попередніх двох конвенцій з цього питання — Конвенції № 96 про платні бюро з найму (переглянута) 1949 р. та Конвенції № 34 про платні бюро з найму 1933 р.), Конвенція МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення 1952 р.

У сфері зайнятості та безробіття діють також наступні рекомендації МОП: № 44 про безробіття 1934 р., № 83 про організацію служби зайнятості 1948 р., № 169 про політику в галузі зайнятості (додаткові положення) 1984 р., № 176 про сприяння зайнятості та захисту від безробіття 1988 р., № 188 про приватні агенції зайнятості 1997 р., № 167 про збереження прав в галузі соціального забезпечення 1988 р.

Питанням зайнятості та працевлаштування присвячено низку статей Європейської соціальної хартії (переглянутої) [5]. Головною вимогою ЄСХ (п) є забезпечити реальне здійснення права людини на працю і вважати основним завданням держави досягнення й підтримання високого і стабільного рівня зайнятості, маючи за мету досягнення повної зайнятості. До обов'язків держави у сфері забезпечення права на зайнятість і працевлаштування відносяться такі: створити спеціальні служби для працевлаштування і підтримувати цю діяльність на належному рівні; забезпечити необхідну професійну орієнтацію, навчання і перенавчання працівників; надавати послуги в цій сфері безкоштовно; забезпечувати рівність можливостей і заборону дискримінації; приділяти особливу увагу працевлаштуванню соціально незахищених верств населення, зокрема інвалідів, тривало безробітних, підлітків, жінок та ін.

Відносини у сфері зайнятості регулюються, крім Конституції України, Законом України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року, Кодексом законів про працю України (розділ III-A «Забезпечення зайнятості вивільнюваних працівників») [6], Господарським кодексом України (7), Цивільним кодексом України (8), Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 року [9], іншими актами законодавства.

Особливості забезпечення зайнятості окремих категорій громадян додатково регулюють такі спеціальні закони України, як «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 р. [10], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 р. [11], «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні» від 5 лютого 1993 р. (у редакції Закону України від 23 березня 2000 р.) [12], «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» від 16 грудня 1993 р.

[13], «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. [14] та ін.

Провідну роль у правовому регулюванні відносин у сфері зайнятості населення відіграє Закон України «Про зайнятість населення», який визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття.

У ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» зайнятість визначено як не заборонену законодавством діяльність осіб, пов'язану із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктах господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно. До зайнятого населення в Україні належать особи, які проживають на території держави на законних підставах. До зайнятого населення належать не тільки особи, які працюють за наймом на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, а й особи, які забезпечують себе роботою самостійно (у тому числі члени особистих селянських господарств), проходять військову чи альтернативну (невійськову) службу, на законних підставах працюють за кордоном та які мають доходи від такої зайнятості, а також особи, що навчаються за денною формою у загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах та поєднують навчання з роботою.

До зайнятого населення також належать:

– непрацюючі працездатні особи, які фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом, інвалідом I групи або за особою похилого віку, яка за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду або досягла 80-річного віку, та отримують допомогу, компенсацію та/або надбавку відповідно до законодавства;

– батьки-вихователі дитячих будинків сімейного типу, прийомні батьки, якщо вони отримують грошове забезпечення відповідно до законодавства;

– особа, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, та одержує грошову допомогу на догляд за ним відповідно до законодавства.

Згідно з ч. 2 ст. 4 Закону України «Про зайнятість населення» до зайнятого населення не належать іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні і зайнятість яких пов'язана із забезпеченням діяльності іноземних посольств і місій або виконанням своїх професійних чи трудових обов'язків перед роботодавцем-нерезидентом.

Поняття зайнятості, таким чином, є значно ширше, ніж наймана, залежна, колективна праця як предмет трудового права.

Статтею 5 Закону України «Про зайнятість населення» передбачені гарантії у сфері зайнятості населення. Йдеться про такі державні гарантії,

як: 1) вільне обрання місця застосування праці та виду діяльності, вільний вибір або зміна професії; 2) одержання заробітної плати (винагороди) відповідно до законодавства; 3) професійна орієнтація з метою самовизначення та реалізації здатності особи до праці; 4) професійне навчання відповідно до здібностей та з урахуванням потреб ринку праці; 5) підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями; 6) безоплатне сприяння у працевлаштуванні, обранні підходящої роботи та одержанні інформації про ситуацію на ринку праці та перспективи його розвитку; 7) соціальний захист у разі настання безробіття; 8) захист від дискримінації у сфері зайнятості, необґрунтованої відмови у найманні на роботу і незаконного звільнення; 8) додаткове сприяння у працевлаштуванні окремих категорій громадян. Крім того, ст. 14 Закону передбачені додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню окремих категорій громадян. Умовою віднесення громадян до такої категорії є потреба у соціальному захисту та нездатність на рівних конкурувати на ринку праці.

Вперше в Законі України «Про зайнятість населення» передбачено право на зайнятість. Відповідно до частини першої ст. 3 Закону кожен має право на вільно обрану зайнятість. У частині другій зазначеної статті закріплюється важлива норма про те, що примушування до праці у будь-якій формі забороняється. Добровільна незайнятість особи не може бути підставою для притягнення її до відповідальності.

Новелою Закону України «Про зайнятість населення» є також закріплення комплексу прав у сфері зайнятості населення та їх гарантій: права особи на вибір місця, виду діяльності та роду занять (ст. 6); права особи на професійну орієнтацію (ст. 7); права особи на професійне навчання (ст. 8); права особи на соціальний захист у разі настання безробіття (ст. 9); права особи на трудову діяльність за кордоном (ст. 10); права особи на захист від проявів дискримінації у сфері зайнятості населення (ст. 11); право особи на доступ до інформації у сфері зайнятості населення (ст. 12). Крім того, окремо встановлюється право особи на захист прав у сфері зайнятості населення (ст. 13).

Якщо Закон України «Про зайнятість населення» містить загальні норми, що регулюють відносини у сфері зайнятості населення, то зазначені вище закони встановлюють спеціальні норми, дія яких поширюється на окремі категорії громадян. Так, ч. 3 ст. 11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, зобов'язано забезпечувати інформування внутрішньо переміщених осіб про можливості працевлаштування у відповідних населених пунктах, а також сприяти у працевлаштуванні внутрішньо переміщених осіб, які отримали статут безробітного, організувати підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації таких осіб.

Закон України «Про зайнятість населення», інші нормативно-правові акти у цій сфері реалізують державну політику, спрямовану передусім на забезпечення повної, продуктивної та вільно обраної зайнятості. Метою

державної політики у сфері зайнятості відповідно до ч. 2 ст. 15 Закону є: 1) забезпечення рівних можливостей особам у реалізації їх права на працю; 2) сприяння підвищенню професійного рівня працездатного населення відповідно до суспільних потреб; 3) сприяння зайнятості населення, у тому числі в сільській місцевості та на депресивних територіях; 4) забезпечення економіки кваліфікованими кадрами; 5) збалансування попиту на робочу силу (створення належної кількості робочих місць) та її пропонування (створення умов для професійного розвитку, гідних умов праці); 6) пріоритетність забезпечення повної та продуктивної вільно обраної зайнятості; 7) забезпечення соціального захисту осіб у разі настання безробіття; 8) посилення соціального та правового захисту громадян України, які працюють за кордоном, у тому числі шляхом активізації міжнародного співробітництва, укладення міжнародних договорів, що стосуються питань захисту прав трудових мігрантів.

Значну частину джерел, які належать до інституту зайнятості населення, складають підзаконні нормативно-правові акти: акти Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2012 р. № 1008 затверджено Програму сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року [15]. Ця Програма визначає заходи і шляхи розв'язання проблем у сфері зайнятості населення та передбачає консолідацію зусиль усіх сторін соціального діалогу, що спрямовані на підвищення рівня економічної активності населення, сприяння його продуктивній зайнятості та посилення соціального захисту від безробіття. Метою Програми є розширення можливостей реалізації права громадян на гідну працю, підвищення їх доходів шляхом: створення умов для підвищення рівня зайнятості населення; стимулювання заінтересованості роботодавців у створенні нових робочих місць; збереження та розвитку трудового потенціалу; підвищення ролі заінтересованих у перетвореннях на ринку праці учасників соціального діалогу (об'єднань організацій роботодавців та професійних спілок).

У розвиток Закону України «Про зайнятість населення» було видано низку підзаконних нормативно-правових актів, серед яких: Положення про Державну службу зайнятості України, затверджене Указом Президента України від 16 січня 2013 року № 19/2013 [16], Порядок реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 року № 198 [17], Порядок організації громадських та інших робіт тимчасового характеру, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 року № 175 [18], Порядок видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 року № 207 [19], Порядок видачі дозволу на наймання працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні в іншого роботодавця, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 травня 2013 року № 359 [20] та ін.

Норми про забезпечення зайнятості населення встановлюються також актами соціального діалогу — колективними угодами і колективними договорами. До Закону України «Про зайнятість населення» вперше включено окремий розділ IX «Соціальний діалог на ринку праці», норми якого регулюють участь роботодавців, організації роботодавців, їх об'єднань, професійних спілок, їх об'єднань у забезпеченні зайнятості населення.

Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2010–2012 роки від 9 листопада 2010 року [21] містить розділ 1 «Розвиток вітчизняного виробництва для забезпечення продуктивної зайнятості», в якому передбачені заходи з покращання ситуації на ринку праці. У сфері забезпечення продуктивної зайнятості Сторони домовилися, зокрема, створити умови для забезпечення підвищення кваліфікації працівників не рідше одного разу на п'ять років (обсяги професійного навчання працівників та загальні витрати коштів на такі цілі визначати у колективних договорах); рекомендувати під час укладання галузевих та територіальних угод визначати критерії масового вивільнення працівників та порядок проведення такого вивільнення; рекомендувати передбачати у галузевих угодах і колективних договорах зобов'язання роботодавців щодо залучення працівників інших підприємств на умовах цивільно-правових договорів після попереднього інформування профспілок та тощо. Заходи щодо забезпечення ефективної зайнятості працівників, у тому числі заходи, спрямовані на зменшення плинності кадрів, передбачаються у галузевих угодах.

Висновки. Таким чином, на сьогодні в Україні правове регулювання відносин із забезпечення зайнятості населення та захисту від безробіття здійснюється як внутрішньодержавними актами, так і міжнародними актами, ратифікованими Україною. Законодавство України у цій сфері являє собою досить чисельну ієрархію нормативно-правових актів — законів, підзаконних актів, актів соціального діалогу. Даний інститут законодавства про працю носить комплексний характер і включає норми не тільки трудового, а й адміністративного, фінансового, цивільного, господарського права, права соціального забезпечення.

Основним законодавчим актом у цій сфері є Закон України «Про зайнятість населення», який належить до так званих комплексних актів, які виходять за рамки трудового законодавства. Поряд з нормами трудового права цей Закон містить норми адміністративного, фінансового права та інших галузей права.

Особливістю нового Закону є те, що передбачені ним державні гарантії зайнятості поширюються не лише на громадян України, а й на іноземних громадян та осіб без громадянства (частина четверта ст. 3 Закону). Право на зайнятість визнається не тільки за громадянами України — це право людини, відповідно до частини першої ст. 3 Закону кожен має право на вільно обрану зайнятість. У зв'язку з цим є таким, що не відповідає міжнародним актам, положення частини другої ст. 43 Конституції України, яка передбачає обов'язок держави створювати умови

для повного здійснення права на працю, гарантувати рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності лише для громадян України. Для приведення у повну відповідність ст. 43 Конституції України вимогам міжнародних актів необхідним є внесення змін до неї, спрямованих на усунення зазначеного недоліку і поширення державних гарантій з працевлаштування на всіх осіб, які на законних підставах перебувають на території України.

Із прийняттям нового Трудового кодексу України, до проекту якого вперше включено главу 4 «Працевлаштування» Книги першої «Загальні положення», можна буде стверджувати про формування нормативної бази у сфері зайнятості та працевлаштування, яка відповідає потребам ринкової економіки.

Список літератури

1. Про зайнятість населення: Закон України від 5 липня 2012 року № 5067/VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2013. — № 24. — Ст. 243.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1996. — № 30. — Ст. 141.
3. Конвенція МОП № 122 про політику в галузі зайнятості 1964 р. // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1919–1964. Т. 1. — Женева : Міжнародне бюро праці, 1999. — С. 750–752.
4. Конвенція МОП № 2 про безробіття 1919 р. // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1919–1964. Т. 1. — Женева : Міжнародне бюро праці, 1999. — С. 26–27.
5. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2007. — № 12. — Ст. 51.
6. Кодекс законів про працю України: Затв. Законом УРСР № 322-VIII від 10.12.71 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1971. — Додаток до № 50. — Ст. 375.
7. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 18, 19–20, 21–22. — Ст. 144.
8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
9. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 2 березня 2000 р. № 1533-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2000. — № 22. — Ст. 171.
10. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.91 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1991. — № 21. — Ст. 252.
11. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.91 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1992. — № 12. — Ст. 190.
12. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 05.02.93 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1993. — № 16. — Ст. 167.
13. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні: Закон України від 16.12.93 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1994. — № 4. — Ст. 18.
14. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VI // Урядовий кур'єр. — 3 грудня 2014 року.
15. Програма сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2012 р. № 1008 // Урядовий кур'єр. — 6 листопада 2012 року.
16. Положення про Державну службу зайнятості України: затв. Указом Президента України від 16 січня 2013 року № 19/2013 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 5. — Ст.153.

17. Порядок реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 року № 198 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 26. — Ст. 859.
18. Порядок організації громадських та інших робіт тимчасового характеру: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 року № 175 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 23. — Ст. 776.
19. Порядок видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 року № 207 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 26. — Ст. 867.
20. Порядок видачі дозволу на наймання працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні в іншого роботодавця: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 20 травня 2013 року № 359 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 39. — Ст. 1375.
21. Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2010- 2012 роки від 9 листопада 2010 року // Урядовий кур'єр. — 24 листопада 2010 року.

П. И. Закерничный

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ

Резюме

В статье анализируется система нормативно-правовых актов, регулирующих отношения в сфере занятости населения. Определяются особенности ее развития в современных социально-экономических условиях.

Ключевые слова: занятость населения, законодательство о занятости населения, нормы трудового права.

P. I. Zakernychnyy

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

LEGAL REGULATION OF RELATIONS IN THE FIELD OF EMPLOYMENT OF POPULATION

Summary

The article analyzes the system of normative legal acts regulating relations in the field of employment of population. Peculiarities of its development in modern social and economic conditions are defined in the article.

Key words: employment, employment law, labor law norms.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 343.23

О. М. Миколенко

кандидат юридичних наук, доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу
та криміналістики

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ІСТОТНА ШКОДА ЯК КРИТЕРІЙ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЯННЯ

У статті досліджується істотна шкода як критерій криміналізації діяння. Зазначається, що істотна шкода як критерій криміналізації діяння виражається у: 1) посяганні на суспільні відносини, які, незалежно від певних історичних умов, завжди будуть захищатися засобами кримінально-правового примусу; 2) заподіянні тяжких наслідків; 3) посяганні на суспільні відносини, які у певний період існування суспільства і держави набувають особливої значимості.

Ключові слова: криміналізація діяння, істотна шкода, критерії криміналізації діяння, злочин.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що шкода, заподіяна злочином, не має самостійного термінологічного значення в межах науки кримінального права, а використовується, насамперед, як термінологічний інструмент при визначенні та характеристиці інших понять, наприклад, критеріїв криміналізації діянь, суспільної небезпеки злочину, суспільно небезпечних наслідків злочину, малозначності діяння тощо. При цьому поняття «шкода» набуває у працях вчених різний зміст залежно від предмету їх наукового дослідження. Такий підхід розмиває зміст поняття «шкода, яка заподіяна злочином», надає йому багатозначний характер в кримінальному праві та кримінальному законодавстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Шкоді як критерію криміналізації діянь постійно приділяється увага в спеціалізованій юридичній літературі. Вона досліджувалася у працях радянських вчених, вчених-криміналістів Росії і України: П. П. Андрушка, М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, Д. М. Бахраха, Я. М. Браїніна, А. М. Беякової, Н. Д. Дурманова, В. А. Кліменко, О. В. Кобзевої, М. Й. Коржанського, В. І. Кофмана, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецової, Ю. І. Ляпунова, В. В. Мальцева, П. С. Матишевського, А. С. Міхліна, М. І. Мельника, О. І. Мурзінова,

В. О. Навроцького, Б. С. Никифорова, Б. Д. Овчиннікова, М. І. Панова, О. О. Піонтковського, В. С. Прохорова, В. В. Сташиса, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, Г. В. Тімейко, А. Н. Трайніна, Т. В. Церетелі, С. Д. Шапченко, М. Д. Шаргородського, О. Ф. Шишова, В. П. Ємельянова та інших. Разом з тим праці вчених в основному були присвячені вивченню інших кримінально-правових інститутів і тому фрагментарно досліджували істотну шкоду як критерій криміналізації діяння.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження істотної шкоди як критерію криміналізації діяння.

Виклад основних положень. В своїх працях М. І. Хавронюк зазначає, що єдиною підставою криміналізації діянь є ступінь і характер їхньої суспільної небезпеки. Вони проявляються в здатності діянь заподіювати об'єктам кримінально-правової охорони істотної шкоди [1, с. 55]. Крім підстав криміналізації діяння, вважає М. І. Хавронюк, варто виділяти також приводи й умови криміналізації, що повинні застосовуватися в сукупності, системно. До приводів криміналізації вчений відносить, наприклад, необхідність виконання зобов'язань щодо міжнародних договорів, необхідність забезпечення реалізації положень Конституції України, динаміку і поширеність діяння та ін., а до умов криміналізації, умови соціально-психологічного, кримінологічного, загальноправового та кримінально-правового характеру.

Не применшуючи значення наукової концепції М. І. Хавронюка, вважаємо, що підставою криміналізації є все-таки істотність заподіюваної шкоди суспільним відносинам, що дає можливість визначити той ступінь суспільної небезпеки діяння, який є злочинним.

Свого часу таку ж думку висловлював Б. С. Нікіфоров. Він відзначав, що істотність шкоди залежить: по-перше, від важливості суспільних відносин, на які посягає діяння; по-друге, від особливої значимості тієї або іншої сторони суспільних відносин; по-третє, від тяжкості заподіяних наслідків; по-четверте, від відносної поширеності чи особливої нетерпимості до певних порушень [2, с. 7–8].

Підтримуючи в цілому думку Б. С. Нікіфорова про істотну шкоду як критерій криміналізації діянь, не можна повною мірою погодитися з тим змістом, який він вкладає в це поняття. На нашу думку, істотність шкоди не повинна залежати від «особливої нетерпимості до певних порушень». Як уже відзначалося, у правотворчій діяльності законодавець керується не тільки об'єктивними, але і суб'єктивними факторами. При цьому важливим є поєднання і перших, і других. Якщо ж законодавець візьме за основу криміналізації діяння тільки суб'єктивні фактори, то в цьому випадку слід вже буде говорити про таке негативне явище в правотворчій сфері, як «суб'єктивізм».

На думку Б. С. Нікіфорова, відносна поширеність діяння також впливає на істотність заподіюваної шкоди. Однак розповсюджене (масове) діяння, яке посягає на певні суспільні відносини, повинно об'єктивно (в силу історичних умов, політичної ситуації тощо) створювати загрозу нормальному існуванню суспільства і функціонуванню держави, і таким чином заподі-

ювати істотну шкоду. Особливість таких діянь у тому, що зі зменшенням поширеності їх у суспільстві буде зменшуватися і ступінь їхньої суспільної небезпеки. Це підтверджується змінами, які періодично відбувалися в Кримінальному кодексі України (далі КК України). Наприклад, КК України 1960 року передбачав відповідальність за наклеп і образу. Новий КК України від 2001 року виключив з Особливої частини ці статті. При цьому законодавець враховував об'єктивні причини, оскільки підставою визнання таких діянь злочинними і карними в КК України 1960 року виступала розповсюдженість (масовість) таких діянь, що у тих історичних умовах заповдіювало істотну шкоду суспільним відносинам. Зі зміною історичних умов ці протиправні діяння втратили підвищений ступінь суспільної небезпеки і тому законодавець при підготовці і прийнятті нового КК України декриміналізував наклеп і образу. Ці суспільно небезпечні діяння сьогодні не заповдіюють істотної шкоди суспільним відносинам, а питання юридичної відповідальності за ці діяння вирішуються в порядку цивільного судочинства.

Отже, єдиним критерієм визнання діяння злочином є істотність заповдіюваної шкоди суспільним відносинам. У зв'язку з тим, що цей критерій покладено нами в основу криміналізації діяння, його можна іменувати — «кримінально-правова шкода». Іншими словами, кримінально-правова шкода — це та істотна шкода, що заповдіюється фізичній або юридичній особі, суспільству чи державі в результаті скоєння суспільно небезпечного діяння, і яка дозволяє говорити про підвищений ступінь суспільної небезпеки і, як факт, — про необхідність встановлення кримінально-правової охорони.

Наш висновок підтверджується і положеннями КК України, який у ч. 2 ст. 11 закріплює, що не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заповдіяла і не могла заповдіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Аналіз чинного КК України дозволяє зробити наступний висновок. Істотна шкода як критерій криміналізації діяння виражається в наступному.

По-перше, у посяганні на суспільні відносини, які, незалежно від певних історичних умов, завжди будуть захищатися засобами кримінально-правового примусу. Наприклад, до таких суспільних відносин слід віднести основи національної безпеки України. Незважаючи на сформовані останнім часом пріоритети в демократичних державах світу, а саме, пріоритет прав і свобод людини і громадянина в діяльності держави (ст. 3 Конституції України), ми повинні визнати той факт, що в усі періоди свого існування держава використовувала право як засіб охорони і захисту національних (загальнодержавних) інтересів. Так, застосування заходів кримінально-правового примусу було передбачено за вчинення діянь, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного (державного) ладу, в КК УРСР 1927 р. (ст. 54–1), у КК УРСР 1960 р. (ст. 56–1) і у КК

України 2001 р. (ст. 109) [3; 4; 5]. Те ж саме спостерігається і по відношенню до таких злочинів, як державна зрада (ст. 54–1а КК УРСР 1927 р.; ст. 56 КК УРСР 1960 р.; ст. 111 КК України 2001 р.) і шпигунство (ст. 54–6 КК УРСР 1927 р.; ст. 57 КК УРСР 1960 р.; ст. 114 КК України 2001 р.).

Життя і здоров'я особи також завжди були об'єктами кримінально-правової охорони. Наприклад, умисне вбивство і умисне тяжке тілесне ушкодження передбачалися нормами КК УРСР 1927 р. (статті 139, 146), КК УРСР 1960р. (статті 94, 101) і відповідно містяться в КК України 2001 р. (статті 115, 121). До суспільних відносин, що завжди потребують кримінально-правової охорони, відносяться і відносини власності. Так, крадіжка, грабіж, розбій визнавалися злочинами у Кодексі 1927 р. (статті 170, 173, 174), у Кодексі 1960 р. (статті 81, 82, 86) та у КК України 2001 р. (статті 185, 186, 187).

Таким чином, до суспільних відносин, які, незалежно від історичних умов, завжди потребують кримінально-правової охорони, відносяться суспільні відносини: 1) які мають особливу значимістю для держави (державна зрада, диверсія, шпигунство та ін.); 2) які пов'язані з недоторканністю права власності (крадіжка, грабіж, розбій); 3) які пов'язані з забезпеченням недоторканності особи (вбивство, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, згвалтування та ін.).

По-друге, істотна шкода як критерій криміналізації діяння виражається у посяганні на суспільні відносини, які у певний період існування суспільства і держави набувають особливої значимості і, у зв'язку з цим, потребують кримінально-правової охорони. Тут необхідно звернути увагу на два моменти. Перший полягає в тому, що суспільні відносини не є статичними і незмінними. Вони удосконалюються, ускладнюються, видозмінюються, що свідчить про їхню динамічність. Це приводить до появи зовсім нових, не відомих до цього, суспільних відносин, посягання на які свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпеки. Законодавець усвідомлює істотність шкоди, яка заподіюється цією групою діянь, і тому визнає їх злочинними. Кримінальний закон зовсім недавно встановив кримінальну відповідальність за зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 108–2, 108–3 КК УРСР 1960 р.; ст. 130, 131 КК України 2001 р.), також вперше з'явилася в КК України 2001 р. стаття, яка передбачає відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання комп'ютерної інформації або заволодіння нею шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем (ст. 362).

Другий момент полягає в тому, що певні суспільні відносини на сучасному етапі розвитку набули особливої важливості для держави і суспільства, що зажадало їх особливої кримінально-правової охорони. Наприклад, до такого роду посягань відносяться: грубе порушення угоди про працю (ст. 173 КК України); примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку (ст. 174 КК України); порушення права на отримання освіти (ст. 183 КК України); порушення права на безоплатну медичну допомогу (ст. 184 КК України) і інші. Істотна шкода і разом з тим підвищений ступінь суспільної небезпеки цих правопорушень полягає в їх-

ній розповсюдженості та масовості, що позначається на загальному рівні правопорядку і законності в державі. Особливість такого роду суспільно небезпечних діянь у тому, що зі зміною історичних умов, політичного і правового режиму в державі їхній ступінь суспільної небезпеки може знизитися, що призведе до декриміналізації цих діянь.

По-третє, істотна шкода як критерій криміналізації діяння виражається у заподіянні тяжких наслідків. У даному випадку розглядаються такі наслідки суспільно небезпечного діяння, які вказують на підвищений ступінь його суспільної небезпеки. Надалі законодавець це враховує при криміналізації цього діяння. Так, закріплюючи конструкцію конкретного складу злочину, він як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони закріплює суспільно небезпечні наслідки злочину. Наприклад, порушення вимог законодавства про охорону праці визнається злочином лише тоді, коли це порушення спричинило наслідки такого характеру, як заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого (ч. 1 ст. 271 КК України), або загибель людей, або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 271 КК України). Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки визнається злочином, якщо воно спричинило виникнення пожежі, якою заподіяно шкоду здоров'ю людей або майнову шкоду у великому розмірі (ч. 1 ст. 270 КК України).

Тяжкі наслідки можуть бути виражені і у вигляді створення загрози заподіяння реальної (фактичної) шкоди. Наприклад, порушення правил, встановлених з метою попередження епідемічних та інших заразних захворювань і боротьби з ними, визнається злочином, якщо ці дії завідомо могли спричинити поширення цих захворювань (ст. 325 КК України).

Висновки. Характеризуючи кримінально-правову шкоду, необхідно ще раз відзначити, що це істотна шкода, яка лежить в основі визнання суспільно небезпечного діяння злочинним, тобто неприпустимим з погляду кримінального закону. Наявність кримінально-правової шкоди тягне визнання і законодавче закріплення суспільно небезпечного діяння як злочин, за скоєння якого передбачається кримінальна відповідальність. Так, у Конституції України як в Основному законі держави закріплені основні цінності держави. Усі ці цінності регулюються й охороняються державою. У цьому «беруть участь» усі галузі права, кожна у відповідності зі своїми цілями, задачами, методами та ін. Усі правопорушення, у тому числі і злочини, на ці цінності посягають. Залежно від істотності заподіяваної шкоди, значимості її для суспільства законодавець визначає коло заходів державного примусу, що передбачені відповідною галуззю права. Кримінально-правова шкода є свого роду критерієм криміналізації суспільно небезпечної поведінки і декриміналізації злочинів, оскільки враховується, коли необхідно визнати суспільно небезпечне діяння злочинним, або навпаки, коли протиправне діяння не заподіює і не може заподіяти істотної шкоди і тому визнається проступком.

Список літератури

1. Уголовное право Украины. Общая часть : учебник / отв. ред. Я. Ю Кондратьев ; под ред. В. А. Клименко, Н. И. Мельника. — К. : Атика, 2002. — 448 с.
2. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву : автореферат дис. ... докт. юрид. наук. — М., 1956. — 43 с.
3. Кримінальний кодекс УРСР, затверджений Центральним Виконавчим Комітетом Української РСР 8 червня 1927 р. — К. : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1949. — 168 с.
4. Уголовный кодекс Украинской ССР : Научно-практический комментарий / Н. Ф. Атонов, М. И. Бажанов, Ф. Г. Бурчак [и др.]. — К. : Политиздат Украины, 1987. — 880 с.
5. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України / М. Й. Коржанський. — К. : Атика, Академія, Ельга- Н, 2001. — 656 с.

А. Н. Миколенко

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

СУЩЕСТВЕННЫЙ ВРЕД КАК КРИТЕРИЙ КРИМИНАЛИЗАЦИИ ДЕЯНИЯ

Резюме

В статье исследуется существенный вред как критерий криминализации деяния. Отмечается, что существенный вред как критерий криминализации деяния выражается в: 1) посягательстве на общественные отношения, которые, независимо от определенных исторических условий, всегда будут защищаться средствами уголовно-правового принуждения; 2) причинении тяжких последствий; 3) посягательстве на общественные отношения, которые в определенный период существования общества и государства приобретают особую значимость.

Ключевые слова: криминализация деяния, существенный вред, критерии криминализации деяния, преступление.

A. N. Mykolenko

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

SIGNIFICANT INJURY AS A CRITERION CRIMINALIZATION OF ACTS

Summary

The paper investigates the significant harm as a criterion for the criminalization of acts. It is noted that significant harm as a criterion for the criminalization of acts expressed in: 1) infringement of the social relations that, regardless of the specific historical conditions, will always be protected by means of criminal law enforcement; 2) causing serious consequences; 3) infringement of the social relations that at a certain period of the society and the state takes on particular significance.

Key words: the criminalization of acts substantial harm criteria criminalizing crime.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 341.231.1

С. С. Андрейченко

кандидат юридичних наук, доцент
Національний університет «Одеська юридична академія»,
кафедра міжнародного права та міжнародних відносин
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, 65009, Україна

ПРИСВОЄННЯ ДЕРЖАВІ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ У ВИПАДКУ СТВОРЕННЯ НИМ НОВОГО УРЯДУ

У статті досліджено питання присвоєння державі протиправної поведінки повстанського руху у випадку створення ним нового уряду. Розглянута теорія наступності, що існує між новою організацією держави та організацією повстанського руху як основа для присвоєння поведінки державі. Проаналізовано поняття «повстанські» та «інші» рухи в контексті застосування пункту 1 статті 10 Проекту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р.

Ключові слова: міжнародна відповідальність держав, присвоєння поведінки, повстанські та інші рухи.

Постановка проблеми. Положення про присвоєння поведінки державі з метою встановлення її міжнародно-правової відповідальності займають центральне місце в міжнародному праві. Як зазначає Грієбел Дж. (Griebel J.), причина полягає у тому, що держави є юридичними особами і можуть діяти тільки через фізичних осіб. Без концепції присвоєння, держави будуть не в змозі не тільки діяти, вони не зможуть нести відповідальність за неправомірні дії в результаті таких діянь [1, с. 602].

За загальним правилом державі на міжнародному рівні присвоюється поведінка її органів незалежно від того, яку гілку влади вони представляють, та від місця в системі державного апарату. Під впливом міжнародної практики були вироблені також спеціальні правила присвоєння державі протиправної поведінки в тих ситуаціях, коли зв'язок держави і виконавця може бути поставлений під сумнів. Найбільш важливі і безперечні з цих правил відображені в ст. 5–11 Проекту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р.

Стаття 10 Проекту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (далі — Статей) присвячена особливому випадку присвоєння державі поведінки недержавних суб'єктів, а саме поведінки повстанського чи іншого руху, який згодом стає новим урядом держави або якому вдається створити нову державу. Так, у міжнародній практиці виникають ситуації, коли певні групи виступають за створення нової урядової влади або держави. Ці групи можуть організувати революцію, яка досягає або не досягає успіху. Серед прикладів можна назвати дії контраст в Нікарагуа (1984), вартових Ісламської революції в Ірані (1979), Африканського національного Конгресу під час режиму апартеїду в Південній Африці (1960–1994), Національно-патріотичного Фронту Ліберії (НПФЛ) (1989–2003) та ін. [2, с. 262].

В таких випадках виникає питання: «Чи повинна держава нести міжнародну відповідальність за протиправну поведінку повстанських чи інших рухів?»

Враховуючи події, які відбуваються на міжнародній арені на даний час і безпосередньо торкаються інтересів нашої держави, питання ставлення у вину (присвоєння) поведінки, що порушує міжнародно-правові норми, є вкрай актуальним та вимагає свого теоретичного та практичного вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми міжнародної відповідальності держав розглядали у своїх працях значна кількість зарубіжних науковців, серед них, зокрема, Д. Анцилотті, Я. Броунлі, В. А. Василенко, В. С. Верещетін, Дж. Кроуфорд, Ю. М. Колосов, П. М. Куріс, Д. Б. Левін, В. А. Мазов, Л. Ф. Оппенгейм, Г. І. Тункіна та ін.

У вітчизняній науці міжнародного права окремі аспекти відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння досліджували В. Ф. Антипенко, Ю. Ю. Блажевич, М. В. Буроменський, В. Г. Буткевич, А. І. Дмитрієв, Н. А. Зелінська, І. І. Лукашук, В. В. Мицик, Є. Л. Стрельцов, Л. Д. Тимченко, Ю. С. Шемшученко та ін. Проте в авторитетних працях вчених залишається нерозкритим питання присвоєння державі поведінки повстанських та інших рухів.

Можливість настання міжнародної відповідальності держави за протиправні діяння, вчинені повстанським рухом, аналізується в цілому стосовно проблеми відповідальності держави за дії, вчинені приватними особами під час внутрішніх заворушень, насильницьких акцій. Рух по суті є тимчасовим явищем. Час, протягом якого він існує, збігається з часом продовження боротьби проти держави, отже, якщо повстання придушується, то існування та організаційна структура руху завершуються. Якщо рух отримує перемогу, можливі два випадки: повстанський рух може взяти на себе контроль над організаційною структурою існуючої держави або може бути створена нова держава [3, с. 328].

Постановка завдання. Метою написання статті є дослідження питання про присвоєння державі поведінки повстанського руху у випадку створення нового уряду.

Виклад основного матеріалу. Перед усім необхідно зазначити, що сьогодні загально визнаною є міжнародно-правова норма, згідно з якою держава

ві не може бути присвоєно поведінку повстанського руху, що веде боротьбу проти існуючої влади [4, с. 136].

Міжнародні арбітражі незмінно слідували принципу неприсвоєння державі поведінки повстанських рухів. Так, наприклад, вказане положення інтерпретувалося змішаною комісією з претензій між США та Великобританією у справі *John H. Hanna v. United States* (1873): «відповідальність держави не виникає з дій озброєних повстанців, вчинених проти держави, оскільки держава не може здійснювати контроль над ними або запобігти таким діям» [5, с. 143]. У справі Італія проти Венесуели (*The Sambiaggio Case*) (1903), що стосувалася вимоги Італії відшкодувати шкоду, заподіяну її громадянам під час невдалої спроби перевороту у Венесуелі, італійсько-венесуельська змішана комісія з претензій відхилила позов Італії на підставі того, що: а. революціонери не є агентами уряду, а не пряма відповідальність не передбачається; б. їх дії були вчинені з метою повалення уряду, і ніхто не має нести відповідальність за дії ворога, що намагається його знищити; с. революціонери не знаходилися під державним контролем і уряд не може нести відповідальність за шкоду, спричинену тими, хто не знаходиться під його впливом [6, с. 499].

У коментарі до проекту Статей Комісія міжнародного права роз'яснює, що спочатку поведінка учасників повстанських рухів є лише поведінкою приватних осіб. Її можна порівняти до поведінки осіб або груп, що беруть участь у заворушеннях або масових демонстраціях, і вона також не може бути присвоєна державі. Після того як на практиці виникає організований рух, його поведінка в ще меншому ступені може бути присвоєна державі, яка не буде в змозі здійснювати реального контролю над його діяльністю. Загальний принцип, що стосується поведінки таких рухів у процесі триваючої боротьби з існуючою владою, полягає в тому, що за міжнародним правом вона не може бути присвоєна державі. Іншими словами, дії повстанських рухів, що не досягли перемоги, не можуть присвоюватися державі, за винятком випадків, передбачених якою-небудь іншою статтею глави II, наприклад при особливих обставинах, передбачених статтею 9 [7, с. 50].

На відміну від цього, у тих випадках, коли рух досягає своїх цілей і або стає новим урядом держави, або створює нову державу на частині території раніше існуючої держави або на території під її управлінням, було б неприродним, якби новий режим або нова держава могли уникнути відповідальності за свою колишню поведінку. У цих виняткових обставинах стаття 10 передбачає присвоєння державі поведінки повстанського чи іншого руху, що здобув перемогу [7, с. 50].

Пункт 1 статті 10 Статей стосується ситуації, коли повстанський рух у ролі нового уряду замінює колишній уряд держави, і владна організація повстанського руху стає владною організацією даної держави. Фраза «який стає новим урядом» використовується для описання цього наслідку.

В даному випадку присвоєння державі поведінки повстанського руху в період боротьби стає можливим завдяки *наступності*, що існує між новою організацією держави та організацією повстанського руху. При цьому держава не припиняє свого існування як суб'єкт міжнародного права.

Вона залишається тією ж державою, незважаючи на зміни, реорганізації та перетворення в її інститутах. Більше того, вона є єдиним суб'єктом міжнародного права, на який може бути покладена відповідальність. Ситуація вимагає того, щоб діяння, вчинені в період боротьби за владу апаратом повстанського руху, могли бути привласнені державі поряд з діяннями існуючого в той час уряду [7, с. 50].

Як вказує С. Амерасінх, дії повстанського (чи іншої опозиційної направленості) руху розглядається так, як якщо б він виконував функції законного уряду держави під час своїх протиправних з точки зору міжнародного права діянь [8, с. 54]. Д. Матаз зазначає, що обов'язки, які такий рух повинен брати на себе під час своєї озброєної боротьби за владу, інтегрує в себе не тільки норми МПП, але і загальні норми міжнародного права, включаючи норми щодо прав людини [9, с. 621–634].

Професор С. Томушат зауважує: «Коли яке-небудь формування бореться за право стати законним урядом даної держави, то міжнародним співтовариством воно розглядається як суб'єкт права, на який вже спочатку покладаються певні та досить конкретні обов'язки і відповідальність... Міжнародне співтовариство створило загальні стандарти, що стосуються прав та обов'язків, які кожен суб'єкт, що намагається надати своїй діяльності законний характер з тим, щоб виступати в якості прийнятного суб'єкта міждержавних відносин, повинен дотримуватися» [10, с. 573–591].

В той же час КМП уточнює, що норма, закріплена в пункті 1, не повинна, однак, тлумачитися надто широко в разі урядів національного примирення, сформованих після досягнення угоди між існуючою владою і лідерами повстанського руху. Держава не повинна нести відповідальність за поведінку опозиційного руху, який вдається до насильства, лише в силу того, що в інтересах загального мирного врегулювання елементи опозиції включені до складу новоствореного уряду. Таким чином, критерій застосування пункту 1 полягає в існуванні реальної та суттєвої наступності між колишнім повстанським рухом і новим урядом, який йому вдалося створити [7, с. 51]. Наприклад, у Сьєрра-Леоне, незважаючи на те, що деякі члени Об'єднаного революційного фронту (ОРФ) були включені в структуру уряду через угоди про припинення вогню (1998), Сьєрра-Леоне не повинна була нести відповідальність за грубі порушення прав людини і гуманітарного права, вчинені ОРФ [2, с. 264].

За висловлюванням Крейжен Ж. (Kreijen G.), «національне примирення — як загальновідомо — є магічною формулою у випадках недієздатності держави, тому що часто сприймається як єдиний вихід з безпомічності внутрішнього конфлікту. Спроба, що була зроблена в Сомалі, Сьєрра-Леоне, Ліберії та Демократичній Республіці Конго, в основному була з сумнівним результатом. Багато обурення по всій території Демократичної Республіки Конго викликала ситуація, коли, наприклад, кілька військових командирів, які нібито причетні до вчинення звірств проти мирного населення, були запропоновані (і за повідомленням, прийняті) як заступники голів у новому уряді країни наприкінці 2002 року». Незважаючи на можливість притягнення цих військових командирів — в якості або військових коман-

дірів або фізичних осіб — до відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного чи кримінального права, малоімовірно, що їхні злочини в майбутньому будуть присвоєні Демократичній Республіці Конго, і незалежно від цього ці люди залишаються при владі [11, с. 281].

Таким чином, пункт 1 ст. 10 передбачає можливість присвоєння державі повстанського руху, і відповідно, міжнародну відповідальність держави за його протиправні діяння у разі створення нового уряду саме представниками відповідного повстанського руху, а не у випадках участі лише деяких з них у новоствореному уряді.

У межах розглядуваної проблеми неоднозначність викликає застосування викладених у статті 10 Статей формулювань «повстанські рухи» (п. 1. ст. 10) та «повстанські та інші рухи» (*курсив наш*) (п. 2. ст. 10).

Лукашук І. І. справедливо робить акцент на існуванні певного протиріччя пункту 2 з пунктом 1 статті 10: «Звертає на себе увагу те, що в першому пункті статті передбачена можливість створення нового уряду лише повстанським рухом. Між тим, новий уряд може бути створено і іншим рухом. Виявляється певне протиріччя з пунктом 2 статті, згідно з якою нова держава може бути створена не тільки повстанським, але й іншим рухом. Виникає питання: чому інший рух може створити державу, але не може створити уряд?» [4, с. 139].

Комісія Міжнародного права ООН наступним чином прокоментувала ці положення: «У порівнянні з пунктом 1 сфера дії норми присвоєння поведінки, викладена в пункті 2, розширюється і включає в себе «повстанські чи інші» рухи. Ця термінологія відображає більшу різноманітність рухів, дії яких можуть призвести до створення нової держави» [7, с. 51].

На думку І. І. Лукашука, роз'яснення, що міститься у коментарі до статті, навряд чи можна визнати переконливим, оскільки наведене положення не відповідає практиці. «Набагато частіше, — пише вчений, — «інші рухи» створюють новий уряд, ніж нову державу». У ході обговорення статті в Комісії міжнародного права зверталася увага на цей момент, але становище не було змінено [4, с. 139].

Для вирішення цього питання необхідно визначитися із змістом термінів «повстанський» та «інший» рух.

КМП зауважила, що всеосяжне визначення типів груп, які охоплюються поняттям «повстанський рух», як воно використовується в статті 10, ускладнюється великою різноманітністю форм, які можуть приймати повстанські рухи на практиці, залежно від того, чи йде мова про відносно обмежені внутрішні заворушення, ситуації реальної громадянської війни, антиколоніальної боротьби, про діяльність національно-визвольного фронту, революційного або контрреволюційного руху і т. д. Повстанські рухи можуть базуватися на території держави, проти якої спрямовані дії даного руху, або на території третьої держави [7, с. 51].

При всьому такому розмаїтті за орієнтир може бути прийнятий поріг («поріг інтенсивності») застосування законів збройного конфлікту, передбачений у додатковому протоколі II 1977 року. У пункті 1 статті 1 згадуються антиурядові «збройні сили або інші організовані збройні групи, які,

перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території, що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені військові дії та застосовувати цей Протокол», і далі поведінка таких груп протиставляється «випадкам порушення внутрішнього порядку та виникнення обстановки внутрішньої напруженості, таких як безпорядки, окремі й спорадичні акти насильства та інші акти аналогічного характеру, оскільки вони не є збройними конфліктами» (пункт 2 статті 1). Це визначення «антиурядових збройних сил» в контексті Протоколів відображає основну ідею «повстанського руху» [7, с. 51].

Проте із наданого роз'яснення Комісії чітко не вбачається, що слід розуміти під терміном «інший рух».

Таким чином, як влучно відзначає С. Х. Глухенький, точне визначення єдиним поняттям всіх недержавних озброєних формувань під різними назвами — «антиурядові озброєні сили», «організовані озброєні групи», «заколотники», «озброєна опозиція», «народи, що борються проти колоніального панування, іноземної окупації і расистських найманців», — чия боротьба направлена проти діючого уряду і державних збройних сил, підконтрольних цьому уряду, є досить складним завданням. Тим не менш, зважаючи на існування ст. 10 Проекту статей «Про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння», для визначення таких недержавних озброєних формувань загальною назвою більш всього підходить термін «повстанські та інші рухи» [12, с. 40].

Зауважимо, що в даному випадку автор застосовує назву «повстанські та інші рухи» до ст. 10 загалом, а не лише до п. 2. ст. 10.

Таким чином, ми вважаємо, що п. 1 безсумнівно підлягає застосуванню і у випадку, коли новим урядом стає «інший рух».

Ще одним спірним питанням, що виникає в контексті проблеми присвоєння державі протиправної поведінки повстанських рухів, є проблема «законності» походження таких рухів.

Комісія міжнародного права з цього приводу наголосила, що для цілей статті 10 не слід проводити ніяких відмінностей між різними категоріями рухів за критерієм якої-небудь міжнародної «легітимності» або будь-якої незаконності щодо їх перетворення в уряд, незважаючи на потенційну важливість таких відмінностей в інших контекстах. З точки зору розробки норм права, що регулюють відповідальність держав, представляється зайвим і небажаним звільняти новий уряд або нову державу від відповідальності за поведінку її персоналу, посилаючись на міркування законності чи незаконності їх походження. Замість цього увага повинна загострюватися на даній конкретній поведінці, а також її правомірності чи неправомірності відповідно до застосованих норм міжнародного права [7, с. 51].

Справедливо відмічає П. Дамбері, що законність боротьби за незалежність національно-визвольних рухів не приводить до будь-якої безкарності за міжнародно-протиправні діяння, вчинені під час цієї боротьби [13, с. 619]. В консультативному висновку Міжнародного суду по Намібії також говорилося, що «фізичний контроль над територією, а не суверенність

або законність титулу є основою відповідальності держави за діяння, що зачіпають інші держави» [14, с. 107].

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зазначити наступне. Поведінка повстанських або інших рухів може бути присвоєна державі лише у виняткових обставинах у разі досягнення певним рухом успіху у боротьбі. В тих випадках, коли повстанським рухам не вдається захопити державну владу, на них не поширюються норми щодо відповідальності держав. В такому разі покладення відповідальності на державу за протиправні діяння повстанців, до яких вона не мала відношення, дійсно, було б несправедливим.

У міжнародному праві одним із принципів присвоєння державі міжнародно-протиправної поведінки є принцип присвоєння державі поведінки повстанських та інших рухів у випадку створення нового уряду.

На нашу думку, в п. 1 ст. 10 слід було б вказати, що «Поведінка повстанського та *іншого руху*, який стає новим урядом держави, розглядається як діяння цієї держави за міжнародним правом», адже, як свідчить практика, дії інших рухів, а не лише повстанських, можуть приводити до створення нового уряду держави.

У випадку здобуття організованим рухом перемоги у державі, проти якої була спрямована боротьба, відбуваються радикальні зміни, внаслідок чого порушується питання про наступність та зміну ідентичності. Саме наступність є основою для присвоєння державі діянь, що були вчинені повстанськими чи іншими рухами у процесі боротьби.

Застосування п. 1 статті 10, що передбачає присвоєння державі поведінки повстанського руху у разі створення ним нового уряду, гарантує дотримання основного принципу права міжнародної відповідальності — за будь-яке міжнародно-протиправне діяння настає міжнародна відповідальність. Таким чином, у міжнародному праві закріплений стандарт, що ставить перед кожним утворенням, яке намагається створити новий уряд держави, вимогу обов'язковості дотримання міжнародних зобов'язань і забезпечує невідворотність настання міжнародної відповідальності за власну протиправну поведінку, що в свою чергу сприяє стабільності міжнародного правопорядку та ефективності міжнародного права.

Список літератури

1. Griebel J. New Developments Regarding the Rules of Attribution? The International Court of Justice's Decision in *Bosnia v. Serbia* / J. Griebel, M. Plessken // *Leiden Journal of International Law*. — 2008. — Vol. 21. Issue 3. — P. 601–622.
2. Abass A. *Complete International Law* / A. Abass. — Oxford : Oxford University Press, 2012. — 776 p.
3. Glahn G von. *Law among Nations: An Introduction to Public International Law (8th Edition)* / G. von Glahn, J. L. Taulbee. — New York, San Francisco, Boston, 2007. — 736 p.
4. Лукашук И. И. *Право международной ответственности* / И. И. Лукашук. — М. : Волтерс Клувер, 2004. — 432 с.
5. *Case of John H. Hanna v. the United States of America (1873)* // *Reports of International Arbitral Awards*. — Vol. XXIX. — P. 143–145.
6. *Italy v. Venezuela. The Sambiaggio Case (1903)* // *Reports of International Arbitral Awards*. — Vol. X. — P. 499–525.

7. Commentaries to the draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts adopted by the International Law Commission at its fifty-third session (2001) // Yearbook of the International Law Commission. — 2001. — Vol. II, Part Two. Report of the Commission to the General Assembly on the work of its fifty-third session. — P. 31–143.
8. Amerasinghe C. F. State Responsibility for Injuries to Aliens / C. F. Amerasinghe. — Oxford: Clarendon Press, 1967. — 324 p.
9. Matas D. Armed Opposition Groups / D. Matas // Manitoba Law Journal. — 1997. — Vol. 24. — P. 621–634.
10. Tomuschat C. The Applicability of Human Rights Law to Insurgent Movements // Crisis Management and Humanitarian Protection. H. Fischer, U. Froissart, W. Heintschel von Heinegg, and C. Raap (eds.). — Berlin : Berliner Wissenschafts-Verlag, 2004. — P. 573–591.
11. Kreijen G. State failure, sovereignty and effectiveness : legal lessons from the decolonization of Sub-Saharan Africa / G. Kreijen. — Leiden ; Boston : M. Nijhoff, 2004. — 386 p.
12. Глухенький С. Г. Негосударственные субъекты в современном международном праве: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / С. Г. Глухенький. — Москва, 2011. — 252 с.
13. Dumberry P. New State Responsibility for Internationally Wrongful Acts by an Insurrectional Movement / P. Dumberry // The European Journal of International Law. — 2006. — Vol. 17. № 3. — P. 605–621.
14. Heijer D. M. Europe and Extraterritorial Asylum. Doctoral thesis / D. M. Heijer. — Institute of Immigration Law, Faculty of Law, Leiden University, 2011. — 347 p.

С. С. Андрейченко

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
кафедра международного права и международных отношений
ул. Фонтанская дорога, 23, Одесса, 65009, Украина

ПРИСВОЕНИЕ ГОСУДАРСТВУ ПРОТИВОПРАВНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОВСТАНЧЕСКОГО ДВИЖЕНИЯ В СЛУЧАЕ СОЗДАНИЯ ИМ НОВОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА

Резюме

В статье исследован вопрос присвоения государству противоправного поведения повстанческого движения в случае создания им нового правительства. Рассмотрена теория преемственности между новой организацией государства и организацией повстанческого движения как основа для присвоения поведения государству. Проанализированы понятия «повстанческие» и «иные» движения в контексте применения пункта 1 статьи 10 Проекта статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния 2001 г.

Ключевые слова: международная ответственность государств, присвоение поведения, повстанческие и иные движения.

S. S. Andreychenko

National University «Odessa Law Academy»,
The Department of International Law and International Relations
str. Fontanskaya road, 23, Odessa, 65009, Ukraine

**ATTRIBUTION TO A STATE OF WRONGFUL CONDUCT
OF AN INSURRECTIONAL MOVEMENT WHICH SUBSEQUENTLY
BECOMES THE NEW GOVERNMENT**

Summary

The article is devoted to the issue of attribution to a State of wrongful conduct of an insurrectional movement which subsequently becomes the new Government. The theory of the continuity which exists between the new organization of the State and that of the insurrectional movement as a basis for the attribution of conduct to the State is considered. The notion of an «insurrectional» or «other» movement in the context of the application of paragraph 1 of article 10 of the Draft articles on responsibility of States for internationally wrongful acts 2001 are analyzed.

Key words: international responsibility of States, attribution of conduct to a state, insurrectional or other movement.

УДК 341.1.01

Е. Н. Андрусенко

аспирант

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра общеправовых дисциплин и международного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРАВА ЧЕЛОВЕКА В СЕТИ ИНТЕРНЕТ: ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

В статье рассмотрены вопросы международно-правового регулирования отдельных аспектов защиты прав человека в сети Интернет, в частности, права на тайну частной жизни, электронной корреспонденции, а также вопросы охраны персональных данных пользователей сети.

Ключевые слова: права человека, интеллектуальная собственность, персональные данные, спам, международно-правовое регулирование.

Постановка проблемы. Научно-технический прогресс ускорил рост интернационализации экономики и других сфер общественной жизни. В связи с переходом на постиндустриальную фазу развития общества, характеризующуюся получением и потреблением информационно-коммуникационных услуг, на сегодняшний день возникли глобальные проблемы в области защиты информации в сети Интернет, от разрешения которых напрямую зависит нормальное функционирование общественных отношений.

Анализ последних исследований и публикаций. В последнее время наблюдается динамика в урегулировании отношений в рамках интернет-пространства. При написании статьи были использованы работы украинских, российских и американских авторов: В. Б. Наумова «Право и Интернет: очерки теории и практики», А. Г. Серго «Интернет и право» и И. М. Расолова «Право и Интернет», А. И. Кубах «Право интеллектуальной собственности в сети Интернет», С. А. Сударникова «Право интеллектуальной собственности», Д. Р. Джонсона «Право и границы: истоки права в киберпространстве», Дж. Р. Рейнберга «Государственное регулирование сети и правообразование в киберпространстве» и др.

Постановка задания. Целью работы является рассмотрение отдельных проблем, связанных с соблюдением прав человека в сети Интернет, изучение отдельных аспектов регулирования данных отношений, а также предоставление общих рекомендаций по их разрешению. Нами была предпринята попытка установить, насколько международное право способно эффективно регулировать отношения, связанные с функционированием Сети, и насколько актуально данное регулирование в современном обществе. Мы также попытались сформировать наиболее общую модель регулирования данного аспекта.

Изложение основного материала. Сегодня интернет-пространство нуждается в нормальном урегулировании отношений, связанных с реализаци-

ей таких прав интернет-пользователей, как тайна частной жизни и прав интеллектуальной собственности. Кибернетическое пространство глобально по своей природе, следовательно, методология для решения соответствующей проблемы не должна быть традиционной.

Частое возникновение споров, как на региональном, так и на международном уровне, заставляет задуматься о механизме реализации правоохранительных функций. Многие авторы склоняются к тому мнению, что интернет-пространство не нуждается в урегулировании, иные придерживаются иной точки зрения, а именно, что такая вседозволенность и всеобъемлющий характер Интернета может спровоцировать бум киберпреступности. Данный «киберсепаратизм»¹ характеризуется отсутствием границ в киберпространстве, и какая-либо территориальная сила, основанная на государственном регулировании, обречена на провал. Интернет существует как бы везде и нигде. Достаточно важным аспектом является то, что говоря о правовом регулировании сети Интернет, следует подразумевать регулирование непосредственно самих отношений, а не самой сети Интернет. Он является лишь средством или средой возникновения данных отношений.

Интернет представляет собой средство передачи сведений об окружающем мире, его объектах, процессах и явлениях, объективированных в форме, позволяющей провести их компьютерную обработку [1].

Интернет является способом передачи информации, находящейся в файлах и документах. Он также предоставляет возможность пользователям создавать и реализовывать информацию. Не стоит упускать из виду наличие наднационального характера Интернета, открытого и всеобщего доступа к нему, а также отсутствие единого владельца сети.

Предметом спора, в свою очередь, является вопрос о том, законодательство какого государства следует применять в том или ином случае. Это является одной из причин того, почему не следует слепо идти по пути исключительно государственного механизма урегулирования этих отношений. Внутринациональное право будет распространяться лишь на тех, кто находится на территории определенного государства, а так как Интернет — экстратерриториален, то «интернет-жители» (термин был применен Д. Р. Джонсоном в работе «The Civic Virtue of the Internet») в какой-то момент могут запутаться в том, где заканчивается юрисдикция одного государства и начинается юрисдикция другого. С другой стороны, решением проблемы может быть создание механизма охраны из числа интернет-пользователей в качестве наднационального органа. Это кажется более резонным, однако имеет свои недостатки. Как выбрать данных правоохранителей, насколько эффективно они будут заниматься данным вопросом, каждая ли область будет отдана на саморегулирование и каковы будут санкции? [1].

Представляется, что для решения данных вопросов необходимо для начала исследовать эти отношения в рамках национального права, а затем выработанную модель применить на международном уровне. Не стоит упу-

¹ Это понятие было введено Дж. Р. Рейденбергом, для того чтобы подчеркнуть, что Интернет провоцирует дезинтеграцию территориальных пределов, а также подрывает государственность.

скать возможности возникновения информационно-цифрового разрыва [2, с. 7]. Возможно говорить о скрещении двух вышеперечисленных способов охраны, базирующемся на государственном механизме и отражающемся в киберпространстве с помощью специально делегированных лиц.

В этой ситуации для каждого государства принципиальное значение приобретает выработка собственной позиции в отношении регулирования Интернета, активное участие в разработке и принятии международно-правовых документов в этой области. На сегодняшний день ни в одной стране мира нет безусловного кодифицированного законодательства, касающегося Интернета. В ряде стран разработаны лишь нормативные акты, регулирующие частные вопросы, сопряженные с гражданским и уголовным законодательством. Другие страны пошли иным путем, через урегулирование отдельных вопросов, однако этот механизм функционирует только если не выходит за рамки одного государства. Национальное регулирование права варьируется от максимального невмешательства по данному вопросу до крайне строгой цензуры, что применимо к таким странам, как Куба, Китай, Вьетнам и др. Однако присутствует ряд стран, где запрещены лишь некоторые виды контентов.

Существует целый ряд вопросов, связанных с соблюдением прав человека в сети Интернет, охраной персональных данных, соблюдением и защитой авторских прав. Данный круг вопросов требует своевременного решения на универсальном уровне. Все чаще появляются случаи кибертерроризма, пиратства, распространения порнографии. Вышеперечисленные правонарушения свидетельствуют о необходимости ужесточения контроля над пользователями сети. В настоящее время нормативные конфликты в киберпространстве зачастую связаны со всемирной доступностью данных в Интернете, что вредит охране фундаментальных ценностей, конституционным гарантиям, свободе выражения мнений в тех государствах, в которых данные становятся доступными (многие контент-провайдеры расположены в США) [1].

Одним из наиболее распространенных объектов интеллектуальной собственности, которому наносится вред из-за незаконного копирования, является аудиовизуальные произведения. В отличие от товарных знаков и доменных имен, аудиовизуальные произведения, во-первых, не имеют государственной регистрации и/или иной равнозначной системы защиты (тогда как товарные знаки подлежат регистрации, доменные имена фиксируются доменным регистратором).

Во-вторых, фиксация нарушения прав на данные объекты наиболее сложна в силу их динамической структуры. Если, например, для доказательства нарушения на товарный знак в сети достаточно зафиксировать соответствующие интернет-страницы, то в случае с аудиовизуальным произведением необходимо доказать именно его использование, т. е. зафиксировать просмотр произведения, что, конечно, на порядок сложнее фиксации статичных объектов.

Большинство объектов, из которых состоит сайт, а это графический дизайн сайта, фотографии, рисунки, анимация, текстовое наполнение и т. д.,

относятся к группе объектов авторского права, а следовательно, правовое регулирование отношений, связанных с использованием контента сайта, осуществляется на основании тех правовых норм, которые применяются к отношениям по охране авторских прав [1].

Другой проблемой, возникающей в сфере использования электронной почты, является спам. Спам — это не волевая, несанкционированная рассылка коммерческой рекламы или иных видов сообщений на почтовый адрес получателя. Многие ученые считают, что раз затрагивается вопрос относительно почтового адреса интернет-пользователя, то данный вопрос сопряжен с неприкосновенностью личной жизни и тайной переписки. Спаму сопутствуют такие виды проблем, как мошенничество, фишинг, а также распространение вирусов. В чем заключается наносимый вред от получения спама? Во-первых, наименее очевидным, но не менее значимым, является то, что владелец интернет-почты затрачивает больше времени на поиск необходимой корреспонденции, засоренной спамом. Во-вторых, не всегда спам бывает безобидным, зачастую он носит вредоносный характер, а именно, получатель, под завуалированным письмом, может перейти по ссылке, зараженной вирусом, что пагубно влияет на состояние компьютера. Возможен и другой вариант, когда также используется интернет-ссылка с целью копирования данных с компьютера-носителя. Вопрос касательно спама остается открытым, так как не существует международного инструмента, который бы регулировал данный вопрос. Директива № 2002/58/ЕС Европейского парламента и Совета Европейского Союза «В отношении обработки персональных данных и защиты конфиденциальности в секторе электронных средств связи» пытается контролировать данные отношения. В частности, она устанавливает норму, согласно которой требуются согласие адресата на получение рекламной либо иной информации, в том числе и по электронной почте [3].

Специалистами всего мира затрачиваются огромные усилия для противодействия рассылке незапрашиваемой корреспонденции. В 2006 году был создан «StopSpamAlliance», цель деятельности которого является повышение эффективности координации международных действий в борьбе со спамом, а также создание соответствующей правовой базы. Кроме того, в 2004 году был создан форум, известный как Лондонский план действий. В форуме участвуют государственные и неправительственные организации из 27 стран. В число участников входят организации, ответственные за защиту персональных данных и прав потребителей, регулирование в области телекоммуникаций и представители коммерческого сектора [4].

Не полностью урегулированными являются также отношения, связанные с киберпреступностью. Важным шагом в данном направлении стало принятие Будапештской конвенции Совета Европы по киберпреступности 2001 г. [5]. Конвенция дает не исчерпывающий перечень деяний, имеющих данный характер: незаконный доступ в информационную среду, нелегальный перехват информационных ресурсов, вмешательство в компьютерную систему и информацию, содержащуюся на электронных либо магнитных носителях, подделка и мошенничество с применением компьютерных

средств, а также преступления, относящиеся к детской порнографии, к нарушениям авторских и смежных прав [5]. Данный правовой документ описывает проблему взаимодействия правоохранительных органов, когда лицо, совершившее преступление, и лицо, на которое были направлены преступные деяния, находятся в разных государствах. Конвенция определяет правила хранения личной информации для интернет-провайдеров в случае затребования соответствующей информации правоохранительными органами.

Однозначного международного стандарта неприкосновенности частной жизни в форме международного правового инструмента также не существует, хотя данное право в общих понятиях закреплено в ст. 12 Всеобщей декларации прав человека и ст. 17 Международного пакта о гражданских и политических правах [6, 7]. ООН также признала особую важность соблюдения неприкосновенности частной жизни лиц, чья личная информация хранится в электронных записях, посредством разработки рекомендаций к этой теме, которые были утверждены резолюцией Генеральной Ассамблеи в 1990 году [8].

Принципиальную важность в международном контексте имеет Директива № 95/46/ЕС Европейского парламента и Совета Европейского Союза «О защите физических лиц при обработке персональных данных и о свободном обращении таких данных» от 24 октября 1995 г. Одно из положений директивы говорит о том, что личные данные граждан ЕС не могут быть переданы другим странам, т. е. странам, не входящим в ЕС, кроме стран, обладающих собственными средствами защиты неприкосновенности частной жизни адекватного уровня [9].

Выводы. Полагаем, что возможны несколько вариантов решения вопроса защиты прав человека в сети Интернет: а) исключительно на международном уровне; б) исключительно на национальном уровне; в) в сочетании, т. е. с применением международного и внутригосударственного права. На наш взгляд, представляется более логичным применение смешанного вида регулирования, т. к. по отдельности они вряд ли смогут дать эффективный результат. Представляется, что международно-правовое регулирование в этом аспекте должно быть первичным. В связи с тем, что Интернет имеет экстратерриториальную природу, очевидной является необходимость принятия международных договоров по охране прав человека в Сети. Именно международный договор позволяет наиболее эффективно преодолеть территориальный характер. Позитивным примером такого урегулирования стало подписание Будапештской конвенции Совета Европы по киберпреступности, а также принятие Директивы ЕС «В отношении обработки персональных данных и защиты конфиденциальности в секторе электронных средств связи». Однако дальнейшее развитие интернет-культуры и технологий ставит перед международным правом многочисленные задачи, которые требуют скорого и эффективного разрешения.

Список литературы

1. Johnson D. R. Law and Borders: The Rise of Law in Cyberspace / D. R. Johnson [Электронный ресурс] — Режим доступа: www.edu/law/publications/jol/articles/post.shtml — Название с экрана.
2. Сударников С. А. Право интеллектуальной собственности / С. А. Сударников. — М. : Проспект, 2008. — 368 с.
3. В отношении обработки персональных данных и защиты конфиденциальности в секторе электронных средств связи: Директива Европейского парламента и Совета Европейского Союза от 12 июля 2002 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?base=INT;frame=200;n=50258;req=doc>. — Название с экрана.
4. Лондонский план действий (ЛПД) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ifar.ru/as/lar.htm> — Название с экрана.
5. Будапештская конвенция Совета Европы по киберпреступности 2001 г. [Электронный ресурс] : Лига Закон : компьютер.-правовая система / Всеукр. сеть распространения прав. информ. — [Электрон. прогр.]. — Версия 7.4. — К., 2004. — Загл. из рук. для пользователя. — Ежедн. обновление. — Название с экрана.
6. Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1946 г. [Электронный ресурс] ; Генеральная ассамблея ООН. — Лига Закон : компьютер.-правовая система / Всеукр. сеть распространения прав. информ. — [Электрон. прогр.]. — Версия 8.1.1. — К., 2012. — Загл. из рук. для пользователя. — Ежедн. обновление. — Название с экрана.
7. Международный пакт о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 г. [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=INT;n=15025> — Название с экрана.
8. Руководящие принципы регламентации компьютеризованных картотек, содержащих данные личного характера: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 1990 г. № 45/95 [Электронный ресурс] — Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31072979 — Название с экрана.
9. О защите физических лиц при обработке персональных данных и о свободном обращении таких данных: Директива Европейского парламента и Совета Европейского Союза от 24 октября 1995 г. [Электронный ресурс] — Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?base=INT;n=49528;req=doc> — Название с экрана.

О. М. Андрусенко

аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПРАВА ЛЮДИНИ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Резюме

У статті розглянуті такі питання, як міжнародно-правове регулювання окремих аспектів захисту прав людини в мережі Інтернет, зокрема, права на таємницю приватного життя, електронної кореспонденції, а також питання захисту персональних даних користувачів мережі.

Ключові слова: права людини, інтелектуальна власність, персональні дані, спам, міжнародно-правове регулювання.

E. N. Andrusenko

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of General Law Disciplines and International Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**HUMAN RIGHTS ON THE INTERNET: SELECTED ISSUES
AND THE BASIS OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION**

Summary

The article deals with topical issues such as the international legal regulation of certain aspects of human rights protection on the Internet, particularly the right of the life and e-mail privacy' and also questions connected with the protection of network users' personal data.

Key words: human rights, intellectual property, personal data, spam, international legal regulation.

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 342.9 (477)

А. И. Миколенко

доктор юридических наук, профессор
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра административного и хозяйственного права,
заведующий кафедрой
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

РЕЦЕНЗИЯ

**НА УЧЕБНУЮ ЛЕКЦИЮ «ВВЕДЕНИЕ В УЧЕБНЫЙ КУРС
«АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО УКРАИНЫ» / Т. А. КОЛОМОЕЦ,
В. К. КОЛПАКОВ. — К. : ИЗД-ВО «ІН ЮРЕ», 2014. — 240 с.»**

Любой источник учебной литературы (учебник, учебное пособие, курс лекций и др.) представляет собой систематизированный и логично изложенный материал, в котором в развернутом и доступном виде дается содержание учебного предмета. Такой источник характеризуется набором следующих обязательных признаков: 1) язык его изложения должен быть простым и доступным для учащихся; 2) его содержание должно отображать уровень развития современной науки и составляться по учебной программе; 3) его материал должен быть изложен системно и логически; 4) он должен содержать точные определения, формулировки и объяснения. Юридическая учебная литература характеризуется наличием двух дополнительных требований: 1) она должна быть интересной и познавательной не только для студентов, но и для ученых, работающих в данной сфере знаний; 6) в ней должна содержаться информация, знакомящая читателя не только с авторской позицией или позицией коллектива авторов, но и с альтернативными научными концепциями, широко представленными в юридической литературе.

Именно с этих позиций хочется сегодня подробно поговорить об учебном издании «Введение в учебный курс «Административное право Украины», подготовленное представителями Юридического факультета Запорожского национального университета.

Как уже отмечалось, первое требование, которое предъявляется к любому источнику учебной литературы, заключается в том, что язык его изложения должен быть простым и доступным для учащихся. Учет этого требования во много раз усложняет задачу авторов книг, так как им приходится сложные по своему содержанию вопросы излагать в доступных

для восприятия учащегося формах. Поэтому у авторов учебной литературы возникает одна серьезная и решаемая каждым из них с переменным успехом проблема — изложение учебного материала, с одной стороны, в упрощенном, понятном для студента виде, а с другой, без скатывания на примитивный уровень. Поэтому на полках книжных магазинов часто можно встретить учебную литературу юридической направленности, которая интересна для ученых, но не пользуется спросом у студентов, и наоборот, удобна для использования студентами, но игнорируется научным сообществом. Получается, что материал в учебной литературе нужно излагать не на «языке студента» и не на профессиональном языке, который используется в ученой среде, а на языке науки, но с учетом уровня знаний учащегося высшего учебного заведения. Именно этим и отличается учебная книга, написанная проф. Т. А. Коломеец и проф. В. К. Колпаковым. Материал, предложенный в этой книге, доступен для понимания студентов, у которых есть хотя бы минимальные знания в теории государства и права, и интересен для ученых-административистов, так как знакомит с современными тенденциями понимания административного права и его места в системе права Украины.

Второе требование, которое предъявляется к источникам учебной литературы, заключается в том, что их содержание должно отображать уровень развития современной науки и составляться по учебной программе.

Динамика и статика административного права — два тесно взаимосвязанных состояния и два взаимодействующих аспекта его бытия как особого социального регулятора. Статика административного права проявляется в том, что оно закрепляет в своих институтах, в правовых актах, в четко урегулированной форме те общественные отношения, которые на данном этапе развития общества включены в предмет его правового регулирования. Динамика административного права выражается в том, что с изменением общественных отношений, которые оно регулирует, также изменяются административно-правовые нормы и административно-правовые отношения.

Поэтому и трудно иногда представить административное право в виде единой конструкции, где каждая часть на своем месте. Ведь эти части порой трудно подогнать друг к другу. Например, возникновение в правовой системе Украины административной юстиции лишь разделило административистов на два лагеря — сторонников формирования самостоятельной отрасли права «административное процессуальное право» и противников дробления административного права на самостоятельные отрасли.

Решать такого рода противоречия призвана теория административного права, отслеживающая связи между явлениями, событиями и фактами, которые были не замечены при поверхностном и поспешном исследовании. Если в какой-то момент единство всех частей административного права будет достигнуто, то оно все равно будет носить временный характер, поскольку изменения в реальной жизни всегда будут порождать новые противоречия между наукой и практикой, научной, правотворческой и правоприменительной деятельностью, а это, в свою очередь, будет служить импульсом для дальнейшего развития науки административного права.

Наука административного права представляет собой не просто систему взаимосвязанных утверждений, а является иерархической системой, то есть все научные утверждения имеют определенную соподчиненность. В самом низу находятся простые эмпирические обобщения, которые подтверждаются практикой, чуть выше расположены более общие положения (научные концепции, доктрины, учения) и гипотезы, имеющие, как правило, теоретическое содержание, а на самой вершине находятся ее аналитические обобщения. То есть в науке административного права, как и в любой другой науке, можно говорить о существовании трех уровней научного познания.

Например, эмпирические исследования помогают: выявить причины и динамику роста административных проступков и предложить эффективные меры борьбы с ними; выявить недостатки в деятельности органов административной юрисдикции и предложить соответствующие изменения в действующем законодательстве и др. Второй уровень научного познания связан с выдвижением научных гипотез и обоснованием научных концепций и учений. Именно здесь уже на более высоком уровне обобщаются результаты эмпирических исследований. Например, доказывается истинность «управленческой концепции», «публично-сервисной концепции» или «концепции полиструктурности» административного права. Третий уровень научного познания — это аналитические обобщения, основанные на анализе существующих научных концепций, гипотез, учений и направленные на систематизацию и структурирование накопленных научных знаний.

К сожалению, сегодня наука административного права представлена в основном первым и вторым уровнем научного познания, что привело к возникновению такого негативного явления в науке, как «теоретизация науки». То есть возникло большое количество противоречивых точек зрения (например, по поводу реформирования органов исполнительной власти) и научных концепций (например, относительно понимания административного процесса), которые не просто дискутируют друг с другом или конкурируют между собой, а развиваются в противоположных направлениях, как правило, игнорируя друг друга. «Теоретизация науки административного права» сначала может привести к возникновению самостоятельных научных направлений, а позднее — к дроблению административного права на многочисленные отрасли. Такого рода последствия возможны, если к решению проблем административного права не подключатся ученые, работающие на третьем уровне научного познания. Основными задачами таких ученых являются: а) исследование всего многообразия точек зрения, представленного в юридической литературе; б) нахождение изъянов и преимуществ в существующих научных концепциях; в) синтезирование этих точек зрения и концепций в общую систему знаний об административном праве.

Возникает вопрос: «Как можно отобразить в учебной литературе уровень развития современной науки административного права, если, во-первых, сама наука постоянно развивается, а во-вторых, иерархическая структура науки представлена в виде трех уровней научного познания?»

Убеждены, что в содержании учебной юридической литературы должны излагаться только результаты третьего уровня научного познания. Лишь на этом уровне можно уловить последние тенденции развития административного права и зафиксировать их в учебной литературе с учетом всего объема накопленных наукой знаний. А учитывая, что многие ученые по разным причинам не достигают третьего уровня научного познания, «застревают» на первом или на втором, учебная литература, написанная ими, никогда не будет отображать современные тенденции науки административного права.

В связи с этим очень приятно держать в руках очередное учебное издание проф. Т. А. Коломоец и проф. В. К. Колпакова, которое является ярким образцом объединения (синтезирования) различных, иногда противоположных теорий, концепций, представлений об административно-правовых явлениях. В этом учебном издании умело сглаживаются, а чаще всего, полностью снимаются противопоставления, несогласования и противоречия, которые присущи современной административной науке. Это способствует возникновению нового теоретического единства знаний в Украине об административном праве.

Третье требование, предъявляемое к источникам учебной литературы, заключается в том, что их материал должен быть изложен системно и логически.

Структура представленного к рецензии учебного издания, посвященного общей части административного права, является оптимальной и свидетельствует о попытке авторов логично объединить и всесторонне осветить общетеоретические основы административного права (актуальность, цель и предмет дисциплины «Административное право»; наука административного права и система курса «Административное право», место административного права в правовой системе Украины и др.).

При написании учебного издания очень важно сочетать: 1) детальность проработки структуры учебного издания (план); 2) логичность структуры построения содержания учебного издания и 3) логичность изложения текста учебного издания. Если два последних требования идеально реализованы в рамках учебного издания «Введение в учебный курс «Административное право Украины»», то к первому есть замечания.

План учебного издания насчитывает десять пунктов, среди которых «список использованной и рекомендованной литературы», «гlossарий» и «предметный указатель». В условиях когда растет значение Интернета в доступе к новым знаниям, учебная литература должна всеми способами привлекать к себе внимание и вовлекать в процесс ознакомления с содержанием книги. Если студент не хочет знакомиться со всем содержанием книги, а ищет ответ на конкретный вопрос по административному праву, то ему нужно предоставить такую возможность. Например, его интересует ответ на вопрос — «Что такое административные услуги и в чем специфика возникающих при этом отношений?». Читатель, знакомый с содержанием учебного издания «Введение в учебный курс «Административное право Украины»», без труда найдет ответ на этот вопрос, открыв издание

на стр. 46, где начинается изложение отдельного параграфа «Отношения административных услуг». Студент же, ограничивший свое ознакомление с книгой только пунктами плана, не найдет в нем соответствующего параграфа. И скорее всего, обратится к другому учебному изданию или Интернету.

То есть структура построения содержания учебного издания не совпадает в полном объеме с его планом, так как дается в более развернутом виде, чем план. Поэтому в тексте рецензируемого издания можно найти параграфы, посвященные отношениям публичного управления, отношениям ответственности публичной администрации, отношениям ответственности за нарушения установленного порядка и правил и др., тогда как в плане книги они не указаны. Детализация плана учебного издания это такая же важная работа, как и логическое изложение его материала.

Четвертое требование, предъявляемое к источникам учебной литературы, заключается в том, что они должны содержать точные определения, формулировки и объяснения.

Очень редко среди параграфов в структуре содержания учебного издания можно найти глоссарий, в котором дается перечень специализированных терминов административного права и их толкование. Наличие глоссария в учебном издании существенно облегчает студенту, во-первых, работу с самим учебным изданием и, во-вторых, процесс освоения знаний в рамках учебной дисциплины «Административное право». Глоссарий, представленный в учебном издании проф. Т. А. Колomoец и проф. В. К. Колпакова, содержит более тридцати определений, начиная с общетеоретических понятий — «административное право», «административная ответственность», «административный процесс» и заканчивая понятиями, которые используются на уровне отдельных правовых институтов, — «административный суд», «публичная служба», «апелляция» и др. (стр. 223–232).

В высших учебных заведениях Украины широкое использование сегодня получила тестовая система оценки знаний студентов, что, по нашему мнению, негативно отобразилось как на их уровне знаний, так и на уровне изложения содержания материала в учебной литературе. Руководствуясь пожеланиями студентов, большое количество авторов пытаются конструировать содержание учебной литературы без обоснования содержащихся в книге определений и умозаключений, зачастую дублируя положения действующего законодательства. Такое изложение материала в основном является приемлемым для студентов, так как знакомство с дисциплиной требует меньше интеллектуальных затрат и меньше времени тратится на подготовку к экзамену или зачету. Но такой упрощенный (примитивный) подход к учебному процессу в высших учебных заведениях приводит к тому, что студент не получает комплексного представления об изучаемой учебной дисциплине. Как следствие, студент не приобретает способность системно мыслить как в пределах учебной дисциплины, так и в пределах правовой системы государства, в котором живет.

Содержание рецензируемого учебного издания радует тем, что все определения и классификации, представленные в книге, сопровождаются объемными, содержательными и доступными для студента пояснениями.

Например, на стр. 27–29 учебного издания подробно объясняется необходимость поиска новых интегративных критериев для предмета административного права Украины. В качестве таких объединяющих критериев предлагаются категории «публичная администрация» и «публичное администрирование». А на стр. 94–96 учебного издания объясняется соотношение понятий «система» и «структура», а также раскрываются элементы структуры административного права как учебной дисциплины и элементы системы административного права как отрасли права.

Одним из требований, которое предъявляется к источникам юридической учебной литературы, заключается в том, что они должны быть интересными и познавательными не только для студентов, но и для ученых, работающих в данной сфере.

Как правило, интерес студентов к правоведению и, в частности, к административному праву обусловлен наличием интереса к вторичным факторам: сдать зачет или экзамен, получить диплом о высшем образовании, престиж юриста в обществе и др. Стабильный же интерес к будущей профессии юриста и учебным дисциплинам юридической направленности возникает у студента не тогда, когда он мечтает сдать экзамен или получить диплом, а тогда, когда что-то делает в данной сфере и это получается (подготовился к занятию и получил оценку «отлично», подготовил доклад по проблемной тематике и выступил на заседании научного кружка, подготовил выступление на студенческую конференцию и опубликовал тезисы в сборнике и др.). Не сразу все получается у студента, поэтому, как правило, сначала — неинтересно. Чтобы интерес появился, нужны хотя бы минимальные усилия со стороны студента. Поэтому учебное издание «Введение в учебный курс «Административное право Украины»» будет интересно тем студентам, которые хотят, чтобы уровень приобретенных знаний соответствовал уровню получаемого диплома о высшем образовании.

Однозначно интерес к учебному изданию проф. Т. А. Коломоец и проф. В. К. Колпакова возникнет у ученых, работающих в сфере административного права и процесса. Обусловлено это тем, что книга содержит аргументированные взгляды авторов о способах решения многих теоретических проблем административного права. С представленными в книге аргументами и умозаключениями можно соглашаться либо не соглашаться, но нельзя отрицать тот факт, что все они направлены на сохранение структурного единства административного права и на адаптацию административного права к современным постоянно изменчивым внешним условиям.

Особенно эта книга будет полезна для аспирантов, так как основные проблемы любого человека, начинающего научную деятельность, это, во-первых, найти и ознакомиться с многообразием точек зрения, представленных в юридической литературе, во-вторых, разобраться в этом многообразии и, в-третьих, «вплести» полученную информацию в свою систему знаний о праве.

Последнее требование, которое предъявляется к источникам учебной литературы юридической направленности, заключается в том, что они должны знакомить читателя не только с авторской позицией или позици-

ей коллектива авторов, но и с альтернативными научными концепциями, которые широко представлены в юридической литературе.

Писать учебную литературу по административному праву сегодня очень сложно. И проблема здесь заключается не в динамичности национального законодательства, которое постоянно находится в режиме трансформации, а в мировоззрении ученых, занимающихся проблемами административного права в Украине. Каждый автор видит административное право по-своему, что в принципе является положительным для развития науки, но негативно сказывается на учебном процессе, дезориентируя студентов, только начинающих изучать соответствующую учебную дисциплину и формировать собственный взгляд на те или иные ее вопросы.

Авторы учебного издания «Введение в учебный курс «Административное право Украины»» знакомят своих читателей с альтернативными точками зрения, которые высказывались в юридической литературе: о предмете административного права в советский период и на современном этапе развития украинской государственности (с 1991 года по сегодняшний день), о содержании отношений, связанных с оказанием административных услуг; о структуре административного права; о понимании европейских принципов административного права и др. Изложение альтернативных точек зрения и научных концепций в учебной литературе дает возможность студенту в полном объеме получить представление об административном праве как явлении статичном и динамичном одновременно.

Таким образом, есть все основания утверждать, что учебное издание «Введение в учебный курс «Административное право Украины»» проф. Т. А. Коломоец и проф. В. К. Колпакова соответствует всем вышеперечисленным требованиям. Оно дает возможность студентам не только на высоком теоретическом уровне ознакомиться с основными понятиями административного права, но и узнать о новейших тенденциях и перспективах развития административного права в Украине.

Также учебное издание будет способствовать подготовке высококвалифицированных специалистов, призванных в практической деятельности эффективно применять нормы административного законодательства для обеспечения реализации полномочий органов исполнительной власти и органов административной юрисдикции, а также для защиты прав и законных интересов участников административных правоотношений.

УДК 346.91.

О. А. Беяневич

доктор юридичних наук, професор,

головний науковий співробітник

Науково-дослідний інститут приватного права

і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака

Національної академії правових наук України

вул. Раєвського, 23-а, Київ, 01042, Україна

РЕЦЕНЗІЯ

НА МОНОГРАФІЮ О. В. БОГОМОЛ «СУДОВІ ВИТРАТИ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ»¹

Актуальність теми дослідження зумовлена значенням інституту судових витрат в механізмі реалізації права на суд, яке гарантується статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Європейський суд з прав людини в своїй практиці виходить з того, що стаття 6 Конвенції не лише містить базові гарантії права на суд, але й захищає доступ до суду, тобто можливість користуватися цими гарантіями. А отже, держава Україна як учасниця Конвенції повинна забезпечувати доступність правосуддя як правовий стандарт. Право на суд за своєю природою потребує державного регулювання, яке може змінюватися залежно від місця та часу, відповідно до потреб як суспільства, так і окремих осіб. Ця свобода розсуду, яка визнається Конвенцією за державою, виявляється, зокрема, і у встановленні правил про судові витрати, із дотриманням яких процесуальний закон пов'язує відповідні юридичні наслідки, насамперед можливість порушення провадження у справі (за умови дотримання усіх вимог, встановлених для форми та змісту позовної заяви). Таким чином, правила про судові витрати можна розглядати як один з показників існуючого рівня доступності правосуддя (хоча досвід країн з усталеними правовими традиціями і не свідчить про існування лінійної залежності між вартістю судового процесу для сторони та реалізацією права на справедливий суд). Інститут судових витрат є тією багатогранною призмою, крізь яку виявляються і ступінь безперешкодного звернення за судовим захистом, і простота порушення провадження у справі, і тривалість провадження у справі та виконання судового рішення, і реальна можливість користуватися кваліфікованою юридичною допомогою, тощо. Водночас інститут судових витрат повинен виконувати і превентивну функцію задля попередження необґрунтованих, в першу чергу завідомо безпідставних, звернень із позовами до суду та стимулювання сторін до самостійного врегулювання спорів.

Монографія О. В. Богомол є першим в українській науці господарського процесуального права дослідженням теоретичних засад інституту судових

¹ Богомол О. В. Судові витрати у господарському судочинстві України : монографія. — К., 2015.

витрат у господарському судочинстві та практичних проблем, пов'язаних із застосуванням господарськими судами норм цього інституту, в якому також визначено концептуальні напрями удосконалення норм господарського процесуального законодавства України в цій частині. Отримані результати відповідають критеріям наукової новизни і загалом заслуговують на підтримку.

Зокрема, авторкою вперше сформульовано кваліфікуючі ознаки розподілу судових витрат як певної судової процедури: підставою розподілу є імперативні норми-принципи, які закріплені у господарському процесуальному законодавстві; межі розподілу визначаються конкретною господарською справою і взаємообумовлені з рішенням господарського суду; пропорційність судових витрат результату розгляду спору, сформульованому у рішенні господарського суду; розподіл судових витрат є обов'язковим та забезпечується державним примусом. В монографії обґрунтовано положення про функції інституту судових витрат: оплатну, компенсаційну, загально-превентивну, спеціально-превентивну, обмежувальну, запобіжну та функцію доступності господарського судочинства. Цей висновок має не тільки теоретичне, а й практичне значення, оскільки, як вірно підсумовує дослідниця, при визначенні законодавцем розміру судового збору слід орієнтуватися на функції інституту судових витрат (оплатну, превентивну) та фактичну здатність суб'єктів господарювання сплатити цей обов'язковий платіж при зверненні до господарського суду. В роботі теоретично обґрунтовано й низку інших наукових положень, що має теоретичне та прикладне значення.

Обґрунтованість і достовірність результатів дослідження підтверджується проведенням авторкою аналізом господарського процесуального законодавства, спеціальної літератури з тематики дослідження, матеріалів практики господарських судів України (усього 220 найменувань).

Теоретичне та практичне значення результатів проведеного дослідження полягає у можливості їх використання в навчально-методичних матеріалах з курсу «Господарське процесуальне право» для студентів юридичних спеціальностей вищих учбових закладів. Висновки та пропозиції, що містяться у роботі, можуть бути використані у законотворчій діяльності для удосконалення норм господарського процесуального законодавства, враховані при підготовці узагальнень судової практики вищими судовими інстанціями та у правозастосовній діяльності, в практичній діяльності суб'єктами господарювання.

Монографія є завершеною науковою працею, в якій отримані нові, самостійні, науково обґрунтовані результати, які в сукупності розв'язують конкретну наукову задачу для науки господарського процесуального права, а саме розроблено теоретичні положення щодо інституту судових витрат в господарському судочинстві та обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення господарського процесуального законодавства України.

Загалом монографія відрізняється ґрунтовністю наукового аналізу та логічністю викладення, виваженістю висновків. Зміст монографії свідчить про вільне володіння авторкою темою дослідження та її професіоналізм. Викладені в монографії рекомендації щодо удосконалення чинного законодавства України є теоретично обґрунтованими та аргументованими.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

ПРОФІЛЬ ЖУРНАЛУ ТА ОСНОВНІ ВИМОГИ

1.1. «Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство» здійснює такі види публікацій:

- 1.1.1. наукові статті;
- 1.1.2. короткі повідомлення;
- 1.1.3. матеріали конференцій;
- 1.1.4. бібліографія;
- 1.1.5. рецензії;
- 1.1.6. матеріали з історії науки.

1.2. В одному випуску один автор має право надрукувати тільки одну самостійну статтю.

1.3. Мови видання — українська, російська, англійська.

1.4. До редакції «Вісника...» подається:

1.4.1. текст статті з анотацією, надрукований на папері — 2 примірники;

1.4.2. рисунки та підписи до них;

1.4.3. резюме — 2 примірники;

1.4.4. колонтитул;

1.4.5. рекомендація кафедри або наукової установи до друку — для осіб без наукового ступеню;

1.4.6. відомості про авторів;

1.4.7. відредагований і узгоджений з редколегією текст статті, в електронному виді в редакторі Word (кегель 14; відстані між рядками 1,5 інтервалу; поля сторінок — не менш 20 мм з кожного боку).

ПІДГОТОВКА СТАТТІ — ОBOB'ЯЗКОВІ СКЛАДОВІ

Оригінальна стаття має включати:

2.1. вступ та визначення актуальності обраної теми;

2.2. мету (завдання) даної роботи;

2.3. перелік авторів, що досліджували зазначену проблему раніше;

2.4. викладення основного матеріалу та результатів дослідження;

2.5. висновки (у разі необхідності) та визначення перспектив подальшого дослідження обраної теми;

2.6. анотацію (мовою статті) та резюме (двома іншими мовами);

2.7. ключові слова (до п'яти);

2.8. колонтитул.

ОФОРМЛЕННЯ РУКОПISУ. ОБСЯГ. ПОСЛІДОВНІСТЬ РОЗТАШУВАННЯ ОBOB'ЯЗКОВИХ СКЛАДОВИХ СТАТТІ

3.1. Граничний обсяг статті — 8 сторінок, 2 рисунки, 2 таблиці, 15 джерел у списку літератури.

3.2. Послідовність друкування окремих складових наукової статті має бути такою:

- УДК — зліва;
ініціали та прізвище авторів (згідно з паспортом) — нижче УДК зліва;
назва наукової установи (в тому числі відділу, кафедри, де виконано дослідження);
повна поштова адреса (за міжнародним стандартом), e-mail, телефон для співпраці з авторами — *на окремому аркуші*;
назва статті. Вона повинна точно відбивати зміст дослідження, бути короткою, містити ключові слова;
анотація мовою оригіналу друкується перед початком статті після інтервалу 20 мм від лівого поля;
під анотацією друкуються ключові (основні) слова (не більше п'яти, мовою оригіналу статті);
далі йде текст статті і список літератури;
резюме друкується на окремому аркуші паперу та включає: назву статті, прізвища та ініціали авторів, назву наукової установи, слово «Резюме» або «Summary», текст резюме та ключові слова;
рисунок додаються (в окремому конверті) разом з підписами та необхідними поясненнями до них.
- 3.3. Другий екземпляр статті повинен бути підписаний автором (або авторами).

МОВНЕ ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ: ТЕРМІНОЛОГІЯ, УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ, ПОСИЛАННЯ, ТАБЛИЦІ, СХЕМИ, РИСУНКИ

- 4.1. Автори несуть повну відповідальність за бездоганне мовне оформлення тексту, особливо за правильну українську наукову термінологію (її слід звіряти за фаховими термінологічними словниками).
- 4.2. Якщо часто повторювані у тексті словосполучення автор вважає за потрібне скоротити, такі абрєвіатури при першому вживанні надаються у дужках.
- 4.3. Посилання на літературу подаються у тексті статті, обов'язково у квадратних дужках, арабськими цифрами. Цифра в дужках позначає номер праці у «Списку літератури» (див. далі «Література»).
- 4.4. Цифровий матеріал, по можливості, слід зводити у таблиці і не дублювати у тексті. Таблиці повинні бути компактними, мати порядковий номер; графі, колонки мають бути точно визначеними логічно і графічно.
- 4.5. Рисунок повинні бути представлені в двох ідентичних екземплярах, виконаних на комп'ютері (файли з розширенням tif, psx, jpg, bmp). Підписи на них повинні бути короткими, їх слід, по можливості, замінити цифрами чи буквами, які розшифровуються в підписах до них; криві нумеруються арабськими цифрами. Однотипні криві повинні бути виконані в однаковому масштабі на одному рисунку. Рекомендується застосовувати декілька масштабних шкал для об'єднання різних кривих в один рисунок. Зображення на рисунках структурних та інших формул небажано. Всі ілюстрації повинні бути пронумеровані в послідовності, яка відповідає згадуванню їх у рукописі, та номерами прив'язані до підрисункових під-

писів. На звороті рисунка позначається його порядковий номер, прізвище автора, назва статті.

4.6. При викладі результатів слід уникати повторення змісту таблиць та рисунків, а звертати увагу на найважливіші факти та певні закономірності, що з них випливають. Висновки роботи повинні відповідати меті (завданню), що була поставлена на початку роботи.

ЛІТЕРАТУРА

Список літератури друкується мовою оригіналу відповідної праці. Він оформлюється згідно з ДСТУ 7.1:2006 і повинен містити тільки назви праць, на які посилається автор. Назви праць у списку літератури розташовуються в порядку згадування.

АНОТАЦІЯ. РЕЗЮМЕ. КОЛОНТИТУЛ

Анотація (коротка стисла характеристика змісту праці) подається мовою статті, містить не більше 50 повнозначних слів і передує (окремим абзацем) основному тексту статті.

Резюме (короткий висновок з основними положеннями праці) подаються двома іншими мовами, кожне містить не більше 50 повнозначних слів і друкується на окремому аркуші.

Статті приймаються до друку після попереднього рецензування. Редколегія має право редагувати текст статей, рисунків та підписів до них, погоджуючи відредагований варіант з автором, а також не приймати рукописи, якщо вони не відповідають вимогам «Вісника ОНУ. Серія: Правознавство».

Рукописи статей, що прийняті до публікування, авторам не повертаються.

Українською, російською та англійською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 11463-336Р від 07.07.2006 р.

Вища атестаційна комісія України визнала журнал
фаховим виданням з юридичних наук.
Постанова Президії ВАК України № 1–05/5 від 18 листопада 2009 р.

Затверджено до друку Вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Протокол № 1 від 30 вересня 2014 р.

Адреса редколегії:
65082, м. Одеса, вул. Дворянська, 2
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Тираж 100 прим. Зам. № 128 (146).

Видавництво і друкарня «Астропринт»
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-24-26, 33-07-17, 37-14-25
www.astroprint.odessa.ua; www.fotoalbum-odessa.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.

ISSN 2304–1587. Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Правознавство. 2014. Т. 19. Вип. 3 (24). 1–122.